

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Закарпатський державний університет
Інститут транскордонного співробітництва

**МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ
СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ТРАНСКОРДОННОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА**

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції
(м. Ужгород, 24-25 січня 2013 року)

Спеціальний випуск збірника наукових праць

**ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ**

Ужгород • 2013

У збірнику вміщено наукові статті і повідомлення, підготовлені за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Методологія та інструментарій соціологічного аналізу транскордонного співробітництва», проведеної в рамках реалізації проекту «Кордони очима людей» Програми прикордонного співробітництва ЄСП Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007 – 2013 у м. Ужгород, Україна, 24-25 січня 2013 року.

Видання здійснено за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Редакційна колегія:

- Устич С.І. — кандидат філософських наук, доцент
(відповідальний редактор)
- Артюмов І.В. — кандидат історичних наук, професор
(заступник відповідального редактора)
- Вовканич І.І. — доктор історичних наук, професор
- Король І.Ф. — доктор історичних наук, професор
- Майборода О.М. — доктор історичних наук, професор
- Пахомов Ю.М. — доктор економічних наук, професор,
академік НАН України
- Руденко О.М. — доктор наук з державного управління, доцент

Редакційна рада збірника:

- Ващук Ф.Г. — доктор технічних наук, професор (голова ради)
- Будкін В.С. — доктор економічних наук, професор
- Луговий В.І. — доктор педагогічних наук, професор,
віце-президент НАПН України
- Полюжин М.М. — доктор філологічних наук, професор
- Попович В.М. — доктор юридичних наук, професор

Рецензенти:

- Оленський Й. — професор Лазарського університету в м. Варшава (Польща);
- Симчера В.М. — доктор економічних наук, професор, віце-президент Російської Академії Економічних Наук (Російська Федерація).

*Рекомендовано до друку вченою радою Закарпатського державного університету
(протокол № 5 від 31.01.2013 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ №
15062-3634Р, видане Міністерством юстиції України 07.04.2009 р.*

© Закарпатський державний університет
Навчально-науковий Інститут євроінтеграційних
досліджень, 2013

© Інститут транскордонного співробітництва, 2013

ЗМІСТ

Соціологічна рефлексія в системі інформаційного сервісу транскордонного співробітництва / <i>Устич С.</i>	5
Соціологічний підхід до прикордонних відносин / <i>Фалтян Л.</i>	16
Людський, соціальний, інституціональний капітали як фактори синергії економічного розвитку транскордонних регіонів у наукомісткій економіці / <i>Оленський Й.</i>	34
Класифікація акторів транскордонної взаємодії / <i>Мітряєва С.</i>	56
Методи і результати дослідження двох кордонів у угорсько-українсько-словацькому прикордонні / <i>Шалаї Б., Геро М., Ла-Торре К., Мічінай І.</i>	64
Однорідність європейського територіального планування з точки зору Європейського Союзу / <i>Лукач М., Щурокова Р.</i>	78
Рівні аналізу транскордонного співробітництва як соціального інституту на східних кордонах Європейського Союзу / <i>Лендвел М., Кіш Є.</i>	92
Реалізація методології «піраміди залучення» зацікавлених сторін при розробленні Стратегії українсько-словацького транскордонного співробітництва / <i>Лукиша О., Мкртумян А., Станкевич О., Пилипенко В., Носа Н.</i>	100
Транскордонна статистика як інструмент управління регіональним розвитком / <i>Артёмов І.</i>	107
Щодо моніторингу діяльності транскордонних технологічних, наукових та індустріальних парків / <i>Єгорова О.</i>	118

Актуальні проблеми транскордонного співробітництва в румунському прикордонні / <i>Горват Л., Віраг П.</i>	125
Методологічні аспекти дослідження транскордонного співробітництва в умовах розширення ЄС / <i>Роман С.</i>	137
Актуальні проблеми та перспективи розвитку транскордонного туризму у прикордонні з Євросоюзом / <i>Торпої Й.</i>	147
Особливості розвитку сільських територій у контексті транскордонного співробітництва / <i>Іртищєва І., Стегней М., Галак М.</i>	175
Транскордонне співробітництво як напрям євроінтеграційних процесів в Україні / <i>Пугачєвська К.</i>	184
Комбіновані методи дослідження соціальних проблем Карпатського євро регіону / <i>Пелін О.</i>	192
Окремі аспекти правового забезпечення сталого розвитку Карпатського євро регіону / <i>Новицький В.</i>	200
Проблема Вишеградської четвірки у працях українських та зарубіжних дослідників / <i>Куцик М.</i>	207
Європейська група з територіальної співпраці як юридичний інструмент просування ефективності прикордонного співробітництва між сусідніми регіонами Словаччини, України, Угорщини та Румунії / <i>Бенко Р.</i>	214
Розвиток соціальної структури Східної Словаччини як фактор прикордонної співпраці / <i>Конечний С.</i>	226
Вдосконалення інструментів дослідження практики функціонування євро регіонів в Україні / <i>Чучка І., Білак Г., Рубіш М.</i>	241

Сергій УСТИЧ,
кандидат філософських наук,
директор Інституту транскордонного
співробітництва,
Надзвичайний і Повноважний Посол

СОЦІОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРВІСУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті аналізуються проблеми соціологічного відображення сучасних транскордонних процесів, зокрема на новому Східному кордоні Європейського Союзу. Обґрунтовується поняття «система інформаційного сервісу транскордонного співробітництва», досліджується місце та функції конкретно-соціологічного знання в цій системі.

Ключові слова: *соціологічна рефлексія, транскордонні процеси, система інформаційного сервісу транскордонного співробітництва.*

Із безпосереднім виходом Європейського Союзу до кордону із Україною у Європі з'явився справжній, об'єктивно зумовлений стратегічний інтерес у безконфліктному та поступальному розвитку свого східного сусіда в цілому та його контактних прикордонних регіонів зокрема. Завдання ж України зараз полягає в тому, щоб використати цей інтерес сповна.

Безперечно, розширення Європейського Союзу на Схід створило також чимало серйозних ускладнень та дискомфортних явищ, найперше в комунікаційному просторі. Запровадження жорсткого візового режиму значно ускладнило комунікацію людей, зокрема тих, хто має родинні зв'язки, а також тих, хто об'єднаний національною, культурною, конфесійною ідентичністю. Загострилися проблеми економічної активності, безробіття серед населення депресивних прикордонних регіонів. Кри-

міногенні явища, зокрема нелегальна міграція та контрабанда товарів, не зникли, вони набувають нових, часто більш витончених форм.

Все це вимагає адекватної реакції суб'єктів управління по обидві сторони нового Східного кордону Європейського Союзу. Не можна не помітити, що органи управління на різних рівнях (від Європейської Комісії та урядів сусідніх країн до місцевої влади) докладають зусиль для вирішення непростих проблем прикордоння, що, безперечно, дає певний позитивний результат.

Але викликає подив те, як мало при цьому приділяється уваги підтриманню «зворотного зв'язку» із основними суб'єктами транскордонних процесів – жителями прикордонних регіонів, тими, кого останні геополітичні зміни торкнулися в першу чергу, і більш всього – вивченню їх думок, настроїв, оцінок.

Відсутність «альтернативної» стосовно офіційної інформації породжує ланцюжок *взаємопов'язаних проблем*.

Органи управління часто приймають ті чи інші рішення, не маючи повної, всебічної та достовірної інформації. При цьому вони нерідко спираються на односторонні та бюрократичні оцінки тих чи інших відомств. В результаті такі рішення виявляються малоефективними і, по суті, не розв'язують проблеми, а імітують їх розв'язання. За прикладами далеко ходити не треба. Ми не раз були свідками того, як багатообіцяючі заяви високих дипломатичних представників Європейського Союзу щодо лібералізації візового режиму із східними партнерами згодом по суті дезавуюються керівниками відомств ЄС, що відповідають за безпеку кордонів. Чи взяти проблему корупції, яка, незважаючи на демонстровані зусилля по її подоланню (до прикладу, запровадження так званої «гарячої лінії» для звернень громадян), як добре відомо, процвітає на кордоні та має місце у візовому обслуговуванні консульствами.

В свою чергу, неефективні рішення, що не вирішують проблеми по суті та послідовно, викликають їх несприйняття, чи навіть активне відторгнення населенням. Більш того, трапляється,

вони провокують нові ускладнення (прикладом можуть слугувати конфліктні ситуації, що час від часу виникають на кордоні між прикордонним персоналом та громадянами).

*Тому встановлення (налагодження) «зворотного зв'язку», отримання «альтернативної» інформації про функціонування кордону є вкрай важливою умовою оптимізації транскордонного співробітництва. Вирішити ж цю **головну проблему** можна тільки шляхом використання спеціальних методів вивчення громадської думки, забезпечення адекватної соціологічної рефлексії транскордонних процесів.*

Метою цієї статті є аналіз проблем конкретно-соціологічного відображення транскордонної реальності в Центральній-Східній Європі та з'ясування місця соціологічної складової в системі інформаційного забезпечення сучасного транскордонного співробітництва.

Поняття «соціологічна рефлексія транскордонних процесів» означає як аналіз формування та розвитку самого конкретно-соціологічного знання про явище «транскордонного», так і дослідження прийомів та методів, що використовуються в конкретно-соціологічному пізнанні цього важливого феномену соціальної дійсності.

У якому ж стані знаходиться нині соціологічна рефлексія транскордонних процесів?

Найперше розглянемо діяльність у цій царині **Європейського Союзу**. Відомо, що вивченням суспільних настроїв у цьому об'єднанні держав займається уповноважена структура, що зветься Євробарометром. **Євробарометр** (англ. *Eurobarometr*) – міжнародний проект регулярних опитувань громадської думки, що здійснюється під егідою Європейської Комісії [1]. Одним із основних партнерів Євробарометру є група Taylor Nelson Sofres (TNS) – світовий лідер в галузі маркетингових досліджень «**на замовлення**» [2].

Аналіз опублікованих Євробарометром упродовж чотирьох десятиліть і особливо в останні роки (після розширення Європейського Союзу на Схід) матеріалів показує, що, на жаль, серед

них немає спеціальних досліджень проблем прикордоння, тим більше таких, що присвячені транскордонним процесам на новому Східному кордоні Європейського Союзу. Тільки в одному із досліджень, проведеному в 2006 році і присвяченому вивченню наслідків розширення ЄС, в дотичній формі порушуються і деякі питання функціонування кордонів та сучасного розвитку прикордонних регіонів.

Це досить дивно, адже поза належною увагою опинився цілий пласт гострих проблем, що викликають постійні дискусії у самому Європейському Союзі (перш за все це проблеми міграції та безпеки). Для порівняння, інше відомство Європейського Союзу, що опікується статистикою – Евростат – в останні роки дуже активно і цілеспрямовано займається розробкою проблематики кількісної оцінки транскордонних процесів («транскордонною статистикою»), найперше на новому Східному кордоні ЄС [3]. Цим проблемам, зокрема, була присвячена загальноєвропейська конференція керівників статистичних відомств та науковців, що відбулася в Кракові в 2011 році. Безумовними європейськими лідерами розробки проблем транскордонної статистики є польські вчені і практики на чолі із професором Йозефом Оленським, який тривалий час очолював Польське статистичне відомство.

В тій чи іншій мірі соціологічні дослідження проблематики прикордоння та транскордонного співробітництва проводилися також окремо країнами, які не так давно стали членами Європейського Союзу і є сусідами України. Маються на увазі Угорщина, Словаччина, Румунія, Польща.

Що стосується України, то проблематика прикордоння і транскордонних процесів, звичайно ж, не могла і не може не цікавити наших соціологів. Ще в далекому 1988 році в Ужгородському державному університеті була створена одна із перших в Україні лабораторія соціологічних досліджень, в якій активно працювали, зокрема, відомі сьогодні українські соціологи: кандидат філософських наук, доцент Ужгородського національного університету О.В. Пелін та доктор соціологічних наук, провід-

ний науковий співробітник Інституту соціології НАН України, директор Центру соціальних і політичних досліджень «Соціс» О.Г. Стегній. Лабораторії також всіляко допомагав нині доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту соціології АН України, Генеральний директор TNS Україна М.М. Чурилов. Лабораторією був отриманий певний матеріал щодо впливу транскордонних процесів на міжетнічні та міжконфесійні відносини в прикордонному регіоні.

На жаль, вкрай обмежені ресурси не дозволили в той час провести повноцінне дослідження з прикордонної тематики.

Друга, вже більш вдала спроба здійснити таке дослідження була зроблена в 2007 році. Тоді новостворений Інститут транскордонного співробітництва виступив ініціатором і замовником пілотного соціологічного дослідження «Новий Східний кордон Європейського Союзу: питання прозорості, безпеки і транскордонного співробітництва (Польща, Словаччина, Угорщина, Україна)». Це дослідження було виконано під керівництвом кандидата соціологічних наук, доцента П.В. Токаря [4].

До його організації було залучено дослідницькі центри, урядові та неурядові структури, місцеві органи влади, фонди та громадські організації – всього 10 представництв у чотирьох країнах – учасниках проекту (Польща, Словаччина, Угорщина, Україна).

Результати проведеного дослідження дають багату інформацію про актуальний стан транскордонного співробітництва між зазначеними державами, щодо порівняльного аналізу рівня його розвитку, оцінки роботи консульських та прикордонних служб. Проте, на жаль, і це дослідження було обмежено як часом, так і фінансовими можливостями.

Ті чи інші аспекти новітнього транскордонного співробітництва знайшли своє відображення в інших проведених українськими соціологами дослідженнях як на центральному, так і на регіональному рівнях, причому не тільки на Західному, але й на Східному кордонах України.

Значні можливості для здійснення масштабної і цілісної роботи із соціологічного відображення сучасних транскордонних процесів відкриває реалізація проекту «Кордони очима людей», що виконується Інститутом транскордонного співробітництва разом із партнерами за програмою ENPI Європейського Союзу в сегменті Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна.

Загальна мета Проекту:

Формування соціологічного сервісу транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України.

Специфічні цілі:

1. Розробка методології та інструментарію соціологічного аналізу транскордонного співробітництва.

2. Створення Міжнародного центру соціологічного аналізу транскордонного співробітництва (МЦСА) як спеціального механізму міжнародного моніторингу транскордонних процесів, що забезпечить надійний «зворотний зв'язок» між органами управління транскордонного співробітництва та їх безпосередніми учасниками – населенням прикордонних регіонів Угорщини, Румунії, Словаччини та України.

3. Проведення стартового міжнародного соціологічного дослідження транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України.

4. Розроблення навчально-методичного пакету курсу «Соціологія транскордонних процесів» для впровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України.

Період реалізації Проекту:

06.2012 – 05.2014.

Аплікант:

Інститут транскордонного співробітництва, м. Ужгород, Україна

Партнери:

КІУТ Асоціація регіонального розвитку, м. Загонь, Угорщина,

Закарпатський державний університет, м. Ужгород, Україна.

Конкретно-соціологічне відображення транскордонних процесів (зокрема транскордонного співробітництва) та практичне використання отриманої в результаті цього відображення конкретно-соціологічної інформації є частиною *системи інформаційного сервісу транскордонних процесів (зокрема транскордонного співробітництва)*.

Система інформаційного сервісу (СІС) транскордонних процесів (зокрема транскордонного співробітництва) – це система, що забезпечує виконання функцій отримання (добування), введення чи збору, зберігання, пошуку, обробки, передачі та практичного використання інформації щодо генеалогії, актуального перебігу та прогнозованого розвитку сучасних транскордонних процесів (зокрема транскордонного співробітництва).

Система інформаційного сервісу має власну архітектуру, яку можна розглядати через призму різних критеріїв. З точки зору компонентного складу СІС є сукупністю елементів (блоків) власне інформаційного, технічного, програмного і організаційного забезпечення, а також персоналу.

Розбудова системи інформаційного сервісу транскордонного співробітництва здійснюється спільними зусиллями суб'єктів ТКС із різних країн.

Свій внесок у розбудову СІС за вісім років свого існування вносить також ***Інститут транскордонного співробітництва та його партнери***. Перше, закладено методологічну та методичну основу для плідної *інформаційно-аналітичної роботи*. ІТС розроблена система індексації та моніторингу транскордонних процесів, зокрема транскордонного співробітництва [5], підготовлена методика її практичного використання [6]. Виконана пілотна імплементація цієї системи через проведення індексних

моніторингових досліджень транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України [7]. Відрадно, що розроблений ІТС продукт відразу знайшов практичне використання в інших сегментах нового Східного кордону Європейського Союзу. Одна з перших спроб практичного застосування методології індексації транскордонного співробітництва була зроблена в рамках проекту «Індекс ТКС – інформування зацікавлених сторін». Цей проект реалізувався в 2010-2011 рр. під егідою Міністерства закордонних справ Норвегії [8]. Ще один практичний досвід використання методології індексації транскордонного співробітництва отримано в результаті реалізації польсько-російського проекту «Рахуймося із кордонами» в 2011 – 2012 рр. [9].

В листопаді 2012 року, на третьому Європейському форумі з транскордонного співробітництва у Кишиневі (ІТС, як відомо, є співорганізатором форумів) були презентовані результати ще одного проекту «Транскордонне співробітництво на новому Східному кордоні – вивчення фінського та норвезького досвіду», виконаного за методологією порівняльного аналізу на замовлення Міністерства закордонних справ Фінляндії [10]. Інститут транскордонного співробітництва виконав порівняльний аналіз прикордоння України та Європейського Союзу.

Дуже важливим напрямом інформаційно-аналітичного блоку сервісу транскордонного співробітництва є *транскордонна статистика*. ІТС ініціював розроблення проблеми «Сучасні транскордонні процеси та їх статистичне відображення». Аналіз статистичного зрізу цієї проблеми очолюють відомі вчені і практики – професор Йозеф Оленський та професор, віцепрезидент Російської академії економічних наук, наш земляк із Закарпаття В. М. Симчера. Результати розробки будуть представлені на черговому Всесвітньому статистичному Форумі у серпні 2013 року у Гонконзі. Ця робота виконується в рамках проекту «Краще знання – краща співпраця» Вишеградського Фонду.

Що стосується *блоку інформації про генеалогію об'єкта*, то тут ІТС працює у двох напрямках. Перший пов'язаний із підготовкою міжнародним авторським колективом «Нарисів новітньої історії транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні», що будуть представлені на інтерактивному сайті в он-лайн режимі та в друкованому вигляді. Ця робота виконується ІТС разом із партнерами в рамках проекту «Історія, що об'єднує».

Другий напрям – створення Міжнародного музею новітньої історії транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні – теж в он-лайн-режимі і в експозиційному варіанті, рішення щодо проектного фінансування якого прийнято нещодавно.

Створено *організаційний механізм* імплементації теоретичних розробок – Міжнародний інститут транскордонного аналізу та менеджменту (МІТАМ). Схвалено Стратегію розвитку Інституту та його Статут.

Формується його інфраструктура. За рахунок проектного фінансування вирішені питання матеріально-технічного та програмного забезпечення МІТАМ.

Готується інформаційно-довідковий ресурс (ІДР), без якого неможлива *ділова транскордонна комунікація суб'єктів*. Підготовлений проект створення «Словника транскордонного співробітництва» на 8 мовах (англійській, українській, угорській, словацькій, чеській, польській, румунській, молдовській), а також «Глосарія термінів транскордонного співробітництва» на цих мовах.

Сформовано потужне *міжрегіональне експертне співтовариство* (більше 40 високопрофесійних фахівців із числа науковців, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, активістів громадських організацій із різних країн).

Таким чином, *є підстави стверджувати, що система інформаційного сервісу транскордонного співробітництва поступово формується*.

Підсумовуючи зазначене, можна, вочевидь, зробити такі основні висновки.

1. Блок конкретно-соціологічної інформації повинен стати невід'ємною складовою частиною системи інформаційного сервісу транскордонного співробітництва, бо без встановлення надійного та систематичного «зворотного зв'язку» між суб'єктами управління та населенням ефективна співпраця сусідніх регіонів неможлива.

2. У цій системі конкретно-соціологічний компонент повинен виконувати дві основні функції:

а) *функцію генерування адекватної, всебічної та повної інформації* про потреби й інтереси людей, які вони виражають в своїх оцінках процесів, що відбуваються на кордоні та довкола нього;

б) *функцію коригування управління*, яка полягає в максимально повному врахуванні цих оцінок при підготовці та прийнятті відповідних управлінських, найперше політичних рішень.

Поки що конкретно-соціологічне забезпечення є «ахіллесовою п'ятою» системи інформаційного сервісу транскордонного співробітництва. Спільна робота з реалізації проекту «Кордони очима людей» сприятиме тому, щоб конкретно-соціологічне знання, як і належить, стало важливим елементом теорії і практики сучасних транскордонних процесів в Європі.

Список використаних джерел

1. *Eurobarometr [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm*
2. *TNS [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.tnsglobal.com/>*
3. *Eurostat [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>*
4. *Токар П. Нові реалії сучасних кордонів/ Токар П. – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2008. – 317 с.*

5. *Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація (на прикладі сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України) / під ред. С.І. Устича. – Ужгород: Ліра, 2012. – 119 с.*
6. *Посібник із індексації та моніторингу транскордонного співробітництва / під ред. С.І. Устича. – Ужгород: Ліра, 2012. - 79 с.*
7. *Індексні дослідження транскордонного співробітництва / – Ужгород: Ліра, 2012. – 244 с.*
8. *Index of TBC [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.borderdialogues.eu/index>*
9. *Projekt „Liczmy się z granicą [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.eurobalt.org.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=46&Itemid=92*
10. *Ex borea lux? Learning from the Finnish and Norwegian Experience of Cross-border Cooperation with Eastern Neighbours/ - Prague: ISD, 2012. – 96 P.*

В статтє аналізуютьсє проблемє соціологічєского отражєния соврємєнных трансграничєных процєсов, в частєности на новєй Восточєной границє Еврєпейского Союза. Обосновываєтсє понятїє «систєма інформацієнного сєрвіса трансграничєного сотруєдничєства», ісслєдуєтсє мєсто и функціи конкретєно-соціологічєского знанїя в єтой систємє.

Ключєвыє слєва: соціологічєская рєфлєксія, трансграничєные процєсы, систєма інформацієнного сєрвіса трансграничєного сотруєдничєства.

*Любомир ФАЛТЯН,
доктор філософії, віце-президент
Словацької академії наук*

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРИКОРДОННИХ ВІДНОСИН

Метою статті є окреслення можливих форм транскордонних відносин, які можуть бути предметом соціологічного аналізу, охоплюючи різні методологічні підходи, залежно від специфікації мети дослідження. Статтю можна вважати результатом розробки та конкретизації суб'єкта (суб'єктів) з точки зору соціологічного або міждисциплінарного аналізу феномена транскордонних відносин.

Вступ

Феномен кордону у зв'язку з просторово-часовими відносинами дійсно проходить через зміни, причому ці зміни очевидні на території Центральної Європи на момент закінчення останнього десятиліття ХХ століття.

Розгляд феномена кордону в контексті довгого періоду є одним з пріоритетних напрямів для Європейського Союзу, принаймні на політичному рівні – як сформуванню і сформулювати нову спільну політику транскордонних відносин в Європі, що інтегрується, і на європейському просторі Шенгенської угоди, а також внутрішні і «добросусідські» відносини поза цим простором. Паралельно з цим також актуальними в довгостроковій перспективі є рівні економічного розвитку, і в цьому контексті питання пересування осіб і товарів в межах ЄС. Актуальним і делікатним питанням є в основному нелегальні (незаконні) форми цього руху. У цьому контексті автори Мірабель Касас-Кортес, Себастьян Кобаррубіаз і Джон Піклз стверджують, що «процеси міграції та управління кордонами на даний час є центральними питаннями формування Європей-

ського Союзу. В зв'язку з цим централізовано були запущені три конкретні політичні процеси для реалізації питань сучасних загальноєвропейських кордонів Шенгенської угоди, розширення і екстерналізації» (**Mirabel Casas-Cortes, Sebastian Cobarrubias та John Pickles, 2013, p. 38**). Цей аспект спільної «макроекономічної політики» в рамках питання про функціонування кордону також безсумнівно впливає на сприйняття кордону та транскордонних утворень у Центральноевропейському просторі. Ми могли б сказати, що в цьому просторі ми маємо справу з двома, трьома типами кордонів відповідно: внутрішні європейські кордони Союзу, кордони Шенгенського простору і зовнішні кордони з країнами за межами ЄС. Особливо кордони ЄС з країнами, які знаходяться за межами ЄС, незважаючи на певні кроки в напрямі лібералізації, досі нагадують і відповідно мають форму класичного обмежувального кордону.

Зміна характеру «кордону» – міждержавний кордон – у внутрішньому просторі ЄС в значній мірі визначають соціально-просторові відносини на макро-, мезо-, а також на мікрорегіональному рівнях. Ці зміни і нові процеси на території заслуговують підвищеної уваги соціальних наук в цілому, зокрема соціології, тому що розглядають соціальні суб'єкти різних типів, починаючи з індивідуального, через соціальні групи, інститути і процеси, в які вони вступають. У нашому дослідженні ми хотіли б звернути увагу на певні соціально-просторові впливи феномена «кордону» і можливе охоплення дослідження з точки зору соціології, хоча, як покаже дослідження, – це простір для міждисциплінарних підходів.

Для комплексного пізнання можливих форм транскордонних відносин було б доцільно, щоб соціологи, а також географи, поліметристи, юристи, регіоналісти – регіональні економісти, а також економісти і етнологи, і в даний період інформаційних технологій також фахівці у цій галузі, об'єднали свої зусилля.

Можливі теоретичні рамки

Проблематику транскордонних відносин можна розглядати з точки зору міждержавних відносин і політики сусідніх країн, і політично-інтеграційних угруповань (Європейський Союз, Шенгенський простір відповідно, в порівнянні з сусідніми державами, які не є членами ЄС і т.д.). Іншими словами, предмет політологічного аналізу макро-регіональних відносин та їх розвитку і можливі подальші перспективи. Такі макро-регіональні (міждержавні) перспективи можна було б застосувати і по відношенню до аналізу політики, підходів та реальних процесів у різних інших сферах суспільного життя двосторонніх або багатосторонніх відносин між контактними країнами і політично інтеграційними угрупованнями.

Але нашу увагу буде зосереджено на нижчих регіональних рівнях, пов'язаних з мезо- або мікро-регіональними взаємозв'язками і відносинами безпосередньо прикордонних районів, до яких кордони фізично прилягають.

Транскордонні відносини і громадянське суспільство

Соціально-політичні зміни кінця 80-х і початку 90-х років ХХ століття, для яких знаковою була орієнтація на створення громадянського суспільства, також пов'язані з лібералізацією кордонів. Кордон був представлений як реальна лінія, що відділяє одну державу від іншої рамками конкретних обмежень, перешкод і стримуючих факторів, які сковують можливість громадянина вільно перетинати цю лінію. Можливості співробітництва в галузі транскордонної діяльності можна розглядати як один із проявів (а також показників) рівня розвитку громадянського суспільства. Лібералізація кордонів в контексті створення громадянського суспільства також пов'язана з ходом змін повноважень і прав (у межах субсидіарності) не тільки фізичної особи-громадянина, але й створених через нього громадянських угруповань, інституціоналізованих громадських об'єднань.

Таким чином, важливо розуміти порівняльний аналіз законодавчого фону (навколишнього середовища) у сусідніх країнах, оскільки це створює більше або менше простору для

транскордонного співробітництва і транскордонних відносин. Паралельно з цим, виявлення існуючих громадських об'єднань, що перебувають у транскордонних регіональних (мікрорегіональних) відносинах, робить внесок у конкретну картину транскордонної діяльності в цивільній сфері, за якою можна судити про інтенсивність цієї діяльності та орієнтацію програм і форм загальних підходів для їх виконання. Такій ідентифікації та специфікації конкретних заходів можуть сприяти експертні цілеспрямовані обговорення (інтерв'ю) з представниками громадських об'єднань, у тому числі аналіз документації, пов'язаної з такою діяльністю. Іншими словами, одним з можливих фокусів дослідження може бути вивчення транскордонних контактів (їх форми або форми і інтенсивності) цивільних суб'єктів у прикордонних регіонах по обидві сторони кордону. Предметом інтересу можуть бути механізми їх підтримки, а також їх ефективність для побудови стійких відносин між громадянськими суб'єктами та їх внесок у поінформованість про прикордонну (транскордонну) ідентичність. З точки зору сприйняття такої проблематики і використовуваних методів, важливим є аналіз не тільки програмних документів таких предметів, у тому числі проектної діяльності, але і цілеспрямоване обговорення (інтерв'ю) з експертами, які можуть бути як представниками громадських об'єднань, що діють у цій області, так і представниками підтримуючих установ – фондів і фондів підтримки транскордонного співробітництва. Паралельно з цим також важливо стежити за наслідками і реакціями на реалізовані проекти різних соціальних груп, які мешкають у прикордонних районах.

Транскордонні відносини та інституційне співробітництво

Важливим компонентом транскордонних відносин є інституційна співпраця. Існують інституційні контакти, відносини і співробітництво інституційних суб'єктів у прикордонних регіонах. Об'єктом дослідження є головним чином органи державного управління (установи державного управління або установи регі-

онального та місцевого управління). У тій мірі, в якій ми націлені на співпрацю і відносини в прикордонних районах, акцент буде зроблений на транскордонні відносини адміністративних установ, форми і зміст співпраці і планування функціонування територіальних або місцевих угруповань по обидві сторони кордону. Предметом дослідження можуть бути:

Двосторонні відносини міжмуніципального рівня як рівень міжмуніципальних відносин, яким чином вони розвиваються в програмі, які області вони включають, хто, крім муніципальної адміністрації, є подальшими співпрацюючими дійовими особами, з яких фінансових джерел вони підтримуються і т.д. Крім того, в цьому випадку важливо знати законодавчу базу. У разі Словаччини це Закон про муніципальне регулювання № 369/1991 і Закон про управління вищестоящих територіальних одиниць № 302/2001. В обох випадках ці дії окреслюють компетенцію адміністративних муніципалітетів, а також більш високих адміністративних одиниць – округів – вступати в міжнародні відносини партнерства і асоціації. Вже у разі транскордонних відносин важливо вивчити і проаналізувати форми таких відносин, їх фактичну – програмну – орієнтацію, їх довговічність і вплив на подальше створення партнерства або спільного партнерства з оточуючим середовищем за межами державного управління. Як приклад, ми могли б навести розвиток інфраструктури для підтримки транскордонних відносин, де на розвиток транспортної інфраструктури і для громадян, і для суб'єктів підприємницької діяльності в прикордонній зоні необхідна співпраця не тільки держави, але й адміністрації регіонів і адміністративних муніципалітетів по обидві сторони кордону. Важливість такого аналізу можна простежити на прикладі документального аналізу області словацько-польського кордону, в якому увагу було зосереджено на питаннях доступності трафіку прикордонних районів та їх впливу на можливості мобілізації турпотоку в цій області (Marek Wieckowski, Daniel Michniak and coll., 2012).

Порівняно часто не приділяють належної уваги розвитку інформаційної інфраструктури, яка є дуже важливою для створення

поінформованості щодо загального середовища, з одного боку, і зумовлення багатовимірних інтересів сусіднього прикордонного простору (економіки і торгівлі, туризму і розвитку туристичної торгівлі, культури і культурної спадщини, спорту та ін.).

Методами, які можуть бути використані як самостійно, так і в поєднанні з іншими, є:

- експертні обговорення з представниками державної адміністрації, регіональних і муніципальних адміністрацій та місцевих суб'єктів, залучених до співпраці;
- соціологічні опитування – через анкети-опитувальники – сприйняття (і громадянської участі) транскордонної міжмуніципальної діяльності і партнерства муніципалітетів;
- аналіз документів, пов'язаних із міжмуніципальним співробітництвом.

Форми діяльності на базі єврорегіональних асоціацій муніципалітетів по обидві сторони кордону – в 90-х роках ХХ століття в посткомуністичних країнах Центральної Європи призвели до прискорення формування єврорегіональних угруповань, які повинні були допомогти розвитку сусідніх прикордонних регіонів і паралельно зламати все ще існуючі бар'єри кордонів і обмежень. Така єврорегіональна мобілізація в повну силу може бути застосована в Словаччині (**Faltan, L., 2004**).

Створені єврорегіони часто були асоціаціями, мобілізованими активними суб'єктами муніципального проживання, що, з одного боку, було пов'язано з кордоном, а з іншого – створенням згодом одного формально загального (хоча внутрішньо автономного) єврорегіону. Внутрішнє упорядкування бюджету було здійснено кожною стороною єврозони, в залежності від їх власних можливостей і законодавчих обставин. Велику роль також відіграють прийняття і підтримка з боку державного управління, обласної адміністрації відповідно в конкретній країні. У цьому контексті можуть бути важливими дисбаланси, які могли б обмежити загальну діяльність. Не менш обмежувальним фактором і фактором дисбалансу може бути також те, що, з одного боку, єврорегіон створюється шляхом об'єднання адміністративних муніципаліте-

тів (міст і сіл), а з іншого боку – адміністрацією області, яка має набагато більше компетенцію, а також фінансові інструменти для регіонального розвитку (в тому числі в прикордонних районах). Беручи до уваги зазначене вище, важливо визначити формальну суть створених або існуючих єврорегіонів – хто їх створив, які суб'єкти беруть у них участь, які їх можливості і компетенції, беручи до уваги законодавчу базу, а також фінансово-економічні можливості. З іншого боку, важливою є програмна частина євро-регіону. Іншими словами, які спільні об'єкти створив єврорегіон, що б вони хотіли здійснити, при цьому важливими є обрані методи, кроки, але також джерела їх реалізації.

У цьому сенсі важливо те, якою мірою єврорегіони можуть самі забезпечувати схеми використання грантів через свої проекти в Європейському Союзі. З 2006 року також відбулися певні зміни у підході ЄС до питань єврорегіонів (Постанова № 1082/2006 Європейського парламенту і Ради від 5 липня 2006 року). Мова йде про Європейське угруповання територіального співробітництва.

(http://ec.europa.eu/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=sk&DosId=200887).

У цьому контексті важливими є:

- Аналіз програмних документів окремих єврорегіонів і суб'єктів партнерства, які їх створюють, а також:
 - вищезгадані документи ЄС;
 - національні документи, що відносяться до транскордонного співробітництва.

Також важливими є:

- експертні обговорення з представниками верховної влади єврорегіонів;
- експертні обговорення з членами суб'єктів конкретних євро-регіонів (представниками міст і сіл-членів);
- соціологічне зондування стосовно того, наскільки існування і рівень діяльності єврорегіону мають відгук у свідомості громадян території єврорегіону.

Політика та форми співробітництва між сусідніми регіональними адміністраціями

Закон про управління вищими адміністративними одиницями № 302/2001 допускає можливість для більш високих адміністративно-територіальних одиниць вступати в міжнародне співробітництво, а також у міжнародні асоціації. У той же час ці міжнародні форми співробітництва та співвідношення не пов'язані з прикордонними територіями. Оскільки в Словаччині всі адміністративні територіальні одиниці більш високого рівня з частинами їх територій розташовані на кордоні держави, можливості міжнародного співробітництва для них є більш важливими. Іншими словами, ми можемо стверджувати, що вищі територіальні одиниці в рамках, обмежених законом, можуть формувати свою власну політику міжнародного співробітництва з суб'єктами регіонального партнерства за кордоном. Для прямого транскордонного співробітництва важливо, які угоди існують у цій сфері безпосередньо між сусідніми адміністративними регіональними суб'єктами. У цьому контексті важливо знати, які існують форми співробітництва і на що спрямована їх програма. Також важливо враховувати, які фінансові схеми підтримки були створені для такого роду співпраці та яким є обсяг інших фінансових джерел, за межами бюджету. У цьому контексті важливо знати, в якій мірі і які фінансові кошти Європейського Союзу використовуються для цих програм. Враховуючи нашу зацікавленість у прикордонному співробітництві сусідніх регіональних адміністративно-територіальних суб'єктів, ми також зацікавлені рівнем активності єврорегіонів в рамках їх території. У випадку функціонування єврорегіонів на території таких регіональних суб'єктів необхідно бути обізнаними про наявність і форми співробітництва, і чи існує між ними координація транскордонної діяльності. Чи існують певні форми прямої або опосередкованої фінансової підтримки єврорегіонів з боку адміністративних, адміністративно-територіальних суб'єктів, на території яких діють такі єврорегіони?

Транскордонні відносини та регіональний розвиток

Враховуючи, що в історії розвитку державних суб'єктів кордон розумівся як поділ території, спільноти, економіки, а також культури, ідеології і т.д., його роль полягала не тільки в географічному поділі простору з його соціальним, соціально-культурним та економічним змістом, а й у тому, щоб створювати бар'єр, який розуміється як «захист» від чужорідних, неприйнятних або загрозливих проблем. З цього також випливає припущення, що на території, обмеженій кордоном, часто виникали порушення правил контактів між різними суб'єктами держави, а нерідко й конфлікти, в тому числі озброєні і криваві. Тому протягом тривалого періоду вони не були простором для інвестицій і розвитку, який ґрунтувався б на них. Як наслідок, протягом дуже довгого часу прикордонні населені пункти були зазвичай маргіналізованими регіонами, що в багатьох країнах, особливо в постсоціалістичних, має місце до цих пір. Дуже часто, головним чином із політичних причин, у цих регіонах були в основному нерозвинені транспортні інфраструктури – до речі, один з найважливіших факторів розвитку регіонів. Якщо ми візьмемо за приклад Словаччину, попередні транспортні сполучення з Австрією, які були зруйновані під час Другої світової війни, не були відновлені вже з політико-ідеологічних причин.

Як не парадоксально, незважаючи на доцільність для загальних політико-ідеологічних груп цілісної історичної транспортної інфраструктури, яка існувала в минулому між цими країнами, її відновлення гальмувалася в основному на регіональному рівні, і не існувало політичної волі для її відновлення. Це також стосується словацько-угорського, словацько-польського та словацько-українського кордону. Це помітно обмежує можливості пересування не тільки людей, але й товарів, і в кінцевому результаті обмежує місцевий та регіональний культурний та економічний розвиток. Тому зі зміною політичних систем у цих країнах відбувається повільне руйнування бар'єрів, однак це складний процес, в основному у фінансовому відношенні. У більшості випадків в зв'язку з такими

спробами необхідно вирішити кілька політико-економічних, а також соціально-політичних проблем – в основному на європейському кордоні Союзу з Україною. У цих прикордонних територіях, де ця проблема може бути вирішена, ми відзначаємо значні зміни, орієнтовані на розвиток, не тільки з точки зору розвитку туристичного руху на прикордонних територіях та відповідної інфраструктури закордонних подорожей (наприклад, словацько-польський і словацько-чеський кордони), але й економічне прискорення в області бізнесу, малого підприємництва, транскордонних переміщень робочої сили (словацько-польський, словацько-чеський, а також словацько-угорський і словацько-австрійський кордони).

Специфічний вплив на словацько-австрійську і словацько-угорську прикордонні території в районі Братислави мають приміські «транскордонні» процеси. У цьому сенсі австрійська і угорська прикордонні території стали привабливими для проживання багатьох людей з Братислави, або мігрантів з інших частин Словаччини, які зв'язують своє життя або місце роботи з Братиславою, але належать за місцем проживання (в основному з економічних міркувань) до прикордонних муніципалітетів двох згаданих країн. У цьому контексті важливо сфокусувати аналіз прикордонних районів на характері та інтенсивності інвестиційного вкладу в них. Особливо якщо є певні подібності посилення взаємодії з прикордонним сусідом, наприклад, транскордонні переміщення робочої сили, товарів, туризм, соціально-культурні заходи і т.д.

Предметом аналізу повинні бути відповідні статистичні дані, документи і програми, усталені форми, характер та інтенсивність цих намірів, і в той же час оцінка їх конкретної реалізації.

Транскордонні відносини і суспільне повсякдення

Пересічний громадянин, житель прикордонних регіонів сприймає транскордонні відносини через свої повсякденні контакти з кордоном і з його транскордонними сусідами. В ті часи, коли кордон був суворим бар'єром, такі повсякденні контакти з

«сусідом» не брались до уваги, а з іншого боку, відбувалося налагодження контактів.

Тому цей бар'єр зміцнювався зонально. Прикордонні зони, в яких також знаходилися муніципалітети – в період найбільш віддаленого від центру управління – були доступні тільки для проживаючих там осіб, а всі інші повинні були мати спеціальні дозволи. Також існували прикордонні зони, до яких вони не мали доступу – за виключенням спеціальних винятків – навіть жителі муніципалітетів не могли пересікати прикордонні зони. Ці зони вже знаходились під контролем прикордонної поліції. Нарешті, існувала прикордонна полоса, яка перебувала під суворим контролем прикордонних підрозділів. З вищесказаного можна дійти висновку, що повсякдення дійсно мало конкретні ознаки у формі розуміння «місцевими» того, що там, десь за бар'єром, який не можна пересікати, також живуть люди, хоча й невідомі. Кетрін Л. Кессіді згадує про цих «незнайомих», коли кордон був непересічним бар'єром також між соціалістичними країнами, навіть формальними друзями і союзниками, у своєму дослідженні двох сусідніх муніципалітетів українсько-румунського кордону (**L Cassidy, Kathryn, 2013, p. 91-101**). Через так звані соціалістичні кордони, хоча в рівній мірі охоронювані і контрольовані, але менш строго, місцеві жителі час від часу, хоча б і незаконно «заскакували» до сусіда, чи то тільки для відвідування локальних заходів, або заради бізнесу – переправити щось в той чи інший бік. Це було зумовлено не тільки знанням місцевої географії, але й близькістю або тотожністю мов – в основному на словацько-польському або словацько-угорському кордоні. Кордон створював так звану залізну завісу, так що ця повсякденність не раз переносилася на сприйняття «надзвичайних подій», коли було чути перестрілку на кордоні і спостерігався посилений рух збройних сил. Це дійсно означало, що хтось намагався незаконно перетнути кордон (**Mentalna hranica, 2003**). Наприклад, у період соціалізму, на основі двосторонніх угод на території словацько-польського прикордоння було створено так званий обмежений прикордонний

контакт. Це дозволяло громадянам обох сторін прикордоння, а також відвідувачам (громадянам) з інших частин Словаччини перетинати кордон і переміщатися по сусідній території на обмежену відстань. Це було пов'язано в основному з туристично привабливими Оравою, Високими Татрами і П'єнінами по обидві сторони кордону. Крім туризму місцеві жителі в основному використовували його для торгівлі. Але все було обмежено і контрольовано. Зі зміною соціально-політичної ситуації в кінці 1989 року прикордоння також набуло нових обрисів. В основному це стосувалося припинення пересування людей. Значні обмеження мали місце у зв'язку з переміщенням товарів. Все це мало вплив на сприйняття кордону звичайним громадянином, а саме на початкові сумніви щодо того, що може принести лібералізація кордону і що не було досягнуто в результаті вільного щоденного пересування громадян прикордонних територій. На початку 90-х років ХХ століття ці сумніви були відносно стійкі, наприклад, на словацько-австрійському прикордонні з обох сторін. Дрібні австрійські підприємці, чи то бізнесмени, чи то працівники сфери обслуговування побоювались, що через відкриття кордону вони втратять частину своїх внутрішніх клієнтів, які почнуть використовувати дешевші послуги, а то й певні бізнес-пропозиції в області харчової промисловості прикордонних муніципалітетів і малих міст Словаччини, а зрештою й Братислави.

Носіями цих побоювань були в основному власники перукарень та перукарських салонів, дрібних авторемонтних майстерень, невеликих продуктових магазинів, ресторанів і точок громадського харчування, а у деяких випадках також стоматологи та зубні техніки. Це було в той період також однією з причин того, що з боку австрійського партнера введення в експлуатацію тимчасового понтонного моста через річку Морава між Хоенау в Австрії та Моравським Святим Яном в Словаччині було відкладено. Зі словацької сторони також існували побоювання, що «вони нас викуплять». Нічого цього не сталося, навпаки, це принесло прибуток обом сторонам. Завжди існує щось, що варто купити на

іншій стороні. Щоденні контакти в кінці кінців привели до того, що після початкового періоду недовіри і певного домінування австрійської сторони прикордонні муніципальні чи міські клієнти «сусідів» однаково цінуються. Дешеві магазини, часто переповнені товарами, чи то електроніки, одягу або взуття, які виникли відразу ж після 1989 року в деяких з прикордонних міст Австрії, зникли так само швидко. Вони були замінені на стандартні магазини і торгові центри з адекватно якісними товарами для внутрішніх, а також інших клієнтів, наприклад, транскордонних. Повсякденне життя почало поступово налагоджуватись - хоча поки що більше орієнтоване на одну сторону, коли пропозиція була сконцентрована на австрійській стороні. На прикордонних австрійських територіях у великій кількості магазинів, ресторанів працюють люди з найближчого словацького прикордоння (а також із віддалених частин Словаччини) і з Угорщини.

Це зменшує мовний бар'єр і також сприятливо для транскордонних клієнтів. У прикордонних районах Австрії існують привабливі пропозиції в галузі охорони здоров'я або соціального обслуговування. Вони привабливі ще й тому, що мешканці словацьких прикордонних муніципалітетів можуть працювати на щоденній основі, без гострої необхідності піклуватися про житло і залишатись в довгостроковій перспективі без своїх сімей. Зазначене повсякдення у сфері праці має вплив також на деякі з прикордонних областей Угорщини, куди також приїжджають працівники зі Словаччини. Частиною повсякдення є також вільний час і його використання в рамках прикордонного суспільства. Природні, історичні об'єкти, культурні заходи, а також пропозиції в області спорту, кулінарні цікавинки стали цільовими пунктами, в основному в якості проведення часу у вихідні дні. Наприклад, в окрузі Братислави, де велосипедні доріжки взаємопов'язані з австрійською, а також з угорською сторонами, вони інтенсивно використовуються в обох напрямках, так само як і поля для гольфу, або подорожі на моторних човнах по річці Дунай. Важливою реальністю стало те, що з лібералізацією кордону, його відкритістю для простого громадянина, включаючи

сферу повсякденного життя, була значно послаблена така сфера соціальної патології, яка була пов'язана з контрабандою товарів та тіншової економікою. Звичною частиною стилю життя стали також регулярні і неускладнені відвідування території по інший бік кордону. Ми вже кілька разів згадували, що більш складна ситуація склалася на східному кордоні ЄС, на кордоні з Україною. Це ставить під сумнів формування «повсякдення» прикордонних або транскордонних відносин всередині цього простору. Транскордонне переміщення і транскордонні відносини повинні піддаватися багатьом обмеженням, які безпосередньо пов'язані головним чином із пересічними громадянами по обидві сторони кордону, в більш широкому сенсі, громадянами України та Словаччини. Транскордонне повсякдення з точки зору громадян Словаччини у зв'язку з прикордонною Україною більше орієнтовано на утилітарні переваги комерційного характеру. Це стосується і протилежної сторони. Беручи до уваги обмеження в русі товарів, це часто призводить до порушення закону та до участі в тіншовій економіці. В цьому зв'язку ми могли б знову згадати дослідження Кетрін Л. Кессіді, яка описує роль жінок (з точки зору гендерного аналізу), як учасниць такого виду комерційної підприємницької діяльності на румунсько-українському кордоні (**L Cassidy, Kathryn, 2013, p. 91-101**). На цьому просторі повсякдення не створює складної мінливості, а також його проявів. У даний час його форми й надалі характеризуються факторами економічного дисбалансу і широкого масштабу обмежень. Це припускає створення різних форм соціальної патології, діяльності на межі або за межами закону. Проблематика повсякдення транскордонних відносин, аналіз їх форм, соціальних визначень, а також впливу на повсякденне життя громадянина прикордонної області в цілому вимагають більшої уваги соціології, а також інших суспільних наук.

Транскордонні відносини і сприйняття сусіда (ментальні кордони)

Вже попередні судження вказують на те, що важливим чинником створення транскордонних зв'язків є те, яким чином парт-

нери по обидва боки кордону сприймають один одного. Форма цього сприйняття історично закладена; пов'язана зі спадковістю, досвідом або подіями, а також з обсягом посилення взаємодії, доступної інформації і характером її змісту, або відсутністю такої інформації та досвіду. Все це формує «образ сусіда». Головним чином у періоди суворих обмежень міжнародних контактів, які були дуже часто викликані політичними та ідеологічними причинами, якщо такі обмеження є довгостроковими, вони призводять до широкомасштабної деформації образу сусіда, аж до формування часто упереджених, найчастіше негативних ідей та стереотипів щодо нього. Крім фізичних кордонів з їх обмеженнями, також були сформовані психологічні кордони, існування яких може впливати на свідомість людей, коли фізичні кордони (експоненціально стійкі і політично-ідеологічні) залишаються, а бар'єри усуваються і значно лібералізуються. Руйнування ментальних кордонів, отже, є набагато більш важким і тривалим процесом. Ми провели моніторинг і проаналізували форми психологічних кордонів на початку XXI століття разом з австрійськими колегами на словацько-австрійському кордоні, використовуючи метод групового обговорення з окремими групами жителів у деяких найближчих селах і австрійських селах на іншій стороні кордону відповідно (**Mentalna hranica, 2003**). Іншими словами, були порівняні відповідні сусідні села. У цьому дослідженні виявилось те, що створювало цю картину в окремі історичні періоди, головним чином тому, що представники старшого покоління часто зверталися до минулих часів перед створенням так званої залізної завіси і скасування всіх контактів. Більшою частиною це стосується скасування відносин, пов'язаних з сімейними зв'язками, створеними у минулому, що з урахуванням тривалості відсутності контактів від одного до двох поколінь, не могла пом'якшити навіть лібералізація кордонів після 1989 року. Не раз було сформовано негативну картину, посилену в перші роки після лібералізації кордонів побоюваннями сусідів по обидві сторони кордону, а також часто з не найкращими враженнями від багатьох контактів із першими

відвідувачами (зневага, зарозумілість або побоювання) за рахунок посилення соціальної патології (в основному крадіжки), незаконної трудової діяльності, жебрацтва відвідувачів і т.д., що в сукупності вплинуло на сприйняття сусіда по інший бік кордону. Це було перенесено також на деякі конкретні прояви, наприклад, попередження про крадіжки в австрійських магазинах на словацькій мові (проте їх адміністратори не обов'язково громадяни Словаччини, але й приїжджі «зі Сходу»). У процесі створення та руйнування або зберігання образу сусіда на ментальному рівні важливу роль відіграють також засоби масової інформації та поширювана ними інформація про сусіда. З аналізу засобів масової інформації (регіональних та загальнонаціональних видань) по обидва боки кордону з'ясувалося, що ця інформація часто хибна і в більшості випадків зв'язана з політичними інтересами (у поворотній точці 90-х років ХХ століття і в перші роки ХХІ століття в австрійських ЗМІ дуже часто піднімалося питання про електростанцію в Ясловске Богуніце, недалеко від Трнави, приблизно за 50 км від австрійського кордону. Пропозиції та інформація про події за кордоном частіше з'являлись в деяких словацьких друкованих ЗМІ (в основному неподалік Відня), а також на австрійській стороні. Крім того, на сьогоднішній день залишається актуальним і необхідним зосередити увагу на феномені психологічного кордону, тому що формування «образів» є природною частиною сприйняття або відображення навколишнього світу (у тому числі соціального), яке люди здійснюють упродовж своєї історії.

Незважаючи на те, що це природне сприйняття формується головним чином суб'єктивно, подібна точка зору дуже часто впливає на дії людини і соціальних груп. Як це сприйняття - образ змінюється сьогодні? Якою є участь установ у створенні цієї картини і яких в основному? Яку роль у формування такої картини відіграють засоби масової інформації або інші джерела інформації (на місцевому, регіональному та загальнонаціональному рівні)?

Короткий висновок

В інтегрованому світі, частиною якого є різні країни, різні партнерства, різні культури, в умовах наростаючих міграційних рухів, якщо не брати до уваги їх причини, транскордонні відносини стають надзвичайно важливими і привабливим для досліджень. Наші існуючі знання пов'язані більшою мірою з політичними чи геополітичними аспектами таких відносин, макрорегіональними формами інфраструктури економічного чи соціально-економічного характеру. У контексті цієї проблематики менш помітним є сприйняття рівня формування партнерських відносин на кордоні, або прикордонного партнерства в їх соціальних та соціально-культурних формах в мережах новостворених відносин і партнерства. Це виклик для суспільних наук.

Список використаних джерел

1. *Mirabel Casas-Cortes, Sebastian Cobarrubias a John Pickles, 2013, Re-bordering the neighborhood: Europe's emerging geographies f non-accession integration, In: European Urban and Regional Studies, Volume 20, Number 1, January 2013.*
2. *Zakon o obecnom zriadeni c. 369/1991 Zb.*
3. *Zakon o samosprave vyssich uzemnych celkov c. 302/2001 Zb.*
4. *Marek Wieckowski, Daniel Michniak a kol., 2012, Polsko-slovenske pohranicie z hladiska dopravnej dostupnosti a rozvoja cestovneho ruchu, Instytut Geografii a Przestrzennego Zagospodarowania, Polska Akademia Nauk, Geograficky ustav Slovenskej akademie vied, Varsava – Bratislava (za SAV: Daniel Michniak, Branislav Chrenka, Vladimir Ira, Vladimir Szekely), ISBN 978-83-61590-93-4.*
5. http://ec.europa.eu/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=sk&DosId=200887
6. *Faltan, L., 2004, Euroregiony a regionalny rozvoj na Slovensku, In: Regionalny rozvoj Slovenska v europskych in-*

tegracnych kontextoch (Regiony, prihranicne regiony, euroregiony), Ed., L. Faltan, NK UNESCO-MOST, Sociologicky ustav SAV, Bratislava, ISBN 80-85544-37-7.

7. *L Cassidy, Kathryn 2013, Gender relations and cross-border small trading in the Ukrainian – romanian borderlands, In: European Urban and Regional Studies, Volume 20, Number 1, January 2013*
8. *Mentalna hranica. Obraz suseda v Slovensko-rakuskom pohranici, Ed.: L. Faltan, 2003, Sociologicky ustav SAV, Bratislava, ISBN 80-85544-26-1.*

Ця стаття підготовлена на основі результатів проекту VEGA “Пошук нових соціально-просторових форм стимулювання місцевого та регіонального розвитку», виконаного в період 2011 - 2013 рр. Інститутом соціології САН.

*Йозеф ОЛЕНСЬКИЙ,
професор Лазарського університету в м. Варшава*

**ЛЮДСЬКИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ,
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ КАПІТАЛИ ЯК ФАКТОРИ
СИНЕРГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ТРАНСКОРДОННИХ РЕГІОНІВ У НАУКОМІСТКІЙ
ЕКОНОМІЦІ**

Зміст

1. Тези статті
2. Основні поняття та визначення
 - 2.1. Людський капітал
 - 2.2. Соціальний капітал
 - 2.3. Інституціональний капітал
3. Людський капітал у транскордонних регіонах
 - 3.1. Симетрія і асиметрія людського капіталу
 - 3.2. Взаємодоповнюваність і заміщення людського капіталу
 - 3.3. Створення критичної маси людського капіталу в транскордонних регіонах
 - 3.4. Людський капітал як основа соціального та інституціонального капіталу в транскордонних регіонах
4. Соціальний капітал в транскордонних регіонах
 - 4.1. Симетрія і асиметрія соціального капіталу
 - 4.2. Взаємодоповнюваність і заміщення соціального капіталу
 - 4.3. Створення критичної маси соціального капіталу в транскордонних регіонах
5. Інституціональний капітал у транскордонних регіонах
 - 5.1. Симетрія та асиметрія інституціонального капіталу в транскордонних регіонах
 - 5.2. Взаємодоповнюваність і заміщення інституціонального капіталу в транскордонних регіонах

5.3. Створення критичної маси інституціонального капіталу в транскордонних регіонах

5.4. Інституціональні передумови розвитку і використання людського капіталу та соціального капіталу в транскордонних регіонах

6. Висновки

7. Бібліографія

1. Тези статті

1.1. Основні тези

1) Критична маса узгодженого людського капіталу, соціального капіталу та інституціонального капіталу в транскордонних регіонах сусідніх країн необхідна для ефективного використання потенціалу цих регіонів та їх синергетичного розвитку.

2) Досягнення критичної маси і гармонізація інституційного капіталу в транскордонних регіонах країни необхідні для ефективного використання людського і соціального капіталу та досягнення ефекту синергії.

1.2. Додаткові тези

1) Критична маса людського капіталу необхідна для соціально-економічного розвитку в галузевому, місцевому, регіональному та національному масштабах.

2) Умовою підвищення потенціалу критичної маси людського капіталу є досягнення та підтримання послідовності і узгодженості інституціонального капіталу в транскордонних регіонах сусідніх країн.

3) Створення критичної маси соціального капіталу в транскордонних регіонах потребує прозорості та узгодженості цілей соціальної та політичної організації, заснованих на взаємній довірі. Спільний та узгоджений соціальний капітал є необхідною умовою синергетичного втручання факторів економічного, технологічного і соціального розвитку в транскордонних регіонах.

4) Гармонізація інституціонального капіталу в транскордонних регіонах країни є передумовою взаємодії політичних, соціально-економічних процесів і створення єдиного економічного і соціального простору в транскордонних регіонах.

5) Гармонізація інституціонального капіталу є стимулятором більш ефективного використання людського, соціального та економічного капіталу в транскордонних регіонах.

2. Основні поняття та визначення

Поняття капіталу для визначення, уточнення та вимірювання людського, соціального та інституціонального ресурсів формується за аналогією з іншими формами економічного капіталу: фінансового капіталу, промислового капіталу, капіталізованих економічних активів і т.д. Стверджується, що концепція людського, соціального та інституційного капіталу має схожі наукові та практичні переваги, хоча і менш вимірні. Однак аналогія з економічним капіталом вводить в оману в тому сенсі, що, на відміну від традиційних форм капіталу, людський, соціальний та інституціональний капітал не вичерпується з використанням. Навпаки, капітал (людський, соціальний, інституціональний) вичерпується при невикористанні («використовуй, або втра тиш»). Чим більше використовується людський, соціальний та інституціональний капітал, тим більше створюється ресурсів цього капіталу.

2.1. Людський капітал

2.1.1. Визначення людського капіталу

Людський капітал – це сукупність компетенцій, знань, соціальних та особистісних характеристик, у тому числі творчої, втілені в здатності виконувати роботу так, щоб виробляти економічну цінність. Це сукупний економічний погляд на людину, діючу в економіці, який є спробою охопити соціальні, біологічні, культурні та психологічні складності, які взаємодіють в явних і / або економічних операціях. Багато теорій наявно зв'язують інвестиції у розвиток людського капіталу з освітою, тому роль

людського капіталу в економічному розвитку, зростанні продуктивності праці та інновацій часто наводиться як обґрунтування для державних субсидій на освіту і професійне навчання¹.

Людський капітал включає в себе всі знання, навички та здібності, які люди вже накопичили. У більш широкому сенсі він включає в себе те, чому вони можуть навчитися, винайти, створити та внести у розвиток суспільства в цілому. Для зміцнення людського капіталу в нашому суспільстві ми повинні розробити стратегії, які підвищують можливості на кожному рівні. Люди, які повністю використовують свій потенціал, покращують своє життя і життя їхніх громад. Підтримання цих можливостей також включає в себе розробку систем покращення здоров'я, догляду за хворими людьми, людьми з фізичними та розумовими вадами, занадто молодими або занадто старими, щоб піклуватися про себе. Це означає накопичення потенціалу дбайливості нашої громади, так що люди відчують опору, переживають почуття причетності і взаємної підтримки, де сімейні відносини і соціальні мережі є здоровими для осіб, які знаходяться в них².

В офіційній статистиці нематеріальні та нефінансові економічні активи позначаються як так звані нематеріальні активи³. Людський капітал є одним з нематеріальних активів. Він складається з усіх компетенцій, загальних та професійних знань, професійних та управлінських навичок, досвіду, потенціалу і можливостей, а також відданості людей в рамках організації та суспільства. Інші приклади нематеріальних активів включають: товарні знаки, бренди, програмне забезпечення, дизайн, ноу-хау, становище на ринку, методи роботи і відносини з клієнтами. Людський капітал охоплює всі людські можливості, необхідні для успішної соціальної, культурної, політичної, наукової та економічної діяльності.

¹ Becker G. *Human Capital: A theoretical and empirical analysis with special reference to Education*. The University of Chicago Press, 1994.

² Там само.

³ Olenski J. *Ekonomika informacji – podstawy*, PWE, Warszawa 2001.

Людський капітал може бути (а) потенційним і (б) ефективним. Під потенційним людським капіталом ми розуміємо потенціал окремих осіб, які можуть бути корисні в деяких умовах. Під ефективним людським капіталом ми розуміємо потенціал окремих осіб, який ефективно використовується в конкретний час, у конкретному місці, організації та суспільстві. Часто потенційний людський капітал – це набір можливостей, які тільки частково використовуються на практиці. У наукомісткій економіці використання людського капіталу повною мірою є одним із найважливіших факторів економічного розвитку. Правильна ідентифікація та створення умов для повного використання людського капіталу є завданням менеджерів і політиків. Людський капітал потребує співпраці осіб, урядів і бізнесу в організації галузей освіти, підготовки кадрів, підтримки і стимулювання інвестицій у навчання та підтримання навичок індивідів.

2.1.2. Атрибути людського капіталу

Атрибути, що характеризують людський капітал осіб :

- Знання
 - загальні (включаючи цивілізаційні та культурні)
 - професійні
- Освіта
 - рівень
 - профіль
 - якість
- Навички
 - загальні
 - професійні
 - управлінські
- Досвід
 - загальний
 - професійний
 - управлінський
- Можливості та здібності
 - творчість
 - самоорганізація

- самодисципліна
- спілкування
- здібність співпрацювати
- Етика
- загальна
- професійна

Атрибути людського капіталу створюють ефект синергії людського капіталу індивідів. Людський капітал збільшується шляхом освіти і досвіду. Людський капітал має важливе значення для організації, а також для успішності міст і регіонів.

2.1.3. Використання людського капіталу

Людський капітал в економіці та суспільстві може бути пасивним або активним. Якщо особа, що представляє певні ресурси людського капіталу, не активна як працівник, менеджер, політик, вчений, або не бере участі в інших формах життя суспільства чи економіки, його або її людський капітал є пасивним. Наприклад, людський капітал безробітного, який має високий рівень освіти, досвід і навички, є некорисним для суспільства та економіки.

Часто буває, що люди ефективно використовують лише частину свого людського капіталу. Проте може статися, що людина не представляє людського капіталу, необхідного для належного виконання економічних чи соціальних обов'язків як працівник, менеджер або політик. Чим більші ресурси людського капіталу особистості, тим менша частина цього капіталу ефективно використовується на практиці.

Людський капітал, якщо дивитися з точки зору часу, споживає час в одному з ключових напрямів діяльності:

1. Знання (наприклад, діяльність, пов'язана з одним працівником).
2. Співпраця (наприклад, заходи за участю більше одного працівника).
3. Процеси (наприклад, діяльність, спеціально спрямована на знання і спільні заходи організаційної структури, такі, як бункерне мислення, внутрішня політика і т.д.)

4. Відсутність (наприклад, щорічна відпустка, лікарняний, свята тощо).

Створення та управління людським капіталом є одним з найбільш важливих теоретичних і практичних проблем інформаційного суспільства і наукомісткої економіки.

2.2. Соціальний капітал

2.2.1. Визначення соціального капіталу

Соціальний капітал як соціологічна категорія – це очікувані потенційні соціальні або економічні вигоди, одержувані від співпраці між окремими особами та групами. Основна ідея соціального капіталу полягає в тому, що соціальні мережі, зв'язки, співпраця та взаємодія людей, які представляють певні ресурси людського капіталу, мають більше значення, ніж значення “суми” людського капіталу окремих осіб. Соціальний капітал створюється в процесі зв'язування або інтеграції людського капіталу фізичних осіб при створенні стабільних або тимчасових соціальних мереж, громадських організацій, асоціацій, товариств, клубів та будь-яких інших форм співробітництва і спілкування людей. Ефективність або продуктивність організованої групи осіб, як правило, більші, ніж в окремих осіб. Різні соціальні науки підкреслюють різні аспекти соціального капіталу. В економічних науках соціальний капітал позначається як нематеріальні ресурси або нематеріальні активи.

Соціальний капітал може бути передано. Міжнародна політика також часто звертається до відтоку людського капіталу, під яким слід розуміти втрату талановитих або підготовлених осіб з країни, яка інвестувала в них, в іншу країну, яка отримує вигоду з їх прибуття, не вкладаючи в них.

2.2.2. Атрибути соціального капіталу

Соціальний капітал визначається як об'єднання людського капіталу членів організації. Іншими словами, соціальний капітал – це організований ресурс людського капіталу для реалізації конкретних цілей організації: підприємства, уряду, науково-дослідного інституту, культурного чи соціального суспільства

і т.д. Однак це стосується тільки людського капіталу, корисного для конкретної організації як соціального чи економічного суб'єкта.

Людський капітал, який не має відношення до цілей організації, не створює соціальний капітал. Під соціальним капіталом мається на увазі соціальна згуртованість чи соціальна стійкість та пов'язані з ними поняття, такі, як знаменитість або слава, на відміну від таланту, розвиненого людиною, який не може бути передано іншим особам. Важливо також уникнути ситуації, коли соціальний капітал в одному секторі співтовариства працює проти можливостей інших секторів утворювати зв'язки з громадськістю в цілому.

Головні атрибути соціального капіталу організації, зокрема, такі:

- актуальність людського капіталу членів організації для її цілей, методів та інструментів діяльності;
- ефективне використання людського капіталу відповідних осіб, що беруть участь у діяльності організації;
- кількість осіб, які беруть активну і ефективну участь у діяльності організації;
- участь організації в інвестуванні в розвиток людського капіталу відповідних осіб, що беруть участь у діяльності організації;
- співпраця з іншими громадськими організаціями для більш ефективного використання її соціального капіталу.

У наукоміській економіці побудова соціального капіталу на співпраці і зв'язках багатьох організацій стає все більш поширеним підходом до розвитку і більш ефективного використання соціального капіталу на рівні галузей економіки, сфер дослідження, соціальних послуг (освіта, охорона здоров'я, культура), на регіональному та місцевому рівні. Наприклад, організовані консорціуми для реалізації конкретних цілей довгострокового співробітництва в галузі досліджень, освіти, соціальної сфери тощо, які довели свою ефективність у багатьох економічних процесах і системах, громадській діяльності, галузях науки, а також у регіонах.

Соціальний капітал має одне з вирішальних значень в управлінні дуже великими або дуже складними системами і процесами. Це важливо у транскордонних регіонах через їх надзвичайну складність, різноманітність і динаміку транскордонних процесів і систем у гетерогенних політичних, культурних, соціальних та економічних умовах.

2.3. Інституціональний капітал

2.3.1. Визначення інституціонального капіталу

Стандартне визначення інституційного капіталу важко знайти. Для декого це означає фінансові ресурси, контрольовані ключовими інституціями, для інших воно являє собою інституційну основу управління економікою. Іншими словами, інституційний капітал – це структури, організації, юридичні та фінансові рамки, які дозволяють суспільству функціонувати. Це включає в себе правову систему і верховенство закону, страхову систему, яка допомагає громадам управляти ризиками, системи, які встановлюють різні механізми обміну (в національних та додаткових валютах), регуляторні структури, захист природного середовища, прав людини, здоров'я і благополуччя людини, і всі інституційні механізми, які створюють основу для економічної діяльності.

Концепцію інституційного капіталу було визначено у рамках неоінституційної теорії організації⁴. Одним із найбільш важливих припущень неоінституційної теорії організації є твердження, що конкурентні переваги економічних і соціальних систем і процесів сильно залежать від її інституційного середовища.

Неоінституційна теорія визначає організації як “поведінкові очікування, які можуть бути санкціоновані в разі порушень”⁵.

Два основні типи організацій – це:

- основні інституції;
- вторинні (дочірні) організації.

⁴ Bresser R., Millonig K. *Institutional Capital: Competitive Advantage In Light Of The New Institutionalism In Organization Theory*, in: Schmalenbach Business Review, Vol. 55, July 2003, pp. 220-141.

⁵ ibidem

Основні інституції становлять загальноприйняті норми і цінності, які розвилися на соціальному рівні, наприклад, права людини або професійна етика. Їх дотримуються в основному на підсвідомому рівні, тому що люди засвоїли відповідні норми і цінності й часто не можуть навіть уявити альтернатив. Основні інституції є само собою зрозумілими, і їх важко змінити шляхом цілеспрямованого впливу.

Вторинні інституції походять із фундаментальних інституцій, регулюючих конкретні соціальні проблеми. Вони включають в себе закони, договори, організації та організаційні правила і процедури. Таким чином, вторинні інституції набагато більш схильні до свідомих дій, ніж основні установи. Хоча багато норм і цінностей, представлених вторинними інституціями, сприймається свідомо, вони теж можуть бути засвоєні соціальними або економічними суб'єктами і фізичними особами, що представляють ці одиниці. Наприклад, члени організації засвоюють культурні цінності організації протягом довгого часу, а потім приймають їх як належне.

Інституційний капітал являє собою комплекс законів, процедур, організаційних структур і юридичних осіб та інших суб'єктів, які створюють внутрішнє і зовнішнє інституційне середовище економічних чи соціальних процесів і систем.

2.3.2. Види інституціонального капіталу

Розрізняють три типи інституціонального капіталу:

- пізнавальний капітал;
- нормативний капітал;
- регулятивний капітал.

Пізнавальний інституціональний капітал складається зі знань про інституції, їх цілей, завдань та обов'язків і форми діяльності в тій чи іншій соціальній, політичній або економічній системі.

Нормативний інституціональний капітал складається із законів, правил та стандартів, які визначають організації, та функції організацій, які створюють інституційне середовище суспільства і економіки.

Регулятивний інституціональний капітал складається з процедур, які включають і яких дотримуються організації, що створюють інституційне середовище галузей економіки, регіонів чи держав.

2.3.3. Людський, соціальний та інституціональний капітал – необхідна умова синергії економічних процесів

Людський, соціальний та інституціональний капітал створюють середовище, в якому відбуваються всі процеси і функціонують системи. Вони створюють умови для стійкості та ефективності використання та розвитку всіх інших видів ресурсів.

Гармонізація всіх видів капіталу – людського, соціального та інституційного – та досягнення критичної маси цих капіталів для конкретних процесів і систем створюють умови для синергічного розвитку, ефективного або вигідного для всіх суб'єктів, що діють на території прикордонних регіонів.

3. Людський капітал у транскордонних регіонах

У транскордонних регіонах людський, соціальний та інституціональний капітал розвивається в середовищі різних політичних систем. У Європі відмінності також включають етнічну специфіку, культуру, історичні традиції.

На відносно невеликому географічному просторі існує різноманіття якісно різних ресурсів усіх видів капіталу – людського, соціального, а також інституційного. Ці відмінності можуть стимулювати появу нових ресурсів підтримки розвитку економіки і суспільства сусідніх регіонів усіх країн, або, навпаки, можуть перешкоджати транскордонному співробітництву.

З точки зору впливу людського капіталу на транскордонне співробітництво і розвиток повинні бути проаналізовані такі аспекти:

- 1) симетрія проти асиметрії людського капіталу;
- 2) взаємодоповнюваність і заміщення людського капіталу;
- 3) критична маса людського капіталу в різних галузях та сферах.

3.1. Симетрія та асиметрія людського капіталу

Під симетрією людського капіталу ми розуміємо узгодженість атрибутів людського капіталу різних індивідів, необхідну для контактів, співпраці та взаємодії, наприклад, знання та використання спільних мов для спілкування, еквівалентність рівнів освіти, актуальність професійних знань і досвіду, ідентичність професійної і ділової етики, належна комп'ютерна грамотність тощо. Симетрія людського капіталу є необхідною умовою формування загального соціального капіталу в прикордонних регіонах. Регіональні власті повинні бути зацікавлені у створенні симетрії людського капіталу в галузях, які важливі для спілкування і співпраці установ, організацій, а також контактів між людьми.

Асиметрія людського капіталу означає, що існують якісні відмінності в рівні знань, досвіду, етики між індивідами та соціальними групами. Як правило, асиметрія людського капіталу перешкоджає комунікації і співпраці людей і юридичних осіб. Визначення асиметрії людського капіталу необхідне для законодавців у прикордонних регіонах для оцінки соціальних бар'єрів співробітництва та для проведення ініціатив та заходів щодо скорочення або усунення цих перешкод.

У транскордонних регіонах пріоритет у скороченні надмірної асиметрії людського капіталу має бути наданий таким аспектам:

- спільні мови спілкування між людьми та організаціями;
- поширення загальної інформації про транскордонні регіони через засоби масової інформації та Інтернет (інформація про соціальні і культурні заходи, інформація про господарську діяльність, туристична інформація, інформація про закони і процедури);

- сприятливі умови для спільної соціальної інфраструктури та інших можливостей, які формують людський капітал, для людей з різних населених пунктів транскордонних регіонів (наприклад, середні школи і університети, дослідницькі інститути та науково-дослідні проекти, культурна інфраструктура, інфраструктура охорони здоров'я).

Певний рівень асиметрії людського капіталу може стимулювати процеси виробництва, передачі і засвоєння знань, що призводить до симетрії інформаційних ресурсів. Однак у деяких областях скорочення асиметрії потребує тривалого часу і зусиль, наприклад, освіти на початковому і середньому рівні, вищої освіти, вивчення загальних мов, формування етики, здобуття професійного та управлінського досвіду, підготовки посадових осіб уряду і т.д.

Співпраця та координація діяльності установ, відповідальних за формування людського капіталу (система освіти, засоби масової інформації, установи культури, інші підрозділи надання соціальних послуг, які мають вплив на формування людського капіталу) в прикордонних областях є необхідною для досягнення необхідного рівня симетрії людського капіталу індивідів і соціальних груп.

3.2. Взаємодоповнюваність і заміщення людського капіталу

Взаємодоповнюваність людського капіталу в транскордонних регіонах є важливим чинником соціально-економічного розвитку наукомісткої економіки. Наприклад, додаткові знання і досвід учених, що працюють в університетах або в науково-дослідних інститутах, що базуються в різних країнах, сприяє організації науково-дослідних консорціумів для реалізації наукових проєктів. Додаткові знання та досвід фахівців у будь-якій галузі соціальних послуг або економічної діяльності є хорошою основою для вигідного і надійного постачання допоміжної діяльності організаціями, що базуються в різних країнах.

Заміщення людського капіталу в транскордонних регіонах може створити міжнародну конкуренцію та оптимізацію використання таланту, знань і досвіду професіоналів. Це важливо, особливо в галузях, в яких очікується високий рівень навичок.

Ідентифікація взаємодоповнюваності і заміщення людського капіталу є завданням уряду і менеджерів, відповідальних за сфери економічної і соціальної діяльності, в яких необхідна якість послуг, пропонованих персоналом.

3.3. Створення критичної маси людського капіталу в транскордонних регіонах

Критична маса людського капіталу – це число людей, обсяг знань і людей. У різних областях критична маса людського капіталу для ефективної соціальної чи економічної діяльності відрізняється. Наприклад, в культурі окремі особи або відносно невеликі групи людей, які володіють художніми талантами, можуть створити критичну масу людського капіталу для регіону або для країни.

У дослідницькій діяльності, як правило, критичну масу людського капіталу створює деяка кількість вчених, які проводять дослідження деяких тем та обмін своїми ідеями та висновками шляхом організації семінарів, конференцій, публікацій і прямих особистих зв'язків. В економічній діяльності, виробництві і торгівлі критична маса людського капіталу досягається шляхом об'єднання знань і досвіду вчених, технологів, економістів, менеджерів, юристів та інших експертів, які співпрацюють в певній організації, регіоні або галузі економіки чи технології.

Об'єднання знань та досвіду людей, що представляють окремий додатковий людський капітал, створює критичну масу людського капіталу для організації, галузі економіки, галузі досліджень, сфері культури. Використання ефекту взаємодоповнюваності і заміщення людського капіталу може бути досягнуто тільки тоді, коли людський капітал перевищує критичну масу, необхідну для конкретної області.

У відкритих трансрегіональних середовищах створення критичної маси додаткового людського капіталу для конкретних галузей культури, економіки чи дослідження – потенційно – простіше і дешевше, ніж у рамках прикордонних регіонів однієї країни. Причина цього явища в тому, що в кожному з прикордонних регіонів сусідніх країн існує розвинений людський капітал у доповнення до того, що існує на прикордонних територіях інших країн. Взаємодоповнюваність створюється відмінностями в культурі, звичках, системах освіти, законах і правилах, адміністративних процедурах.

Регіональні органи влади, соціальні та культурні інституції, науково-дослідні інститути та підприємства в прикордонних об-

ластях повинні аналізувати і виявляти взаємодоповнюваність людського капіталу окремих осіб і груп осіб, щоб організувати критичну масу людського капіталу для вирішення конкретних завдань або реалізації проектів. Стимулювання розвитку людського капіталу, орієнтоване на створення критичної маси в конкретних областях або населених пунктах, також є обов'язком регіональних урядів та неурядових організацій.

3.4. Людський капітал як основа соціального та інституціонального капіталу в транскордонних регіонах

Критична маса людського капіталу є основою створення та розвитку соціального та інституціонального капіталу. В транскордонних регіонах ресурси людського капіталу, що перевищують критичну масу для певних галузей або проектів, повинні досягатися та підтримуватись за допомогою регіональних органів влади.

Ця діяльність повинна бути скоординована на рівні регіональних органів влади транскордонних областей.

4. Соціальний капітал у транскордонних регіонах

Якість соціального капіталу в транскордонних областях є основою співпраці окремих осіб та суб'єктів у соціально-економічному просторі регіонів уздовж кордонів.

Більше того, загальний соціальний капітал транскордонних регіонів впливає на розмежування транскордонних регіонів. Головні атрибути національного соціального капіталу, накопиченого в регіонах, наближених до рубежів, що впливають на розвиток спільного соціального капіталу в прикордонних областях:

- симетрія і асиметрія між національними соціальними капіталами;
- взаємодоповнюваність і заміщення між національними соціальними капіталами.

4.1. Симетрії та асиметрії соціального капіталу

Соціальний капітал є симетричним у транскордонному регіоні, якщо суб'єкти, що представляють соціальний капітал,

володіють інтелектуальним, організаційним і технічним потенціалом співпраці та взаємодії зі своїми колегами з іншого боку кордону. Симетрія соціального капіталу необхідна для створення спільного соціального капіталу на прикордонному просторі, наприклад, науково-дослідні консорціуми для реалізації спільних проектів, розробка спільних інформаційних систем підтримки економічної, соціальної та культурної діяльності організацій, заснованих та чинних на територіях країн у транскордонних регіонах.

Асиметрія соціального капіталу означає, що існує розрив між організаціями, що представляють соціальний капітал, який дозволяє цим організаціям співпрацювати, або робить це співробітництво більш складним і менш ефективним.

Цей розрив в основному посиляється на відсутність необхідного рівня симетрії людського капіталу, пробіли в інформації, різницю в кваліфікації персоналу. Низький рівень асиметрії соціального капіталу може стимулювати процеси його гармонізації. Однак, якщо асиметрія є глибокою, гармонізація соціального капіталу вимагає стимулювання організації ззовні, наприклад, реалізації спільних проектів, що фінансуються з зовнішніх джерел або адміністративними рішеннями уряду.

4.2. Взаємодоповнюваність і заміщення соціального капіталу в транскордонних регіонах

Взаємодоповнюваність і заміщення соціального капіталу організацій, що базуються на території сусідніх країн, є важливим чинником взаємовигідної співпраці урядів, некомерційних організацій і підприємств. Різноманітність соціального капіталу є важливим фактором досягнення ефекту синергії об'єктів спільного використання.

4.3. Створення критичної маси соціального капіталу в транскордонних регіонах

Ефективна співпраця суб'єктів у прикордонних областях потребує створення критичної маси соціального капіталу, в основному організації зв'язків одиниць, які мають додаткові ре-

сурси соціального капіталу, а також створення мереж співпраці між підрозділами, які володіють соціальним капіталом заміщувального характеру. Критична маса соціального капіталу, як взаємодоповнюючого, так і заміщувального, є необхідною умовою ефективної співпраці, ефективної конкуренції та досягнення масштабного ефекту.

5. Інституціональний капітал у транскордонних регіонах

Створення, розвиток і підтримання загального інституційного капіталу в транскордонних регіонах, очевидно, є неодмінною умовою ефективної співпраці людей і організацій сусідніх країн.

5.1. Симетрії та асиметрії інституціонального капіталу в транскордонних регіонах

Симетрія інституційного капіталу базується на гармонізації законів, процедур, організаційних структур і створенні спільних інституцій нагляду та контролю транскордонних процесів і систем, наприклад, прикордонний контроль, митниця, спільні інвестиційні проекти, екологічний контроль, загальні соціальні послуги (включаючи охорону здоров'я, освіту, соціальне забезпечення тощо), взаємодію системи безпеки та правосуддя.

Регіональні та центральні органи влади повинні звернути особливу увагу на гармонізацію законів та процедур у всіх областях, важливих для транскордонного співробітництва. Крім того, необхідно забезпечити повну прозорість цих законів і процедур шляхом організації єдиної транскордонної інформаційної системи законів, адміністративних процедур і організації та функціонування уряду і співпрацюючих установ.

Асиметрія інституціонального капіталу є реліктом минулого, коли кордони між країнами були орієнтовані на ізоляцію людей і економік. У відкритих, демократичних суспільствах інституціональні асиметрії, які ще існують, повинні бути обмежені і усунені в процесі співпраці центральних і місцевих органів влади.

Досвід Європейського Союзу в гармонізації законів, процедур та інститутів може бути хорошим прикладом побудови спільного інституційного капіталу на міжнародному рівні.

5.2. Взаємодоповнюваність і заміщення інституціонального капіталу в транскордонних регіонах

Інституціональне середовище транскордонних регіонів є диверсифікованим. Закони, правила, процедури та реалізація законів та процедур на практиці відрізняються в країнах транскордонних регіонів. Ці відмінності можуть перешкоджати можливостям співробітництва та розвитку. Але в конкретних випадках відмінності інституційного капіталу можуть створити відмінності потенціалів між країнами і можуть грати роль факторів, що стимулюють співпрацю і торгівлю.

Через це центральні та регіональні органи влади повинні бути зацікавлені в оптимізації розвитку інституційного капіталу шляхом гармонізації законів, процедур і організації спільних інститутів і регуляторів інституційного середовища.

Гармонізація повинна бути орієнтована на усунення протиріч між законами і процедурами, усунення дублювання, ефективного використання взаємодоповнюваності і заміщення банківських установ на території транскордонного регіону в цілому.

Ретельний аналіз взаємодоповнюваності і заміщення інституціонального капіталу є необхідним для ефективної гармонізації та розвитку загального інституціонального капіталу.

5.3. Створення критичної маси інституціонального капіталу в транскордонних регіонах

Для кожної галузі культурного, соціального та економічного життя необхідна критична маса узгодженого інституціонального капіталу. Під критичною масою інституціонального капіталу конкретної галузі, сектора, сфери культурної та громадської діяльності ми розуміємо комплекс узгоджених і скоординованих законів, правил, процедур і практик установ усіх країн транскордонного регіону, необхідних для створення інституціональних рамок ефективного розвитку та діяльності окремих осіб і орга-

нізацій. У багатьох галузях економічного і соціального життя це, скоріше, мета, яка має бути досягнута, ніж реальність. У всякому разі, уряд має взяти на себе створення критичної маси інституціонального капіталу для кожної галузі, важливої для розвитку транскордонного регіону, як завдання першорядної важливості.

Наприклад, у прикордонній туристичній області пріоритетом має стати створення критичної маси інституціонального капіталу шляхом гармонізації законодавчих та нормативних актів, що мають відношення до туризму і шляхом досягнення інформаційної прозорості всіх процедур, пов'язаних із туризмом.

У транскордонного регіону, що бере участь у міжнародному транзиті, досягнення критичної маси інституціонального капіталу включатиме гармонізацію законів та правил перетину кордону, митної діяльності, діяльності господарюючих суб'єктів що надають послуги, пов'язані з транзитом і т.д.

Створення критичної маси інституціонального капіталу для кожного сектора економіки і соціальної активності, важливого для розвитку транскордонного регіону, є необхідною умовою розвитку та ефективного використання інших форм капіталу та інших видів ресурсів регіонів.

5.4. Інституціональні передумови розвитку і використання людського капіталу та соціального капіталу в транскордонних регіонах

Як уже було сказано вище, сучасна відкрита економіка, яка базується на знаннях, характеризується високим рівнем інституціонального інтервенціонізму⁶. В транскордонних регіонах інституціональний інтервенціонізм має набагато більший вплив, ніж вплив на ті ж процеси на рівні національної економіки.

У зв'язку з цим створення спільного, узгодженого інституціонального капіталу є передумовою використання та розвитку інших форм капіталу та інших ресурсів транскордонних регіонів.

Спільний інституціональний капітал у формі узгоджених законів, правил, адміністративних процедур та інфраструктурних інформаційних систем, що управляються або координують-

⁶ Olenski J., op.cit.

ся на транскордонному рівні, є обов'язком центрального уряду, й особливо уряду транскордонних регіонів.

6. Висновки

6.1. Побудова спільного людського, соціального та інституціонального капіталу для транскордонних регіонів необхідна для більш ефективного розвитку цих регіонів в умовах більш відкритої ринкової економіки, що базується на знаннях.

6.2. Для кожної галузі культурної, соціальної та економічної діяльності в транскордонних областях мають бути визначені людський, соціальний та інституціональний капітал для кожного національного сегменту транскордонного регіону.

6.3. Аналіз і моніторинг симетрії і асиметрії, а також взаємодоповнюваність і заміщення ресурсів людського, соціального та інституціонального капіталу є завданням вчених та експертів, що беруть участь у підтримці урядів, – некомерційних організацій, неурядових організацій та підприємств.

6.4. Міжнародне співробітництво науково-дослідних інститутів у транскордонних областях в галузі виявлення, аналізу та оцінки ресурсів людського, соціального та інституціонального капіталу створює ресурси знань, необхідних для належного управління в транскордонних регіонах.

6.5. Критична маса кожного виду капіталу (людського, соціального, інституціонального) повинна бути визначена для кожного транскордонного процесу та системи.

6.6. Теорія і методи ідентифікації, класифікації та вимірювання людського, соціального та інституціонального капіталу для транскордонних регіонів є цілісною частиною транскордонної економіки як дисципліни економічних наук.

7. Бібліографія

1. *Becker G. Human Capital: A theoretical and empirical analysis with special reference to Education. The University of Chicago Press, 1994.*

2. *Bresser R., Millonig K. Institutional capital competitive advantage in the light of neoinstitutionalism in organization theory, in: Schmalenbach Business Review u Vol. 55 u July 2003 u pp. 220–241*
3. *Hallsmith G., Lietaer B. Intentional Cities, Intentional Economies, Ch.3. Creating New Capital, www.neweconomictheory.org.*
4. *Hansen, W. Education, Income and Human Capital. 1970.*
5. *Khakee A. Assessing institutional capital building in local agenda 21 process in Goeteborg, Planning in Theory and Practice, 2002, Vol.3, No 1, 53-68, Routhage Ed.*
6. *North, D. Institutions, Institutional Change, and Economic Performance, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.,*
7. *Oliver C. Sustainable competitive advantage: Combining institutional and resource-based views. Strategic Management Journal, 1997, Vol. 18, pp. 697-713, .*
8. *Olenski J. Infrastruktura informacyjna panstwa w globalnej gospodarce, Wyd. Nowy Dziennik, Warszawa 2006.*
9. *Olenski J. Ekonomia informacji – podstawy, PWE, Warszawa 2000.*
10. *Paldom M. Social capital: one or more ? Definitions and measuring. Journal of Economic Surveys. – Vol. 14, No. 5. – Blackwell Publ., 2000.*
11. *Platje J. Institutional capital as a factor of sustainable development, The importance of institutional equilibrium, Baltic Journal on Sustainability, (2008), Vol. 14, n° 2, pp. 144-150.*
12. *Romer P. Human capital and growth: theory and evidence, NBER Working Paper No. 3173, November 1989, NBER Program(s), www.nber.org*

РЕЗЮМЕ

Аналізуються специфіка і роль людського, соціального та інституціонального капіталу в розвитку транскордонних регіонів. Визначені й обговорені методологічні проблеми симетрії і асиметрії, взаємодоповнюваності і заміщення людського, соціального та інституціонального капіталу в гетерогенному політичному середовищі транскордонних регіонів. Аргументується необхідність створення критичної маси людського, соціального та інституціонального капіталу для транскордонних процесів, систем і організацій. Співпраця науково-дослідних інститутів, НУО та уряду необхідна для розробки методів, форм і засобів оптимального використання і створення загальних ресурсів людського, соціального та інституціонального капіталу в транскордонних регіонах.

Світлана МІТРЯЄВА,
кандидат історичних наук,
директор Регіонального філіалу
Національного інституту стратегічних
досліджень у м. Ужгород,
заслужений діяч науки і техніки України

КЛАСИФІКАЦІЯ АКТОРІВ ТРАНСКОРДОННОЇ ВЗАЄМОДІЇ

На основі узагальнення методології існуючих дослідницьких концептів та теорій сформульовано авторський підхід до класифікації акторів транскордонної взаємодії. Ця розробка може бути застосована для аналізу явищ міжнародного життя та стати методологічною основою при проведенні соціологічних досліджень у галузі транскордонного співробітництва.

Ключові слова: актор, транскордонне співробітництво, держава, громадянське суспільство, міжнародні організації, регіон.

Незважаючи на велику кількість публікацій на тему транскордонного співробітництва як форми міжнародної взаємодії та його впливу на політико-соціальне буття держав та їх окремих регіонів, недостатньо розробленими в сучасній вітчизняній науці є методологія та інструментарій таких досліджень. Зокрема, це стосується і класифікації акторів транскордонної взаємодії. З точки зору українського дослідника В.І. Хоніна, побудова моделі системи міжнародних відносин передбачає виокремлення типологічних відмінностей компонентів цієї багатовимірної системи, визначення характеру ряду структур, які об'єднують її в цілісність, і розгляд притаманних їм механізмів взаємодії суб'єктів [6]. Тому *метою статті* є визначення основних акторів транскордонної співпраці та їх характеристик задля внесення чіткості у методологічний дизайн соціологічних досліджень у цій галузі.

Відомий французький соціолог А. Турен розрізняє поняття **“актор”**, **“суб’єкт”** і **“агент”**. Він підкреслює, що “... бути суб’єктом означає хотіти стати актором, тобто змінювати своє середовище, а не залишатися в повній залежності від неї” [7]. У теорії міжнародних відносин нерідко використовується також термін **“гравець”**, запозичений з інтеракціоністської соціології, прихильники якої нерідко надають йому перевагу над іншими термінами для позначення дійових осіб, включених у широкі мережі світової взаємозалежності. Саме тому досить часто трапляються у літературі такі терміни, як **“гра”** (**“простір гри”**) і **“ставки”** (**“ставка”** – як згода **“гравця”** з умовами та правилами гри, а головне – як готовність йти на ризик в ситуації невизначеності, заради досягнення своїх цілей). При цьому поняття **“гравець”** і **“актор”** часто використовуються як взаємозамінні. **“Простір гри, – пишуть відомі французькі соціологи, – є сукупністю можливостей, в рамках якої різні актори, у відповідності з тим, як вони себе позиціонують в даний момент, виробляють, на основі об’єктивно наявних варіантів, стратегії, які підказують їм відкривати ставки»** [7]. Що ж стосується найбільш поширеного в теорії міжнародних відносин терміна **“міжнародний актор”**, то під ним розуміється будь-яка дійова особа, яка бере активну участь у міжнародних процесах. Проте, як зазначає А. Турен, якщо основна властивість суб’єкта – бажання **“не бути пішаком в системі”**, то **особливість актора – це здатність діяти і вносити своєю діяльністю зміни в навколишнє середовище**. Одна з головних відмінностей актора від суб’єкта полягає в тому, що актор співвідноситься зі стратегією. Друга – в тому, що це поняття не мислиться до інтерсуб’єктивності. Нарешті, третя – в тому, що воно пов’язане з пошуком ідентичності.

Якщо перейти до класифікації акторів транскордонної взаємодії, то можна виділити такі їх рівні та типи.

1. Національний рівень (державні інститути).

Концептуально процес регіоналізації і відбувається здебільшого на національному рівні і сприяє зміцненню субнаціональних зв’язків, а процес євроінтеграції відбувається на наднаціональному рівні, втім ці два процеси є взаємопов’язаними і в деякій мірі

на сьогодні узгоджуються, наприклад, у досягненні консенсусу, що надає адекватну компенсацію інтересам окремих учасників, а також виявляється у конвергенції домовленостей в процесі формування єдиного економічного, монетарного союзу, оскільки потреби перерозподілу теж визначаються регіональною політикою [4].

Провідну роль у створенні та постійному вдосконаленні як концептуальних основ інституціональних механізмів реалізації регіональної політики, так і реалізації місцевих програм та проєктів, відіграє саме *державна* через те, що вона є носієм загальнодержавних інтересів.

Уніфікованість правового поля, єдині ціни й тарифи, вільні потоки товарів і капіталу у межах країни є чинниками, сприятливими для поширення горизонтальної інтеграції відтворювальних процесів на підґрунті міжрегіонального співробітництва. Відсутність адміністративних важелів впливу на виробниче, маркетингове орієнтування діяльності підприємств посилює значущість саме ринкових важелів управління вибором контрагентів. Міжрегіональне співробітництво спирається на особисті контакти партнерів, що зумовлені господарськими потребами; спрямовується на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між регіонами [2]. Міжрегіональне співробітництво є інструментом вирішення внутрішніх проблем територій не на підґрунті конкуренції за залучення централізованих фінансових ресурсів, отримання бюджетних дотацій та субвенцій чи регіональних податкових преференцій, а на основі ефективнішого використання ресурсів розвитку регіону. Це веде до зменшення навантаження на державний бюджет щодо вирішення проблем місцевого, регіонального розвитку.

2. Міжнародні організації.

Сучасна теорія міжнародних відносин вже давно відійшла від трактування національних держав як єдиних акторів на міжнародній арені. Сама держава-нація у сучасному трактуванні – це юрисдикція над певною територією, політичний та адміністративний апарат, а також держава не визнає жодної вищої конституційної

влади за власну [9]. Проте, як відзначають дослідники, хоча поняття суверенність та незалежність часто використовуються як синонімічні, між ними таки є різниця: суверенітет – первинно юридична концепція, а незалежність – питання більш політичне. Деякі вчені поспішають заявити про занепад ролі держав на міжнародній арені та про зворотний процес нарощування впливу та значення недержавних акторів. Об’єктивні процеси потягли за собою формування нових теорій, що прагнуть пояснити нову реальність, зокрема теорія представників транснаціоналізму – «складної взаємозалежності» – Р.Когейна та Дж.Ная.

Якщо використовувати загальноприйняту класифікацію, то всі недержавні актори можуть бути віднесені до двох категорій: *міжнародні міжурядові організації (ММО)* (недержавні актори, створені державами-націями) та *міжнародні неурядові організації (МНО)* (недержавні актори, утворені групою осіб, бізнесменів чи інших соціальних сил) [8]. ММО – це добровільні об’єднання суверенних держав, утворені для втілення багатьох цілей, заради яких держави хочуть співпрацювати у рамках формальної структури і які не можуть реалізувати самостійно. Особливо активними у створенні ММО є сильніші держави, які бажають захистити свої інтереси. ММО можуть бути класифіковані за обсягом (глобальні та регіональні) і за функціями (політичні, економічні, соціальні та екологічні). ММО ніби доповнюють національні держави і відіграють значну роль, надаючи кошти для співпраці між цими політичними утвореннями. Вплив ММО залежить від здатності урядів держав-членів користуватися своїми власними резервами та силою. *Неурядові організації*, установи, які формуються недержавними суб’єктами або, принаймні, одна сторона з цих організацій не є державою. Є багато видів неурядових організацій, зокрема транснаціональні, організовані урядом, регульовані урядом, підприємницькі, громадських організацій, пропагандистські, і нібито антиурядові організації. Їхня кількість постійно збільшується, а їх вплив на міжнародну політику дедалі зростає. Неурядові організації, в свою чергу, також можна класифікувати, зокрема скориставшись підходом М. Атамана, який виділяє:

1) транснаціональні корпорації (великі корпорації, що мають свої філії та внутрішню ієрархію, а також діють одночасно в багатьох країнах);

2) національні та етнічні рухи (зокрема, мова йде про регіони, які об'єднують країни, на території яких проживає багато етнічних спільнот, що є релевантним визначенням щодо Карпатського регіону);

3) епістемічні спільноти (експерти та науковці, які займаються розвитком державної політики і забезпечують технічні знання для розширення міжнародної співпраці);

4) релігійні та гуманітарні організації (Рада Європи, Європейська Комісія з прав людини, Грінпіс, Міжнародна амністія та інші);

5) терористичні групи та структури, що займаються нелегальною торгівлею (людьми, наркотиками, зброєю, інше) [8].

Отже, недержавні суб'єкти міжнародних відносин відіграють важливу роль у зовнішній політиці та у процесі прийняття рішень національними державами та істотно впливають на їх зовнішньополітичну поведінку, маючи потенціал лобі не лише у внутрішній, але й у міжнародній політиці.

3. Регіональний інституційний рівень.

Ефективна адміністративна структура не лише на національному, а й на регіональному та місцевому рівнях є однією з вирішальних умов успіху державно-приватного партнерства. В контексті збалансованого сталого розвитку у регіональному вимірі особливого значення набуває комунальний сектор (оскільки він виконує соціальну функцію), який має значну питому вагу й виступає мультиплікатором розвитку економіки і забезпечення зайнятості громадян. Економічне зростання та демографічні зміни разом впливають на комунальні потреби з питань якості, кількості і розміщення ресурсів.

Місцевий та регіональний розвиток має вплив на економічний розвиток та ринок праці. За рахунок транскордонного співробітництва можна забезпечити зростання економічного потенціалу через обмін інформацією та спільну розробку проєктів у галузях:

- покращення туристичної інфраструктури, розробка та впровадження спільних проектів;
- розвиток сільського простору: розвиток сільського та лісового господарства, охорона довкілля, відновлення сіл, розвиток ремесел, послуг, туризму, збут товарів;
- розвиток професійного регіонального маркетингу;
- розвиток транскордонного регіонального планування як основи для вирішення завдань розбудови транскордонної інфраструктури та оптимального застосування громадських коштів;
- зміцнення підприємництва, розвиток малого і середнього бізнесу, підтримка місцевих ініціатив зайнятості;
- адаптація ринку праці;
- залучення ресурсів у сферу освіти, культури, охорони здоров'я [5, с. 315-316];

4. Громадянське суспільство.

Громадянське суспільство – складний і суперечливий феномен. З одного боку, він існує як історично мінливе явище, що не надається для редукціоністського пояснення; з іншого – це процес, у якому може бути виокремлена стійка тенденція до розкріпачення людини й перетворення підданого в громадянина на основі сталого виборювання недоторканності свободи і прав людини. Громадянське суспільство розгортається в аспектах здійснення і свободи обставинної, і свободи набутої. Але найвагомішою виявляється екзистенційна свобода самовизначення людини, оскільки з нею найтісніше пов'язана креативна етика відповідальності.

Р. Дарендорф виокремлював три головні ознаки громадянського суспільства. Першою ознакою він вважав розмаїття його складових, тобто максимальну поліструктурність. Другою – існування багатьох автономних організацій та інститутів. Третьою – специфічний «дух» цього суспільства, котрий він визначив як громадянську свідомість [1].

Доповнюваність (або субсидіарність) фіксується на рівні кооперації зусиль, здібностей та вмінь у суспільних взаємодіях і є виявом синергії, або суспільної впорядкованості на підставі проявлення індивідуальної і групової свободи дій. Складовим інсти-

тутом доповнюваності є те, що вона здійснюється в формах відповідальності, тобто утворює поле соціально-етичної взаємодії [3].

Список використаних джерел

1. *Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы / Ральф Дарендорф; пер. с нем. – М. : РОССПЭН, 2002. – С. 59.65.*
2. *Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні : аналітична доповідь [Електронний ресурс] / С.О. Біла – кер. авт. Колективу та інші – К. : НІСД, 2011. – 47 с. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/inovac_pidhod-d3220.pdf. – Назва з екрану.*
3. *Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: монографія / Анатолій Карась. – Київ-Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 520 с.*
4. *Кіш Є.Б. Країни Центральної Європи в системі міжнародних євроінтеграційних процесів (1991-2007 роки) [Електронний ресурс] / Єва Бернадівна Кіш. - Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.02. – всесвітня історія. – Ужгород, 2008. – 39 с. – Режим доступу : <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&cad=rja&ved=0CEYQFjAF&url=http%3A%2F%2Fwww.ucas.com.ua%2Fdownloads%2F%3Fpub%3D224&ei=WqKFUMjeJ8vmtOaJjICACQ&usg=AFQjCNFgZ2RvN8xKAXiNZeBk8TLGDCWxRQ>. – Назва з екрану.*
5. *Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.*
6. *Типологія міжнародних систем [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helen-koppel.narod.ru/033.htm>. – Назва з екрану.*

7. *Цыганков П.А. Актеры и факторы в международных отношениях и мировой политике [Электронный ресурс] / А.П. Цыганков. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/281413/>. – Назва з екрану.*
8. *Ataman M. The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States [Электронный ресурс] / Muhittin Ataman // Turkish Journal of International Relations. – Vol.2, No.1. – 2003. – Режим доступа : <http://www.alternativesjournal.net/volume2/number1/ataman2.pdf>. – Назва з екрану.*
9. *Williams TL. The Actors in International Politics [Электронный ресурс] / TL Williams. – Режим доступа : http://www.wadsworthmedia.com/marketing/sample_chapters/0534631894.pdf. – Назва з екрану.*

На основании обобщения методологии существующих исследовательских концептов, теорий и подходов определена основная классификация актеров трансграничного взаимодействия, которая может служить моделью для анализа явлений международной жизни и быть методологической основой при проведении социологических исследований в области трансграничного сотрудничества.

Ключевые слова: актер, трансграничное сотрудничество, государство, гражданское общество, международные организации, регион.

On the basis of summary of existing research methodology concepts, theories and approaches defined the basic classification of cross-border cooperation of actors that can serve as a model for analyzing the phenomena of international life and be the methodology of sociological research in the field of cross-border cooperation.

Keywords: actor, cross-border cooperation, the government, civil society, international organizations, region.

Богларка ШАЛАЇ,
науковий співробітник

Крістіна ЛА-ТОРРЕ,
науковий співробітник

Мартон ГЕРО,
кандидат технічних наук, науковий співробітник

Іштван МІЧІНАЙ,
науковий співробітник,
Інститут суспільних досліджень TÁRKI

МЕТОДИ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДВОХ КОРДОНІВ У УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКО- СЛОВАЦЬКОМУ ПРИКОРДОННІ

На підставі результатів двох досліджень, проведених на угорсько-українсько-словацькому прикордонні, ми спробували виявити соціальні процеси в регіоні, особливо вплив кордону на жителів. Крім того, метою дослідження був розгляд транскордонних мереж і відмінностей між угорсько-словацьким та угорсько-українським кордоном. Мета роботи є двоякою. По-перше, це репрезентація міграції і пов'язаних з мережею результатів минулого прикордонного проекту (Кордон як складна система¹), по-друге представлення методів, які використовуються і вдосконалюються в нашому нинішньому дослідженні (EUROBORDERREGION)².

Ключові слова: угорсько-українська територія з потрійним кордоном, методологія, мережа, міграція, молодь, формування доходів

¹ Поле досліджень проекту “Кордон як складна система” було частиною програми “За знання за європейською шкалою WES”, підтриманої Європейським Союзом і фінансованим спільно з Європейським соціальним фондом (№ угоди гранту TAMOP 4.2. 1/B-09/1/KMR-2010-0003)<http://kp.elte.hu/nagy-rendszerek/kutatocsoportok/a-hatar-mint-komplex-rendszer-1>

² <http://euborderregions.eu/en>

Деякі результати проекту “Кордон як складна система”

Влітку 2011 р. університет Етвеша Лорана (Будапешт) провів дослідження на території українсько-словацько-угорського кордону з використанням як кількісних, так і якісних методів. У нашому викладі ми підводимо підсумки трьох підтем: вплив кордону на організаційні мережі, особливості формування доходів за кордоном і сприйняття кордону учнями.

Мости та бар’єри - вплив кордону на організаційні мережі

Дані були зібрані персоналом і в телефонних інтерв’ю, використовуючи ефект снігової кулі. Весь набір даних містить 208 опитуваних, номінованих 60 організаціями. Загалом за результатами даних більшість організацій належить державі (56%), 51% знаходяться в Угорщині. У першій таблиці, як показано нижче, розподіл організацій за секторами схожий в цих трьох країнах.

Актори – близько 55 відсотків – в основному державні організації, в той час як лише 16-17 відсотків опитуваних працюють у сфері бізнесу. Ми помітили невелику різницю в пропорціях між цивільними організаціями і церквою: Україна представляє більше релігійних діячів, але менше громадських організацій в мережі.

Таблиця 1

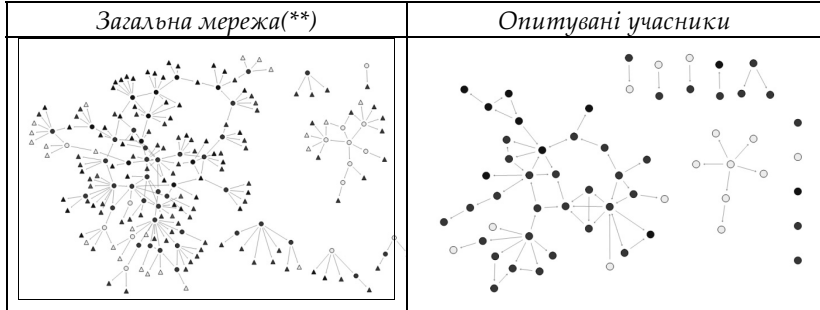
Організації за секторами і країнами у % (N)

	Державні	Приватні	НУО	Релігійні	Всього
Угорщина	(60) 56	(18) 17	(25) 24	(4) 4	(107) 100
Словаччина	(21) 53	(6) 15	(9) 23	(4) 10	(40) 100
Україна	(33) 59	(9) 16	(7) 13	(7) 13	(56) 100
Всього	(114) 56	(33) 16	(41) 20	(15) 7	(203) 100

Мережа складається з одного великого (162 дійові особи, 78%) і шести менших компонентів. Представлений тільки один

однаціональний компонент. У цій мережі відносини зосереджені в опитуваних організаціях і утворюють форму зірки. Представлено лише кілька замкнених фігур (наприклад, триплети та заскочки).

Рис. 1. Загальна мережа та мережа опитуваних учасників (*)

(*) Червоний позначає Угорщину, жовтий Словаччину, синій Україну.

(**) Опитувані колоподібні вузли.

Мережа опитуваних акторів має відмінності: ця мережа складається тільки з шістдесяти опитуваних і набагато більше взаємопов'язана. Хоча між ними є схожість - присутній один великий компонент, що складається з шістдесяти двох відсотків організацій - також існує багато відмінностей в порівнянні з загальною мережею.

Тут ми маємо змогу ідентифікувати центральних акторів, замкнені фігури, триплети і так далі.

Кордони сильно впливають на галузеві стосунки. Найчастіше сектори з'єднані один з одним всередині країн. Як ми бачимо на рис. 2, хоча в Угорщині церква, а у Словаччині бізнес-сектор залишаються відділені, інші сектори пов'язані принаймні з одною організацією іншого сектора. Транскордонна картина тут інша: основним посередником стосунків є держава.

Угорські державні суб'єкти мають стосунки з українськими та словацькими акторами, як ми бачимо, в основному державними організаціями. Церква залишається закритою усередині країни у всіх випадках, у той час як цивільні актори працюють

() Літери представляють країни (HU – Угорщина, UA – Україна, SK – Словаччина). Розмір вузлів відповідає кількості вихідних стосунків вузла. Порожні вузли мають менше 10 вихідних стосунків. Товщина лінії пропорційна міцності зв'язків.*

(**) Товщина лінії відноситься до міцності (чисельності) зв'язків. Розмір вузла відповідає кількості вихідних зв'язків.

Зв'язки між країнами інтегровані в культурну схожість: як показано на рисунку 2, зв'язані поселення мають угорську більшість або чисельність – угорська меншина у Словаччині та Україні.

Відносини між Угорщиною та двома іншими країнами мають іншу структуру. Великі угорські міста, такі, як Мішкольц мають життєво важливі відносини з невеликими населеними пунктами і містами Словаччини. Крім того, менші населені пункти по різні сторони кордону мають відносини один з одним. Українсько-угорські мережі менші і формуються в основному між великими містами. Ужгород та Берегово складають більшість стосунків з українського боку, в той час як Ніредьхаза з угорського.

Брокераж

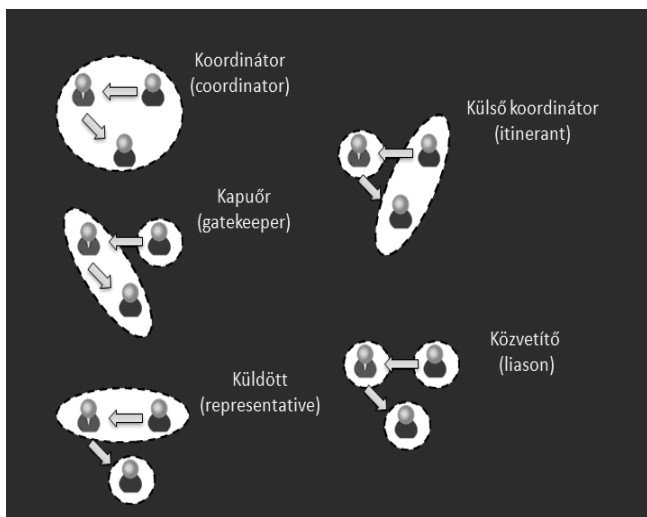
Згідно з Грановеттером (1973), брокери – це зв'язок між різними групами, навіть якщо у них є тільки одне з'єднання з кожною з них. Концепція брокеражу була розроблена більш точно Гулдом і Фернандесом (1989), які визначили п'ять його типів.

Роль координатора важлива в групі. Це діюча особа, яка має як внутрішні, так і зовнішні зв'язки, і, таким чином, може стати посередником між іншими суб'єктами, або забезпечувати потік інформації.

Розглядаючи відносини двох груп, Гулд і Фернандес виділяють три типи. Привратник тільки приймає вхідні зв'язки, не намагаючись з'єднатись з іншими.

Представник представляє групи (наприклад, країну за кордоном), а ітінерант є членом однієї групи, але також встановлює зв'язки з членами поза групою. Наприклад, якщо зв'язок між матір'ю і дитиною є проблематичним, психолог може допомогти їм вирішити їхні проблеми. І, нарешті, ліазон може бути ідентифікований в разі сполучення щонайменше трьох різних груп. Він виконує координуючу роль між двома іншими групами. Використовуючи попередній приклад сім'ї, якщо подружжя розлучилося, і вони не хочуть спілкуватися один з одним, юрист може стати посередником між ними.

Рис. 3. П'ять типів брокеражу

У нашому аналізі ми показуємо акторів, що виконують роль брокерів у трьох країнах (див. таблицю 2). В Угорщині та Україні ми можемо визначити координаторів, але ця роль практично відсутня у Словаччині. В Угорщині урядові організації є основними координаторами, а бізнес-особи також відіграють важливу роль в Україні.

Відсутній ліазон показує, що існує структурний розрив між трьома країнами, тому що немає організації, яка могла б координувати співпрацю між ними.

Результати брокеражу демонструють, що існують організації і актори, які за своєю суттю є посередниками, наприклад, палати і консули. Консул Угорщини в Ужгороді відіграє важливу роль, але ми не бачимо подібної особи на іншій стороні кордону.

Консул Угорщини в Кошице також є майже непомітним і, оскільки словацький консул займає свою посаду за межами регіону (у Південно-Східній-Угорщині), ми не можемо порівняти їх ролей.

Словаччина має консула в Ужгороді, а Україна в Пряшеві, але жоден з акторів не згадав про них. Підбиваючи підсумок, зазначимо, що ефективність урядових брокерів є низькою, але особи з інших секторів не в змозі виконувати ці ролі.

Таблиця 2

Результати брокеражу

Назва	Країна	Координатор	Привратник	Представник	Ітinerант	Ліа-зон	Загалом
Окружний уряд м. Саболч-Сатмар-Берег	HU	14	0	9	0	0	23
VATI Угорське некомерційне товариство з обмеженою відповідальністю з регіонального розвитку та містобудування	HU	11	4	2	0	1	18
Київська Регіональна асоціація розвитку (Захонь)	HU	6	3	1	1	0	11
Угорсько-українська торговельно-промислова палата	HU	0	0	6	5	0	11

Bodrog Tour, Туристсько- інформаційний центр	SK	3	0	2	0	0	5
Nagykovesd міс- цевий уряд	SK	1	0	4	0	0	5
HUSKROA	SK	0	2	0	1	1	4
Університет Ша- фарика в Кошице	SK	0	3	0	0	0	3
Угорський консул в Ужгороді	UA	0	0	5	8	0	13
ADVANCE За- карпатський центр пропаган- ди та розвитку	UA	6	0	2	0	0	8
Lear	UA	7	0	0	0	0	7
BeregKabel GMBH	UA	5	0	0	0	0	5

Формування доходів і ринку праці

Дослідження проводилося на основі огляду під керівництвом Ендре Шика та Юлії Колтаї³. Предметом дослідження був регіон, який знаходиться приблизно за 50 км від лінії кордону, де 55 населених пунктів були обрані довільно. За допомогою методу стратифікованої вибірки були відібрані 1202 респонденти вікової групи 18-65 років за допомогою спеціальних квот у разі етнічних угорців у Словаччині та Україні⁴.

Були поставлені два основні питання:

³ Endre Sik – старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту TARKI, професор Університету Етвеша Лорана, **Julia Koltai – доцент Університету Етвеша Лорана**

⁴ Рідна мова була критерієм відбору в цих випадках

- Яким є обсяг доходів за кордоном (як співробітника або як підприємця) в регіоні з потрібним кордоном?
- Які фактори впливають на ймовірність отримання доходів за кордоном у цьому регіоні?

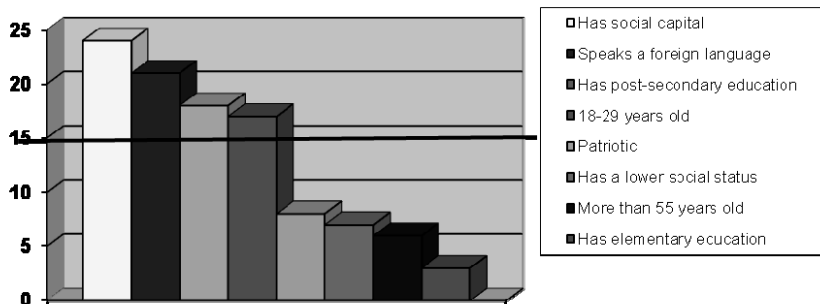
1. Таблиця формування доходів за кордоном - зайнятість та підприємництво в прикордонній області, за країною та етнічною належністю (%)

	Угорсько-словацький прикордонний регіон			Угорсько-український прикордонний регіон			Загалом
	Угорці, що живуть в Угорщині	Етнічні угорці, що живуть у Словаччині	Словаки	Угорці, що живуть в Угорщині	Етнічні угорці, що живуть в Україні	Українці	
Число	300	200	100	302	200	100	1202
Формування доходів за кордоном	6	18	19	5	17	14	11
Зайнятість (частина формування доходів)	4	12	10	1	11	8	6
Підприємництво	3	8	10	4	9	7	6

Результати багатовимірної аналізу дозволяють припустити, що ті групи, які мають хороші позиції на ринку праці (тобто є молодшими, представниками чоловічої статі, кваліфікованими) в основному схильні до міграції у зв'язку з доходами. Ці практики, як правило, вбудовані в інші аспекти зовнішньоекономічної діяльності людини або домогосподарства: ті, хто являє собою адекватні людські ресурси (тобто знання мови) і соціальний капітал (тобто зв'язки) є найбільш вірогідними в плані міграції.

1. Діаграма

Формування доходів за кордоном - цінності, які значною мірою походять від середніх (13%) по соціальних групах (%)

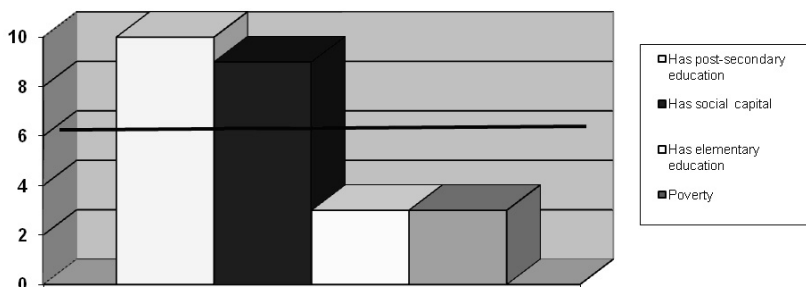
Пояснення до діаграми:

Має соціальний капітал. Володіє іноземною мовою. Має вищу освіту. Має 18-29 років. Патріотичний. Має нижчий соціальний статус. Має понад 55 років. Має початкову освіту

Працюють за кордоном передусім ті, хто незадоволений [своєю ситуацією] і володіє відповідним людським капіталом та демографічним профілем, в той час як шанс для ведення бізнесу вищий серед “контрабандистів”, які формують сімейні підприємства і які, ймовірно, будуть примхливими через часті проблеми перетину кордону.

2. Діаграма

Підприємства за кордоном - цінності, які значною мірою походять від середніх (6%) по соціальних групах (%)

*Пояснення до діаграми:
Має вищу освіту. Має соціальний капітал. Має початкову освіту. Бідність.*

Навчання в прикордонному регіоні

Інша частина досліджень спрямована на учнів середньої школи, та його метою було дізнатися думку угорських та етнічних угорських студентів про можливості та бар'єри, викликані трьома кордонами. Дослідники – Дорка Шік і Юдіт Січі – вибрали чотири середні школи в регіоні з трьома кордонами, які мають угорських студентів. У цих установах були організовані 9 фокус-груп зі студентів, і у керівників школи були взяті напівструктуровані інтерв'ю.

Були вибрані установи: Gymnázium Kralovsky Chlmec (Словаччина), середня школа імені Габора Бетлена, Берегово (Україна), середня школа імені Лайоша Кошута (№ 4) (Берегово, Україна), гімназія імені Лайоша Кошута, професійна школа і гуртожиток (Satoraljaujhely, Угорщина).

Обговорювані теми можуть бути розташовані вздовж 4-х векторів: мова, ідентичність, добробут, закриті кордони проти відкритих кордонів. На основі цього можуть бути сформовані три типи студентів:

(1) “Лівери”: ті, хто хотів би провести деякий час (більш-менш тривалий період) в Угорщині (у разі етнічних угорців) або в Західній Європі для того, щоб там працювати або вчитися.

(2) «Інтегровані»: залишаються в країні походження, навчаються мовою держави і зосереджуються на тому, як організувати там своє життя.

(3) “Стаєри”: вони також не збираються залишати країну походження, але поділяються на дві підгрупи залежно від: (а) готовності йти на компроміси (тобто вивчення мови), готовності до зближення з сусідніми народами та відкрита позиція або (б) вони формують замкнуті спільноти, вважаючи свою присутність в країні місією.

У випадку словацько-угорського кордону, здається, що складання планів, у тому числі мобільність та підвищення кваліфікації, це у більшій мірі економічна проблема. “Зводити кінці з кінцями” – це ключовий вираз і найбільш важливий чинник мотивації, на основі яких молодь приймає рішення.

Але у Берегові у зв’язку з відчутною наявністю кордону мотиви національної ідентичності і угорські патріотичні елементи є більш відчутними і виразними, коли мова йде про плани на майбутнє. У той час як студенти з Kralovsky Chlmes “приїжджають до Угорщини”, студенти з Берегова “виїжджають до Угорщини”⁵.

Методи, що використовуються в EUROBORDERREGION

Змішана методологія (об’єднання якісних і кількісних методів), використовувана в рамках проекту, дозволяє проводити глибокий аналіз, об’єднуючи переваги двох видів досліджень. Оскільки проект частково заснований на висновках і методах попереднього проекту “Кордон як складна система”, у нас була можливість удосконалити методи і винести уроки з минулого досвіду.

Ми вирішили використовувати змішану методологію залучення якісних і кількісних методів, включаючи (1) експертні інтерв’ю та картографування сторінок, (2) структуровані спостереження, (3) аналіз ЗМІ, (4) форум зацікавлених сторін і (5) аналіз статистичних даних⁶ для підготовки всеосяжної доповіді, не оминаючи увагою географічних, статистичних, економічних, історичних та геополітичних аспектів.

У відповідності з цілями проекту, мета експертних інтерв’ю (1) полягає в тому, щоб отримати інформацію про думку зацікавлених сторін щодо:

- участі у ТКС;
- впливу транскордонних проектів на область та організацію;

⁵ „*kimennek Magyarba*” - „*atmennek Magyarba*”

⁶ У роботі будуть запроваджені якісні методи.

- впливу близькості кордону на регіон та життєдіяльність певних суб'єктів (органів місцевого самоврядування, мешканців, громадських організацій).

Всього проведитимуться 50 експертних інтерв'ю (25 з кожного боку кордону⁷) з представниками найбільш важливих організацій, включаючи урядові та неурядові, підприємців, школи і церкви. Перед початком інтерв'ю ключова інформація про організацію буде об'єднана в базу даних з чітким акцентом на транскордонних відносинах та викладена на сайті в якості важливої основи для мережевого аналізу.

Для того, щоб провести аналіз мережі належним чином, ми вирішили використовувати метод снігової кулі, щоб залучити до інтерв'ю нових учасників.

Структуроване спостереження (2) є досить м'яким / антропологічним інструментом і проводиться по чотирьох основних напрямках діяльності. Перший інструмент - спостереження транскордонного трафіку, яке проводиться чотири рази на рік (по одному тижню в кожний з чотирьох сезонів). Майже випадковий розподіл одиниць спостереження дозволяє зробити висновки про характер і масштаби трафіку.

Другий спрямований на порівняння курсів національних валют (по обидва боки кордону) відповідно до курсу Національного банку. Третій інструмент спрямований на вивчення різниці в цінах на найпопулярніші товари (включаючи газ), що продаються по обидві сторони кордону. Ми порівнюємо ціни на газ, а також ціни на певні продукти. Обрані товари широко відомі як "домашнього виробництва", "з країн-сусідів" і "міжнародні" продукти в магазинах і на відкритих ринках України та Угорщини.

Представлення сусідньої країни в засобах масової інформації також повинні спостерігатись. Ми аналізуємо зміст онлайн і офлайн ЗМІ (3), вивчаємо інтернет-сторінки населених пунктів

⁷ При виборі об'єктів для інтерв'ю ми намагаємося звернути увагу на більш-менш рівномірну кількість різних типів зацікавлених сторін.

у районі кордону, а також аналізуємо зміст популярних друкованих засобів масової інформації на кожній стороні кордону.

Ґрунтуючись на нашому досвіді попереднього експертного семінару та на основі використання результатів цього дослідження, ми створили форум двох зацікавлених сторін (4) по обидва боки кордону, запрошуючи найважливіших дійових осіб. Аналіз форумів буде включено в остаточний варіант дослідження.

Список використаних джерел

1. ***Granovetter M. (1973): The strength of weak ties. American Journal of Sociology, 78. 1360-1380.***
2. ***Gould J. - Fernandez J. (1989): Structures of mediation: A formal approach to brokerage in transaction networks. Sociological Methodology, 89-126.***

Маріан ЛУКАЧ,
Роксолана ЩУРОКОВА,
Технічний університет м. Кошице,
факультет гірничої справи, екології,
управління технологічними процесами
та геотехнологій, кафедра геотуризму

ОДНОРІДНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПЛАНУВАННЯ З ТОЧКИ ЗОРУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

«Ми маємо першу неімперську імперію... Це двадцять сім країн, які добровільно вирішили співпрацювати і об'єднати свої суверенітети. Я вважаю, що це велике будівництво, і ми повинні пишатися ним».

Жозе Мануель Баррозу

Кордон має динамічне значення з точки зору часу. Процес розширення ЄС є сьогодні заміником історії для його громадян, яку європейці завжди сприймали як прогрес, лінійну прогресію від однієї до іншої точки координат.

У період феодалізму державні кордони часто об'єднували гетерогенні території, зближення яких було забезпечено «благодаттю», легітимністю монархів. Коли у середині XIX століття відбулася «весна народів», на перший план вийшли інші аспекти територіальної організації: етнічні, мовні чи релігійні. Сьогодні Союз все ще пронизаний багатьма географічними, економічними, культурними, психологічними кордонами. Де завершується остаточне розширення меж? Чи буде Європа поважати організації, подібні до неї – ісламський світ та Російську Євразію, або спробує створити у них свої плацдарми?

На сьогодні правильну відповідь можна знайти у статті 49 Маастрихтського договору від 1992 року у поєднанні

з Декларацією Європейської Ради, що містить так звані Копенгагенські критерії (1993). Критерії визначають принципи розширення таким чином: право вступу належить будь-якій країні, що розділяє конкретні (політичні, правові, економічні) цінності і в той же час географічно є європейською країною. Але вже сьогодні Європа є географічним терміном, залежним від політичної оцінки. Територія Європи все ще й надалі буде, скоріше за все, визначатися її психологічними, а не географічними кордонами.

Що таке Східне партнерство у цій галузі на сьогоднішній день? Чи буде цей «кордон» розглядатися як широка перехідна зона, або Європа в один прекрасний день перетне лінію конвергенції (яка цілком очевидно знаходиться в Україні між західними і східними регіонами) і замість «санітарного кордону» буде розглядати цей простір для подальшого розширення, далеко за межами її остаточного психологічного кордону?

Однорідна сфера – це з історичної точки зору підначальне протиріччя, а з другого боку – образ, створений зі складових різнорідних частин, передбачуваний майбутнім станом територіального планування після припинення або послаблення об'єднуючого органу – картина, створена сейсмічними лініями розпаду.

Розширення меж визначало американський менталітет в XVII і XIX століттях. «Божественне призначення», або «Приречення долі» надало американцям зрозумілої перспективи розширення національної території до кордонів континенту, від «океану до океану». Іншим царством, яке сприймало експансію в якості свого екзистенціального принципу, була Римська імперія, яка в якийсь момент була змушена приступити до вимушеної імплузії. Під час правління імператора Адріана і Антоніна Пія вони покинули провінцію в Месопотамії, і в Британії римляни відійшли назад до мур Адріана. Під час великої кризи третього століття римляни також евакуювали провінцію Дакія. Перехід до оборони і скорочення лінії оборони були першими, і до цього часу незрозумілими

«письменами на стіні» на шляху до зникнення Західної імперії [1]. Спадкоємиця римського експансіоністського менталітету Османська імперія зазнала безперервної імплузії, як тільки вона досягла ліміту максимальної відстані від свого матеріально-технічного та організаційного центру на півдні Балкан і продовження наступу для збройних сил виявилось технічно неможливим. У 1867 році відбувся продаж Аляски. Росія перестала бути державою на трьох континентах в обмін на відносно невелику кількість доларів, але значно більшу кількість зайвих рублів [2]

Процес розширення Європейського Союзу представляє для європейців історію, зміст якої, починаючи з оптимізму епохи Просвітництва, розуміється як всебічний розвиток, просування в лінійному порядку в бік поліпшення – і розширення, яке має бути еквівалентним для досягнення прогресу щодо будь-якої території. Лев Миколайович Гумільов описав стан Європи як досягнення стадії інерції в процесі етногенезу, а це означає, що місцевий етнос проходить через фазу кульмінації, що характеризується зовнішнім розквітом культури. Зараз вона знаходиться в стані інерції, при якому, хоча «формується великі держави і відбувається створення та накопичення матеріальних благ» [3], енергія виснажується все більше, життя триває за інерцією. Декларації про «стійкість» і «поглинаючу здатність» розповзаються все більше і більше. Але Європа все ще поповнює старі борги, і процес розширення триває, маючи намір перерости традиційно і географічно визначену Європу.

Крез, цар Лідії, колись спитав дельфійського оракула: що відбудеться, коли його армія перетне рубікон. Оракул відповів: «Тоді велика імперія буде знищена». Король зрадив і сміливо зважився на авантюру. Він не зрозумів, однак, що оракул мав на увазі не ворожу імперію, а його власне королівство. У зв'язку з розширенням Європа повинна постулювати два основні питання: як далеко можуть сягати її межі, щоб уникнути наступних відцентрових тенденцій на периферії?

І Європа повинна також замислитися, чи будуть конкуруючі геополітичні утворення – Російська Євразія та ісламський світ

поважати будь-який європейський плацдарм, що входить у сферу їх власних інтересів.

Членство в Європейському Союзі встановлює Договір про приєднання до Європейського Союзу [4] Укладають договір, з одного боку, держави-члени ЄС, а з іншого – держава або держави, які приєдналися. Для набуття чинності договір має бути ратифікований усіма державами-учасниками.

Умови членства регулюються статтею 49 Договору про Європейський Союз (ТЕУ). Ця стаття передбачає не тільки матеріальні умови членства, тобто які умови держава повинна виконати, щоб стати членом ЄС, але також процедурні умови, тобто процедуру подачі заявки на членство в ЄС.

Стаття звучить так: «Будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, згадані в статті 2, і вважає своїм обов'язком сприяти їх підтримці, може подати заяву на членство в Союзі. Європейський парламент і національні парламенти повинні бути повідомлені про цю заяву. Держава-заявник звертається для його застосування до Ради, що приймає рішення одно-стайно після консультацій з Комісією і після отримання згоди Європейського парламенту, що приймає рішення більшістю голосів своїх членів. Умови прийому, узгоджені з Європейською Радою, мають бути прийняті до уваги. Умови прийому та поправок до договорів, на яких заснований Союз, які тягне за собою така заява, мають бути предметом угоди між державами-членами і державою-заявником. Ця угода повинна бути подана для ратифікації усіма договірними державами відповідно до їх конституційних вимог».

Вимоги до членства в ЄС відповідно до статті 49 ТЕУ є такими:

1. Країною-членом може стати тільки європейська держава.
2. Держава повинна поважати цінності, згадані в Статті 2 ТЕУ.

Стаття 2 ТЕУ: «Союз заснований на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства закону і поваги прав людини, включаючи права осіб, що належать до

меншин. Ці цінності є спільними для держав-членів у суспільстві, в якому переважають плюралізм, відсутність дискримінації, терпимість, справедливість, солідарність та рівність між жінками та чоловіками».

Розгляд того, чи поважає держава ці цінності, має місце не тільки під час переговорів про вступ, але і при вступі держави до Європейського Союзу. Стаття 7 TEU передбачає процедуру виключення у випадку, коли існує явна загроза порушень або навіть прямих порушень згаданих цінностей.

3. Відповідно до статті 49 TEU необхідно враховувати умови прийнятності, узгоджені з Європейською Радою.

Європейська Рада визначила умови, які повинні бути виконані з боку держави, що приєднується, на зустрічі в Копенгагені в 1993 році і остаточно оформила їх у ході зустрічі в Мадриді в 1995 році. Вони відомі як Копенгагенські критерії.

Критерії членства, затверджені Радою Європи, можна розділити на три категорії:

- політичні критерії: наявність стабільної інституційної бази гарантує демократію, верховенство закону, права людини, повагу і захист меншин;

- економічні критерії: наявність функціонуючої ринкової економіки, здатність справлятися з конкурентним тиском у рамках Союзу;

- інші критерії: здатність забезпечити виконання зобов'язань, що випливають із членства в ЄС та, зокрема, участь у реалізації цілей економічного, фінансового і політичного союзу.

Під Копенгагенськими критеріями, яким країна повинна відповідати, щоб отримати членство в ЄС, мається на увазі поняття ємності поглинання. «У євροжаргоні це поняття розуміється як необхідність самовизначення Союзом, чи, радше, нове визначення себе і свого потенціалу у світлі подальшого розширення» [5]. З 2005 року, після провалу референдумів у Франції та Нідерландах по європейській Конституції, це в основному використовується в якості аргументу проти майбутнього розширення ЄС.

Президент Європейської Ради Вольфганг Шюссель в інтерв'ю французькій газеті **Le Monde** в січні 2006 року сказав, що треба тримати обіцянки, які ЄС дав Болгарії, Румунії і Балканським країнам, і що після вступу Туреччини розширення повинно бути зупинено. «Ми не повинні продовжувати, важливим критерієм є поглинаюча здатність». Якщо ЄС хоче розширюватися далі, згідно з Шюсселем, «Союз повинен значно поліпшити свою політику сусідства». Він додав, що визначення кордонів в Європі – це не тільки питання карт, але «також залежить від політичних рішень». Колишній президент Європейської Ради вважає, що необхідно ретельно обговорити невдоволення європейців і пояснити, що їх об'єднує [6]. Критерій «європейськості» залежить від політичних оцінок, як і всі інші критерії. Частиною Європи сьогодні, звичайно, є географічно неєвропейські країни [7]. **Не тільки африканські Сеута і Мелілья**, азіатські острови Кіпр, або заморські частини Франції, автономні області Іспанії та Португалії, але в один прекрасний день, ймовірно, й Туреччина, що майже повністю (97%) знаходиться в Азії.

Гренландія, найбільший острів у світі, фізично й географічно належить Північній Америці, але 60 000 її жителів мають громадянство Європейського Союзу.

Якщо Європа є континентом спільних цінностей, вона повинна бути також континентом загального менталітету, який визнає і приймає ці цінності. Сама Європа є надзвичайно різноманітною у всіх відношеннях (мова, звичаї, матеріальна культура, релігія тощо). Європейське Братство Націй, яке з етнологічної точки зору ми могли б назвати «суперетносом», є або буде (якщо об'єднання Західної і Східної Європи, старих і нових держав-членів відповідно, одного дня припиниться з психологічної точки зору) результатом процесу, в якому певний стереотип поведінки, повсякденного життя переважатиме над походженням, мовою, культурою або ідеологією.

Згідно з вищезгаданим російським істориком Гумільовим, узи колективності в сенсі «комплементарності» – підсвідоме

сприйняття взаємної симпатії та спільності людей, сприйняття протилежності між «нами і ними», і відмінності між «своїми» і «чужими» [8]. **Справжні європейські кордони є тільки ментальними.**

Перевизначення внутрішніх європейських кордонів уже в минулому. Замість територій гетерогенної природи, що об'єднуються через «Божественну благодать», надану законним монархам, ми з часів «весни народів» у середині ХІХ століття визначаємо межі за новими критеріями. Як складові критеріїв територіальної організації встановились: національна, мовна чи релігійна належність.

Однак там, де процес перегляду принципів територіальної організації ще не був завершений з якихось причин, часто цокає бомба уповільненої дії, і цокає вона дедалі голосніше (Шотландія, Каталонія, Країна Басків, Фландрія і т.д.). «Невидимі кордони» залишаються навіть у рамках національних одиниць, які були об'єднані давно, іноді кілька разів.

Німецький Схід і Захід і досі не повністю тримаються разом, і для членів «Північної Ліги» Італія закінчується в Римі, та їх мрія – мати процвітаючу державу, хоча б і розміром з Словенію. Канада, як ми її знаємо, закінчиться, коли відділиться Квебек. Проте якщо виникне незалежна Шотландія, з європейської точки зору це не буде великою подією. Просто на прапорі Союзу буде додано ще одну зірку (якщо це можливо). Але чи буде це відбуватися завжди і скрізь у майбутньому? У Парижі «*à l'autre cote du Reriph*» [9] не так вже й відрізняється з класової точки зору, і не є «зоною соціальної депривації», але більш імовірно, областю, де прийняття подарунка «французької ідентичності» є досить проблематичним.

Нова «неімперська» європейська імперія (Eurosphere) є областю впливу 20% населення світу в 109 країнах на всіх континентах. У цей контекст необхідно включати в першу чергу країни, що беруть участь в Європейській політиці сусідства (ЄПС). Це Східне партнерство (2009) і його попередник у спробах уникнути розподільчих ліній між ЄС і його сусідами, Євросередзем-

номорське партнерство (розпочате у 1995 р. як Барселонський процес).

Природа цих цілей є спільною в обох випадках: поступове створення зони вільної торгівлі, поглиблення поваги до європейських цінностей (права людини, верховенство закону, демократія, ефективне управління та ін.), зміцнення політичного діалогу з питань безпеки і, не в останню чергу, прикордонного режиму.

Зовнішню орбіту супутників становить Договір Котону (червень 2000 року) між ЄС і так званими країнами АКТ [10]. Британський дипломат сер Роберт Купер, член Європейської Ради з міжнародних відносин, сприяє поширенню «нового ліберального імперіалізму». За його словами, найкращою відповіддю на глобальні загрози є «кооперативна імперія». Він посилається на Катерину Велику, яка сказала, що «немає ніяких інших способів захистити кордони, ніж розширювати їх». Критики, однак, стверджують, що це не стільки поширення співробітництва, скільки перехід до примусу. Країни АКТ в обмін на купу грошей повинні дотримуватися основних принципів і правил Світової організації торгівлі, а не принципу ефективного управління. Новий підхід ЄС можна розуміти в контексті гегемоністського домінування неолібералізму всередині політичних еліт [11].

Діючими одночасно в Європейському Союзі є дві різні групи: перша, яка вважає себе культурною альтернативою Європі (Співдружність Незалежних Держав, Організація ісламського співробітництва), а також громади, які мають спільне минуле. Для Європи Співдружність націй і Міжнародна організація франкофонії не повинні бути конкурентами в прямому сенсі. Особливі узи пов'язують країни світу тільки з одним з членів Європейського Союзу. З іншого боку, життєво важливим є розширення організації, а не асоціації зі спогадами про часи великого імперського минулого. Для їх майбутнього важливо не шукати клієнтів, але будувати партнерські відносини в рамках спільноти на строго егалітарних принципах.

Використовуючи метафору Миколи Бердяєва – в Москві чомусь не тужать за європейським судженням для російської нареченої. Раніше Росія в особі німецького бюрократа «не того прийняла за свого судженого, помилилася в нареченому». Чужим для російського народу є імперіалізм в західному і буржуазному сенсі слова, але він покійно віддавав свої сили на створення імперіалізму, в якому «серце його не було зацікавлене» [12]. Він не хоче повторювати старі помилки. У будь-якому випадку Росія хоче йти своїм шляхом у XXI столітті. Білорусь, Казахстан і Росія створили свій власний Митний союз в 2011 році і деякі держави - члени Співдружності Незалежних Держав, який, з іншого боку, практично є символічною організацією, підписали угоду про вільну торгівлю пізніше в цьому ж році.

Мусульманський світ із сімдесятих років минулого століття зазнав впливу неофундаменталізму і навряд чи буде дивним, що остання «арабська весна» привела до влади ісламістсько орієнтовані політичні партії в ряді країн. «Поки передчасно припускати, що будь-яка з них, не кажучи про всі, звільнить свої відповідні країни від довгої арабської зими авторитарного правління» [13].

Вплив радикалів навряд чи досяг свого апогею. В статті 22 Каїрської декларації про права людини в ісламі говориться: «Кожна має право на вільне вираження своєї думки таким чином, щоб це не суперечило принципам шариату» [14]. У **майбутньому** Європа буде змушена визнати більш охоче, ніж раніше, що цінності, на яких вона побудована, не можуть мати універсальні претензії. Принаймні, не в мусульманському світі. Співдружність націй поширюється на всі населені континенти, і в їх країнах живе третина населення світу. Основні цінності цієї спільноти є сумісними з ЄС (демократія, права людини, міжнародний мир, безпека, терпимість, повага, свобода слова, верховенство закону, ефективне управління, сталий розвиток, гендерна рівність, захист навколишнього середовища, важливість громадянського суспільства тощо) [15]. Вони знову визначені в Статуті Співдружності, підписаному королевою Єлизаветою II

11 березня 2013 р. Якщо спільнота визначається такими цінностями і цілями, конституційне посилення на попередню Британську імперію вже не є необхідною умовою для членства (Мозамбік і Руанда вступили в Співдружність націй, хоча вони не мали з нею нічого спільного раніше), а також зміна форми державного правління на республіканську перестала по суті означати припинення членства в Співдружності.

Організація «Франкофонія» була заснована в 1970 році, і глави держав стали зустрічатися на самітах з 1986 року. Тим не менш, з зустрічей на вищому рівні в Котоні і Ханой (1995, 1997 відповідно), вже розпочалася тенденція надання співпраці політичного виміру. Франкофонія переглянула свої статут, в перший раз заснувала посаду генерального секретаря і створила нові установи з метою політичного впливу в майбутньому; і таким чином стала активним і динамічним гравцем на міжнародній арені. «В даний час саміти обговорюють основні міжнародні політичні та економічні питання, а також організують спільні програми в різних областях, таких, як сільське господарство, енергетика, культура, а також поширення науково-технічної інформації. Коли мова йде про співтовариство і про те, що насправді необхідно для його формування та підтримки, чи ймовірно, що спільної мови буде достатньо?» [16].

Повернемося до Східного партнерства і задамося питанням, чим воно має бути. Оптимістичні голоси стверджують, що Європейський Союз не може визначати його як «вузьку західноцентричну інтелектуальну конструкцію».

Релятивізація східного кордону є кроком у правильному напрямку. «Провінційне звуження людського світу до торгівлі, зростання ВВП в цифрах і статистичних даних повинні бути замінені більш широким «культурним» і космополітичним мисленням. Позитивним новим баченням (центральноєвропейського) заходу у цьому напрямі є подальше відкриття на схід, але не зі зверхньої позиції типу – «допомогти побудувати демократію відсталим сусідам», як дотепер намагалися це робити так звані місіонери громадянського суспільства. Цілком достатньо того,

щоб «нова Європа» не була закритою для її найближчих сусідів [17]. «Мова не йде про прийом нових членів відразу. Для початку поширення моделі буде достатньо польсько-української візової політики. Східне партнерство може, звичайно, залишатися таким, яким воно було до цих пір: широкою перехідною зоною, члени якої мають переваги розширення Європейського Союзу 2004 року, але, звичайно, за умовами, викладеними у Плані дій. Або може навіть стати чимось іншим – шляхом, за допомогою якого ЄС зламає свою найдальшу лінію конвергенції, якщо вона намагатиметься повністю інтегрувати будь-яку з основних країн цієї частини світу. З надбанням України Європа може поглинути українську проблему «Захід – Схід».

Таким чином, замість того, щоб Україна залишалася частиною «санітарного кордону» між Росією і Європою, Україна може стати місцем, де Європа повторить помилку царя Лідії. Так само, як у випадку з південними берегами Середземного моря, там може бути перетнуто психологічний кордон. Європейський Союз набуде території, де він буде почуватися «як вдома» за межами Європейського Союзу. Чи може Україна стати «троянським конем» Європейського Союзу? Згідно з деякими українськими вченими, різні цивілізаційні преференції в українському суспільстві, на відміну від регіонального поділу країни, – це відмінності у суттєвому світогляді. «Схід» – це радянська, «православно-слов'янська» свідомість і те, що можна було б назвати «Росією» в самому широкому сенсі. «Захід» представляє собою українську національну свідомість та українські національні цінності. В якості причин для такої дихотомії згадуються історичні фактори (українське суспільство складалося в різних країнах), етнолінгвістичні чинники (мовне розмаїття всередині українського суспільства), релігійний фактор (греко-католицька церква, Українська автокефальна православна церква, Російська православна церква), а також значні соціально-економічні відмінності між східними і західними регіонами. Для України та її політичної сцени, однак, правильно також і те, що «в сучасному світі важливим джерелом управ-

ління є використання влади для створення міфів і штучних конфліктів і розбіжностей, образів та ідей, формуючи їх за допомогою своїх ворогів і друзів, таким чином приховуючи реальні проблеми та їх вирішення» [18]. Якщо б ми вивчили погляди на подальшу гравітацію зовнішньої політики країни з урахуванням подвійної свідомості України, ми б виявили, що всього лише кілька років тому в центрі уваги було явне переважання формування загального економічного простору з Росією над європейською орієнтацією з 10% різниці. Сьогодні, за даними опитування організацій «Демократична ініціатива» та «Центр Разумкова», 48,4% українських громадян підтримують інтеграцію в ЄС, в той час як 40,3% хочуть приєднання України до Митного союзу Росії, Білорусії і Казахстану. Значні відмінності існують в західних і східних регіонах України, в той час як у центральних і південних регіонах віддають однакову перевагу обом напрямам. Експерти пов'язують це в першу чергу зі зміною поколінь і зростаючим числом прихильників європейської інтеграції у Східній Україні [19]. Незважаючи на розвиток тенденції на користь орієнтації на Європейський Союз, очевидно, що розбіжність країни щодо вирішення питання, кому Україна хоче належати, як і раніше, є фундаментальним і ще більше загострюється завдяки тому, що прихильники тієї чи іншої орієнтації мають значну перевагу в протилежних кінцях країни в географічно чітко визначених регіонах країни. Європейський Союз має залишатися «на порозі» України [20] Це залишається в інтересах обох сторін до цих пір, незважаючи на конкретні проблеми, які обговорювалися в ході 16-го саміту Європейський Союз – Україна в Брюсселі в лютому 2013 року.

Список використаних джерел

1. *Curry A.: The boundaries of the Roman Empire. National Geographic magazine, Issue September 2012, pp. 46 - 87.*
2. *Tindall G. B., Shi D. E.: Dejiny Spojenych statu Americkych. Lidove noviny. Praha 1996, p. 453.*

3. *Gumiljov L. N.: Od Rusi k Rusku. Praha 2012, p. 18.*
4. *Zmluva o Európskej únii. U. v. EU C 326, 26.10.2012, s. 13 – 390#, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012M/TXT:SK:PDF>*
5. *http://www.europskaunia.sk/absorpcna_kapacita*
6. *<http://www.euractiv.sk/rozsirovanie/clanok/schussel-hranice-europy-su-politickym-rozhodnutim>, 25. 1. 2006*
7. *У Європейського Союзу на інших континентах є або регіони однієї з його країн-членів (віддалені регіони) або місцеві органи влади які мають особливі стосунки з однією з держав-членів ЄС (заморські країни й території).*
8. *Gumiljov, L. N.: Od Rusi k Rusku. Praha 2012, p. 12.*
9. *З іншого боку кільцевої дороги., у т. з. паризькому передмісті, де нещодавно, в 2007 році, спалахнули масові заворушення*
10. *Заснована Джорджтаунською угодою в 1975 році асоціація африканських, карибських і тихоокеанських держав.*
11. *Hurt S. R.: Co - operation and coercion? The Cotonou Agreement between the European Union and acp states and the end of the Lome Convention. Third World Quarterly Vol. 24, Issue 1, 2003, pp. 161 - 176.*
12. *Berdajev N. A.: Duse Ruska. Brno 1992, p. 18.*
13. *Totten M. J.: Arab spring or Islamist winter? World Affairs; January – February 2012*
14. *Cairo Declaration on Human Rights in Islam, 5. 8. 1990; <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/cairodeclaration.html>*
15. *Charter of the Commonwealth, 14. 12. 2012; <http://www.thecommonwealth.org/files/252053/FileName/CharteroftheCommonwealth>,*

16. *Mason M. K.: La Francophonie: History, Structure, Organization, and Philosophical Underpinnings* <http://www.moyak.com/papers/history-francophonie.html>
17. *Buzalka J.: Ma Europa vychodnu hranicu, alebo aka bude Curzonova linia novej Eurupskej unie?* <http://www.euractiv.sk/rozsirovanie/analyza/ma-europa-vychodnu-hranicu-alebo-aka-bude-curzonova-linia-no>
18. *Романюк А.С., Сокирка Ю.М. та ін.: Від соборності до незалежності: стан та динаміка інтеграції українського суспільства у контексті європейських процесів. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ПОДІЛ В УКРАЇНІ НА ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ (РЕГІОНАЛЬНІЙ) ОСНОВІ – Львів: ЦПД, 2009. – 140 с.*
19. http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2013/01/130110_ukraine_eu_cu_az.shtml, 10.01.2013
20. *Посол Польщі в Україні Яцек Ключковський підрахував, що Україна стане членом Європейського Союзу через 10 - 15 років після набуття чинності Угод про ЗВТ та Асоціацію.* <http://ua.for-ua.com/politics/2010/03/22/113908.htm>

УДК 339.922+327

Мирослава ЛЕНДЬБЕЛ,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології та державного управління

Єва КІШ,
доктор історичних наук,
професор кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

РІВНІ АНАЛІЗУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ НА СХІДНИХ КОРДОНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

На основі узагальнення методології існуючих дослідницьких прецедентів, історичного досвіду Європи та сучасної ситуації на Східних кордонах Європейського Союзу визначено можливі підходи до вивчення транскордонного співробітництва. Це є підставою для формулювання рівнів аналізу, які можна використати для проектування соціологічних досліджень на території прикордоння Центральної і Східної Європи.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, соціальний інститут, рівень аналізу, методологія дослідження, Європейський Союз.*

Незважаючи на великий масив досліджень і підпорядкованих їм публікацій щодо практики і теорії транскордонного співробітництва на кордонах України та в Європі загалом, перераховувати які немає сенсу, недостатньо концептуалізованим є питання про його рівні, визначених за об'єктною ознакою, тобто за критерієм спрямування спільних «через-кордонних» дій. Саме тому визначаємо метою нашого аналізу формулювання переліку об'єктних рівнів транскордонного співробітництва, включно визначені організацій та соціально-демографічних груп прикордоння Централь-

ної і Східної Європи, у середовищі яких необхідно провести соціологічні та інші види польових досліджень.

Серед управлінців та експертів прийнято використовувати для визначення транскордонного співробітництва дефініцію, запропоновану Європейською рамковою конвенцією про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (від 21 травня 1980 року), а саме, що це «будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних Сторін, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей» [1], тобто об'єктом цієї взаємодії визначена діяльність, метою якої є налагодження партнерства, що є достатнім у контексті змісту міжнародно-правового документа. Водночас теоретики явища транскордонного співробітництва спробували більш сфокусовано виділити завдання (*об'єктні рівні*), заради реалізації яких потрібно налагоджувати «добросусідські стосунки», використовуючи для конструювання концепції практичний досвід післявоєнної Європи.

Перший підхід можна визначити як *соціально-економічний*, і відповідно до нього, основною метою транскордонної співпраці є створення якісних умов проживання громадян по обидва боки кордону. Життєвий простір громадян, які проживають у прикордонних регіонах, не обмежується національною територією, але й забезпечується транскордонними ринками товарів і послуг, транскордонними контактами (наприклад: Н. Мікула) [4, с. 63].

Інший ракурс взаємодії пропонує *соціокультурний підхід*, за яким транскордонний регіон є складним багат шаровим соціокультурним простором з особливостями і закономірностями свого розвитку всередині національної культурної сфери. У транскордонному просторі є можливим діалог культур, результатом якого є стирання меж між ними, навіть культурна асиміляція, водночас негативним наслідком цієї взаємодії може бути «розчинення», зникнення певної культури (наприклад: Н. Зіміна) [2].

Політичний підхід сприймає згадану форму міжнародного спілкування як прояв транскордонного регіоналізму, під яким потрібно розуміти «просторово інтегровану форму політичного співробітництва і розв'язання проблем, яка перетинає кордони національних адміністративних практик і намагається сформувати, всупереч цим кордонам, усвідомлення зв'язаності, взаємозалежності та спільних інтересів» (наприклад: Дж. Скотт, І. Студенніков) [7].

Нарешті, вартим уваги є *соціологічний підхід*, в рамках якого робиться наголос на сприйнятті транскордонної взаємодії як соціального інституту; суб'єктами соціальної взаємодії є місцеві спільноти, які, у такий спосіб, бажають задовольнити спільні потреби у безпеці та комфортному середовищі проживання. Щодо розуміння сутності поняття «інститути» скористаємося визначенням Д. Норта, який сприймав їх як правила гри в суспільстві, точніше придумані людьми обмеження, що можуть бути формальними (організації) та неформальними, до яких належать традиції, звичаї, моральні цінності чи взаємні угоди. Якщо формальні правила можуть бути змінені швидко шляхом ухвалення юридичних чи політичних рішень, то звичаї, традиції, кодекси поведінки еволюціонують у процесі інституціоналізації як такі, що зумовлені попереднім розвитком [5, с. 11, 15].

Слід вказати, що всі згадані вище підходи є взаємодоповнюючими і такими, що лише у комплексі формують матрицю узагальненого досвіду транскордонного співробітництва та потенційних напрямів його розвитку. Однак для полегшення формування інструментарію соціологічних досліджень цього феномену варто чітко вказати, який рівень взаємодії є предметом уваги.

Саме такої вихідної методологічної позиції дотримуються дослідники з різних європейських країн, які упродовж останніх років здійснювали польові дослідження транскордонної взаємодії на східних кордонах Європейського Союзу, що можна вважати прецедентами для побудови інструментарію проекту, який реалізовується Інститутом транскордонного співробітництва (м. Ужгород, Україна). Так, А. Слонімський, А. Поболь, досліджуючи тенденції транскордонного співробітництва західних регіонів Білорусі із

партнерами «по інший бік» кордону Європейського Союзу у сфері підприємництва (*економічний підхід*), включили у вибірку для проведення соціологічного опитування представників:

- 1) місцевих органів влади;
- 2) торгово-промислових палат та інших організацій сприяння бізнесу;
- 3) неурядових організацій;
- 4) експертного середовища, які безпосередньо брали у транскордонних контактах, або ж були проінформовані про існуючу практику взаємодії через кордон.

Дослідження здійснювалося у формі інтерв'ю, які були лише частково структурованими, оскільки метою було визначено отримання, насамперед, якісної, а не кількісної інформації. Одночасно вивчався соціально-економічний стан домогосподарств, члени яких брали участь у транскордонному бізнесі, в першу чергу «човниковій» торгівлі, або ж у транскордонному спілкуванні на рівні родинних, дружніх чи інших соціогуманітарних зв'язків.

Таким чином, рівнями аналізу транскордонного співробітництва виявилися:

- 1) домогосподарства як первинний суб'єкт накопичення капіталу та набуття компетенції у транскордонних соціальних зв'язках (подібну позицію поділяє вже згадана Н. Мікула) [4, с. 78];
- 2) малі і середні підприємства;
- 3) спеціалізовані інститути транскордонного підприємництва (торгово-промислові організації, бізнес-інкубатори, інші) [6].

Водночас міжнародний дослідницький проект «Взаємодія європейської, національної і регіональної ідентичностей: нації між державами вздовж нових кордонів Європейського Союзу», який реалізовувався консорціумом організацій з різних країн Центральної і Східної Європи у 2008-2011 роках, мав на меті збір *соціологічних даних* про 8-12 етнічних груп у Східній Європі, які після Другої світової війни чи раніше виявилися розділеними кордонами (*соціокультурний підхід*).

У рамках крос-національних формалізованих досліджень було проведено опитування близько 8 тис. респондентів-

представників етнічних груп; їх інструментарій був узгоджений із стандартизованими міжнародними опитуваннями (ISSP, ESS, Євробарометр), що дозволило здійснити розгорнуті крос-національні порівняння.

Окрім того, було запропоновано серію якісних досліджень, метою яких був збір нестатистичних даних, які допомогли з'ясувати політичний, соціальний, економічний і культурний контексти життя етнічних меншин Східної Європи, основні способи їх соціалізації, історичної та соціальної пам'яті їх членів. В рамках якісних досліджень був запропонований інструментарій глибинних інтерв'ю (з представниками етнічних меншин); експертних інтерв'ю (з посадовими особами місцевих та регіональних органів влади, лідерами неурядових організацій); аналізу творів школярів; контент-аналізу місцевої і регіональної преси [3].

Отже, рівнями аналізу транскордонної взаємодії було визначено представників:

- 1) етнічних меншин дорослого віку, що проживають по іншій бік кордону від материнської держави, та етнічної більшості;
- 2) дітей та юнацтва, що репрезентують етнічну більшість і меншини;
- 3) лідерів національно-культурних товариств;
- 4) органів влади, що діють на прикордонних територіях з багатоетнічним населенням.

Дослідження транскордонного співробітництва на східних кордонах Європейського Союзу через призму політичного та соціологічного підходів ще лише очікує на своїх авторів. Роблячи внесок у цю ініціативу, пропонуємо зведену таблицю рівнів та об'єктів аналізу транскордонного співробітництва, яка сформована на основі узагальнення методології вказаних вище дослідницьких проектів та власного бачення дизайну аналізу політичного і соціального аспектів взаємодії «через кордон» на межі Східної і Центральної Європи. Переконані, що фахівці у царині соціології зможуть розробити найбільш доцільний, ефективний інструментарій, який можна застосувати для реалізації завдань проекту Інституту транскордонного співробітництва.

Таблиця 1

Рівні і об'єкти аналізу транскордонного співробітництва

Підхід до трактування мети транскордонного співробітництва	Об'єкти аналізу	Організації чи соціальні групи, позиції яких вивчаються
Соціально-економічний	Домогосподарства	Місцеві органи влади
	Малі і середні підприємства	Торгово-промислові палати, бізнес-інкубатори
	Спеціалізовані інститути транскордонного підприємництва	Неурядові організації
		Експерти
Соціокультурний	Етнічні меншини	Етнічні меншини (дорослі)
	Етнічна більшість	Етнічна більшість (діти та юнацтво)
		Національно-культурні товариства
		Регіональні та місцеві органи влади, що діють в багатоетнічних регіонах та громадах
Політичний	Міжнародні організації	Міжнародні організації
	Національний рівень влади	Національний рівень влади
	Регіональний та місцевий рівні влади	Регіональний та місцевий рівні влади
	Етнічні меншини	Лідери партій, створених за етнічною ознакою, чи національно-культурних товариств
		Експерти
Соціологічний	Місцеві спільноти, що живуть у прикордонні	Основні соціально-демографічні групи, які проживають на прикордонних територіях
		Регіональний та місцевий органи влади
		Експерти

Список використаних джерел

1. *Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. Мадрид, 21 травня 1980 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_106.*
2. *Зими́на Н.С. Формирование регионального трансграничного социокультурного пространства в условиях глобализации (на примере Забайкальского края) : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. философ. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» [Електронний ресурс] / Н.С. Зими́на. – Режим доступу: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-496640.html>.*
3. *Международный исследовательский проект (2008-2011) «Взаимодействие европейской, национальной и региональной идентичностей: нации между государствами вдоль новых границ Европейского Союза: сравнительное исследование трансграничных социальных и этнических групп в Европе» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.enri-east.net/about-ru/main-tools-of-the-enri-east-ru/ru>.*
4. *Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.*
5. *Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Дуглас Норт. – К. : Основи, 2000. – 198 с.*
6. *Слонимский А.А. Трансграничное сотрудничество в западных регионах Беларуси (по результатам эмпирического исследования) [Електронний ресурс] / А.А. Слонимский, А.И. Поболь. – Режим доступу: <http://www.bsu.by/Cache/pdf/174843.pdf>.*

7. Студенніков І. Регіоналістика і регіонознавство: проблеми методології та категоріального апарату [Електронний ресурс] / Ігор Студенніков. – Режим доступу: http://www.crs.org.ua/assets/files/regional_studies.doc.

The existing research precedents, as well as the European historical experience and the current situation of the European Union eastern borders constituted the preconditions for the formulation of the possible approaches towards the cross-border cooperation study. On this base, the levels of the analysis are defined that, in one's part, can be used for the sociological research design.

Key words: *the cross-border cooperation, the social institute, the level of the analysis, the methodology of the research, the European Union.*

На основании обобщения методологии существующих исследовательских precedents, исторического опыта Европы и современной ситуации на восточных границах Европейского Союза определены возможные подходы к изучению трансграничного сотрудничества. Это является основанием для формулирования уровней анализа, которые можно использовать для проектирования социологических исследований на территории приграничья Центральной и Восточной Европы.

Ключевые слова: *трансграничное сотрудничество, социальный институт, уровень анализа, методология исследования, Европейский Союз.*

УДК 338.242.021.8 (477)

Олег ЛУКША,
директор Міжнародного інституту
людини і глобалістики «Ноосфера»

Ані МКРТУМЯН,
здобувач кафедри банківської справи та фінансів
Ужгородського національного університету

Оксана СТАНКЕВИЧ,
президент Регіонального молодіжного
екологічного об'єднання «Екосфера»

Вадим ПИЛИПЕНКО,
голова правління ГО «Українсько-словацький центр
транскордонного співробітництва «Карпати»

Наталія НОСА,
президент Міжнародної Асоціації інституцій
регіонального розвитку

РЕАЛІЗАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЇ «ПІРАМІДИ ЗАЛУЧЕННЯ» ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН ПРИ РОЗРОБЛЕННІ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКОГО ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Проаналізовано особливості реалізації методу «піраміди залучення» стейкхолдерів при розробленні Стратегії українсько-словацького транскордонного співробітництва. Описано практичний досвід досягнення принципу симетричності «пірамід залучення» по обидва боки кордону.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, стратегія, стейкхолдери.

Попередні зауваження

Стратегія українсько-словацького транскордонного співробітництва (ТКС) прикордонних регіонів до 2020 року розробляється вперше і здійснюється в рамках проекту Програми ENPI ЄС Угор-

щина – Словаччина – Румунія – Україна «Словацько-український центр культури»: провідний партнер – Союз русинів-українців у Словацькій Республіці (м. Пряшів); партнери – Агенція регіонального розвитку Пряшівського краю (Словаччина); обласна культурно-освітня організація «Матіца словенска на Закарпатті» (м. Ужгород, Україна) та ГО «Українсько-словацький центр транс-кордонного співробітництва «Карпати» (м. Ужгород, Україна).

Загальна мета Проекту – активізувати і поглибити економічне і гуманітарне співробітництво між прикордонними регіонами Словаччини і України на сталій основі. Розроблювана Стратегія покликана сприяти досягненню цієї мети за рахунок узгодженого і координованого стратегічного управління ТКС в цільових прикордонних регіонах, складовою частиною якого і є стратегічне планування.

Реалізовані методологічні підходи

Загалом логіка і сутність стратегічного планування, ґрунтовно викладена у монографії Г.Мінцберга [1, с.5-21], дає його узагальнене трактування як неперервного «процесу»; як «інтегрованого прийняття рішень». Для чого, власне здійснюється стратегічне планування організаціями (владами, установами, підприємствами, громадськими організаціями)? Відповідь багатоаспектна – це щоб: гарантовано врахувати майбутнє; координувати зусилля; врахувати інтереси всіх; відповідати принципам доцільності і раціонального використання ресурсів; контролювати досягнення пріоритетів і цілей та ін. [2, с.4-5; 3, с.10-19 ; 4, с.16-25]. У випадку спільного субрегіону прикордоння двох країн ситуація з учасниками і стейкхолдерами, цілями, інтересами, ресурсами і контролем для процесу стратегічного планування ще більше ускладнюється. Тим очевидніше, на наш погляд, що стратегічне планування розвитку спільного субрегіону прикордоння двох країн потребує: більшої методологічної чіткості, продуманої послідовності, реалістичності і консолідованості цілей і намірів громад, влади, бізнесу і недержавних організацій (НДО) по обидва боки кордону. Тому логічно і доцільно виглядає така схема послідовних дій: **«соціологічні дослідження в спільному регіоні прикордоння – стратегічне планування з максимально глибоким залученням громад до процесу – експертний (у т.ч. соціологічний) моніторинг реалізації Стратегії»**. Приклад і досвід першої подібної розробки –

«Польсько-української стратегії транскордонного співробітництва на 2007-2015 роки» [5, с.83-86] засвідчує відсутність як першого, так і останнього елемента наведеної схеми, а сама розробка Стратегії у 2007-2008 рр. відбувалась лише на експертному рівні, тобто без глибокого залучення громад спільного українсько-польського субрегіону прикордоння. Цих суттєвих методологічних недоліків автори намагались уникнути хоча б тим, щоб здійснити порівняно глибоке залучення різних цільових груп громад прикордонних регіонів до розроблення Стратегії українсько-словацького ТКС. Зауважимо також, що за ініціативи центральних відомств (міністерств) України та країн-сусідів час від часу реалізуються і проекти просторового планування спільних субрегіонів прикордоння. З огляду на необхідність забезпечення просторового планування міжнародних і міждержавних об'єктів прикордонної і транспортної інфраструктури, митних переходів, управління водними ресурсами і природоохоронними територіями – це цілком виправдано. Однак, коли мова йде про загальне (нелокальне) просторове планування спільних територій субрегіону прикордоння двох країн, на нашу думку, якраз йому має передувати стратегічне планування цих спільних прикордонних територій, чого насправді не відбувається.

Як один із початкових етапів розроблення Стратегії українсько-словацького ТКС, у 2012-2013рр здійснюється соціологічне опитування по обидва боки кордону (Закарпатська область України та Кошицький і Пряшівський самоврядні краї Словаччини). Задля реалізації більш глибокого залучення різних зацікавлених сторін громад, опитування проводиться в розрізі таких семи цільових груп:

1. Представники органів місцевого самоврядування (міські ради, крайські ради, сільські ради) та асоціації органів місцевого самоврядування .

2. Представники органів державної влади.

3. Представники різних громадських організацій.

4. Представники бюджетних установ – освіти, охорони здоров'я соціального захисту і культури та ін.

5. Представники вищої школи, науки і експертного середовища.

6. Представники малого та середнього бізнесу.

7. Молодь і студенти, школярі старших класів.

Кількість опитуваних респондентів у розрізі наведених 7 цільових груп відповідає як принципу транскордонної симетричності, так і «пірамідам залучення» по обидва боки кордону. Опрацювання результатів соціологічного опитування заплановано проводити:

- в розрізі кожної із 7 цільових груп та інтегрально – окремо по словацькому і українському прикордонню;
- в розрізі кожної із 7 цільових груп та інтегрально – у спільному українсько-словацькому субрегіоні прикордоння.

Подібний методологічний підхід спрямований на виявлення як розбіжностей, так і спільних рис у **сприйнятті українцями і словаками** (з різних цільових груп та інтегрально) проблемних питань спільного розвитку субрегіону прикордоння та ключових елементів Стратегії – Бачення, Місії і Стратегічних цілей. Відповідно до цього сформований і перелік та зміст 5 опитувальних анкет з можливостями їх доповнення респондентами:

Анкета №1 – визначення рейтинговості 15 найбільш важливих проблем, перешкод і бар'єрів, які заважають, стримують і не дають розвиватись українсько-словацькому ТКС.

Анкета №2 – вибір варіантів відповідей щодо 4 запитань сутності і значення Стратегії для респондента.

Анкета №3 – вибір варіанту формулювання Бачення майбутнього українсько-словацького ТКС прикордонних регіонів до 2020 року з 4-х запропонованих.

Анкета №4 – вибір варіанту формулювання Місії українсько-словацького ТКС до 2020 року з 4 запропонованих.

Анкета №5 – вибір 5 формулювань пріоритетних цілей Стратегії з 9 запропонованих.

Важливим є те, що опитувальні анкети для використання у Словаччині отримали добротний переклад на словацьку мову. Самі анкети передбачають можливість вільного вибору як анонімного, так і не анонімного варіанту відповідей. А для більш широкого охоплення зацікавлених груп «пірамід залучення» передбачений також варіант поширення анкет по E-mail, розміщення на сайтах громадських організацій та «електронного» заповнення і пересилання експертній групі з розробки Стратегії.

Суттєвим кроком у вдосконаленні реалістичності передумов для стратегічного планування є результати виконання у 2011-2012 рр. проекту Програми ENPI Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна ЄС «Кордони для людей» (провідний партнер – Інститут транскордонного співробітництва, м. Ужгород, Україна).

Зокрема, саме цим проектом розроблені методологія індексації і системного моніторингу ТКС, яка мала б ліквідувати невідповідність і незіставність систем оцінювання економічного і соціального розвитку регіонів в Україні та країнах ЄС (у т.ч. у Словаччині). Матеріали з індексації і моніторингу детально викладені в колективних публікаціях [6,7], а їх важливість ще раніше обговорювалась в роботах з моніторингу і оцінювання ТКС [8, с.10-18], визначення конкурентоспроможності Закарпатської області у порівнянні з близькими чи аналогічними регіонами ЄС [9, с. 4-15] та дослідження передумов і важливості використання досвіду Словаччини у здійсненні системних реформ в Україні [10, с. 54-56], зокрема на рівнях територіальної державної влади і місцевого самоврядування з метою децентралізації владних повноважень і фінансових ресурсів та демократизації всіх суспільних процесів.

Висновки

Завчасне і продумане планування заходів зі стратегічного планування по обидва боки кордону, імовірно, дозволить уникнути головної проблеми розробки стратегій, яка полягає радше у складності досягнення взаємопов'язаності і синергії рішень, аніж у сутності і правильності самих рішень.

Автори висловлюють подяку експертам і партнерам зі Словаччини – Александру Дулебі, Владіміру Бенчу, Паволу Богдану, Петеру Соколу та ін. за в міру критичну підтримку та співпрацю в реалізації цих відносно простих, але корисних, як вважаємо, методологічних підходів.

Список використаних джерел

1. ***Мінцберг Генрі. Зліт і падіння стратегічного планування. Пер. з англ. К.Сисоєва. – К.: Видавництво Олексія Капусти (підрозділ «Агенції «Стандарт») – 2008. – 412 с.***

2. *Карий О.І., Зима Ю.В. Стратегічне планування та інвестиційна політика територіальних громад / Асоц. міст України та громад – К., 2007. – 142 с.*
3. *Стратегічне планування сталого розвитку за участі громади / за загальною редакцією В. Кашевського. – Рівне, 2004. – 124 с.*
4. *Досвід формування та реалізації стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року за участю громади / С.Слава, В. Гоблик, М. Попадинець, О. Лукаша, О. Станкевич, Л.Грицак; за ред. С.С.Слави, В.В. Гоблика, М.А. Попадинець. – К.: К.І.С., 2010. – 144 с.*
5. *Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007-2015 роки // за наук. редакцією Н. Мікули, В.Волошина. – Центр європейської інтеграції та співробітництва «Дім Європи». – Люблін, 2008. – 230 с.*
6. *Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація (на прикладі сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України): науково-практична розробка в рамках проекту Програми ЄІСП ЄС Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна / Устич С.І., Білак О.П., Віднянський С.В. та ін.; відпов. ред. Устич С.І – Ужгород: Інститут транскордонного співробітництва, 2012. – 118 с.*
7. *Посібник із індексації та моніторингу транскордонного співробітництва: науково-методична розробка в рамках проекту Програми ЄІСП ЄС Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна/ Устич С.І., Мірошніков Д.Д., Яценко Є.В., Бізіля М.М.; відпов.ред. Устич С.І. – Ужгород: Інститут транскордонного співробітництва, 2012.*
8. *Кравчук І., Гамбітова Д. Створення дієвої системи моніторингу та оцінювання виконання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: уроки словацького та польського досвіду // В кн.: Н. Консей, І. Кравчук,*

Д. Гамбітова. Амбіції та очікування Східного партнерства / За заг. ред. В. Білчіка. – Братислава – Київ: Досл. центр слов. асоціації зовн. політики, 2011. – 92 с.

9. *Конкурентоздатність українських регіонів на прикладі Закарпатської області: науково-практичний аналіз в рамках проекту SlovakAid SAMRS/2007/03/02/ – Братислава: Центр економічного і соціального аналізу М.Е.С.А. 10, 2009. – 96с.*
10. *Лукиша О.В. Стратегії і бар'єри системних реформ в Україні. Політична студія/ В рамках проекту SUREC Дослідницького центру словацької асоціації зовнішньої політики. – Пряшів – Ужгород, 2011. – 82 с.*

Реализация методологии «пирамиды вовлечения» заинтересованных сторон при разработке стратегии украинско-словацкого трансграничного сотрудничества.

Проанализированы особенности реализации метода «пирамиды вовлечения» стейкхолдеров при разработке Стратегии украинско-словацкого трансграничного сотрудничества. Изложен практический опыт достижения принципа симметричности «пирамид вовлечения» по обе стороны границы.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, стратегия, стейкхолдеры

Methodology “pyramid attraction” of stakeholders during develop of Ukrainian-Slovakian trans-border cooperation strategy implementation.

The peculiarities of the method of “pyramid attraction” stakeholders during the development of the Ukrainian-Slovak trans-border cooperation strategy analysed. Described practical experience to achieve the principle of symmetry “pyramids attraction “ on both sides of the border.

Keywords: cross-border cooperation, strategy, stakeholders

*Іван АРТЬОМОВ,
кандидат історичних наук, професор,
директор НН Інституту
євроінтеграційних досліджень ЗакДУ,*

ТРАНСКОРДОННА СТАТИСТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ

Чергова міжнародна науково-практична конференція з проблематики методології та інструментарію соціологічного аналізу транскордонного співробітництва є послідовним і логічним етапом виконання наукового проекту «Кордони очима людей». Надзвичайно приємно і почесно бути учасником цього зібрання високопрофесійних науковців, провідних соціологів, до яких, безумовно, належать М. Чурилов – генеральний директор TNS Ukraine, доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту соціології АН України, та академік В. Симчера, заслужений діяч науки Російської Федерації.

Актуальність дослідження проблеми соціологічного аналізу ТКС безсумнівна, враховуючи базову концепцію дослідження шляхів підвищення ефективності транскордонного співробітництва в процесі реалізації наукового проекту, який на високому науковому рівні реалізується Інститутом транскордонного співробітництва (м. Ужгород). Координатор проекту – кандидат філософських наук, Надзвичайний і Повноважний посол С. Устич.

Обговорюючи проблематику ТКС, ми маємо, перш за все, спробувати визначити його місце і роль у сучасних умовах. Адже глобальна фінансово-економічна криза стала черговим викликом світовій цивілізації, обумовила невизначеність перспектив глобальної та національних економік, прискорила пошук шляхів модернізації суспільних систем.

Різновекторні геополітичні впливи на Україну в умовах неефективності гарантій її безпеки, наявності біля кордонів «заморожених» конфліктів, а також критичної зовнішньої залежності національної економіки від енергоносіїв обумовлюють уразливість України, послаблюють її роль на міжнародній арені та виштовхують на пери-

ферію світової політики, – зазначається у Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради 2011 року [1].

Інтеграцію національних економік у сучасні світогосподарські процеси в цілому та міжнародну торгівлю товарами та послугами зокрема сьогодні можна, без перебільшення, назвати ключовим чинником динамічного соціально-економічного розвитку кожної країни незалежно від масштабів її економічного потенціалу. Україна не є винятком. Сьогодні вже не треба нікому доводити той факт, що саме міжнародна торгівля створює практично необмежені можливості як для задоволення внутрішнього попиту за рахунок товарів і послуг іноземного походження, так і реалізації товарів та послуг національного виробництва на світових ринках, що в кінцевому підсумку веде до зростання добробуту кожної країни. Підтвердженням цієї тези є результати аналізу економічних наслідків функціонування економіки України в останні роки [2].

Спрощене сприйняття ринково-суспільних відносин призводить до примітивних поглядів на світ загалом, як наслідок, піддається критиці так званий ринковий фундаменталізм, ідеологія панування світового ринку. Слід враховувати, що ринок не підкорюється ні державам, ні їх об'єднанням, ні наднаціональним органам. Водночас анархія ринку, виснажуючи ресурси, породжує конфлікти за їх володіння. Проте ринок не знищує держави. Тому ні концепція ринку, ні концепція сильної держави не повинні нав'язуватись сучасному світові [3].

Глобальні особливості сучасних торговельно-економічних відносин, в яких задіяна Україна, ще раз підтверджують актуальність проблематики соціологічних досліджень ТКС.

Відомий американський вчений Дж. Морено свого часу зазначав, що одним з найвизначніших досягнень суспільної думки XIX ст. є виникнення соціології як прикладної науки [4]. Відомо, що намагання пізнати, осмислити суспільство, реалізувати своє ставлення до нього супроводжувало людство на всіх етапах його історії. На цій хвилі й постала у 30-х рр. XIX ст. соціологія як наука про функціонування і розвиток суспільства та його структурних елементів.

Термін «соціологія», як відомо, походить від латинського слова «societas» (суспільство) та грецького «logos» (слово, вчення). Впровадив його до наукового вжитку у 30-х рр. XIX ст. французький фі-

лософ, соціолог Огюст Конт, який ототожнював соціологію з суспільствознавством, що охоплює всі галузі знань про суспільство [5].

Як відомо, предмет та об'єкт соціології нетотожні. *Об'єктом* є все, на що спрямоване дослідження. *Предмет* завжди чітко окреслює сферу і мету дослідження. Тому предметом соціології є окремі аспекти, особливості, відносини об'єкта дослідження. Таким чином, *соціологія – це наука про становлення, розвиток і функціонування суспільства, його елементів, соціальних відносин і соціальних процесів та механізми і принципи їх взаємодії.*

Зазначимо, що лише нещодавно в Україні було знято ідеологічні обмеження і з'явилася надія на повнокровний розвиток соціології як складової частини єдиної світової науки. *У 1990 році було засновано Інститут соціології НАН України. При Київському та Харківському університетах почали функціонувати факультети соціології, а при Львівському, Дніпропетровському та Одеському – відповідні соціологічні відділення, які готують професійні соціологічні кадри. Соціологію як навчальну дисципліну було введено в усіх вищих та середніх спеціальних навчальних закладах.*

Місце соціології в системі соціальних, гуманітарних наук зумовлене тим, що вона є наукою про суспільство, його процеси та явища, і охоплює загальну соціологічну теорію, яка виступає як теорія та методологія всіх інших суспільних і гуманітарних наук. У системі суспільних наук соціологія найтісніше взаємодіє з історією. Об'єктом і предметом досліджень історії і соціології є суспільство, закономірності його розвитку та функціонування у конкретних часових вимірах.

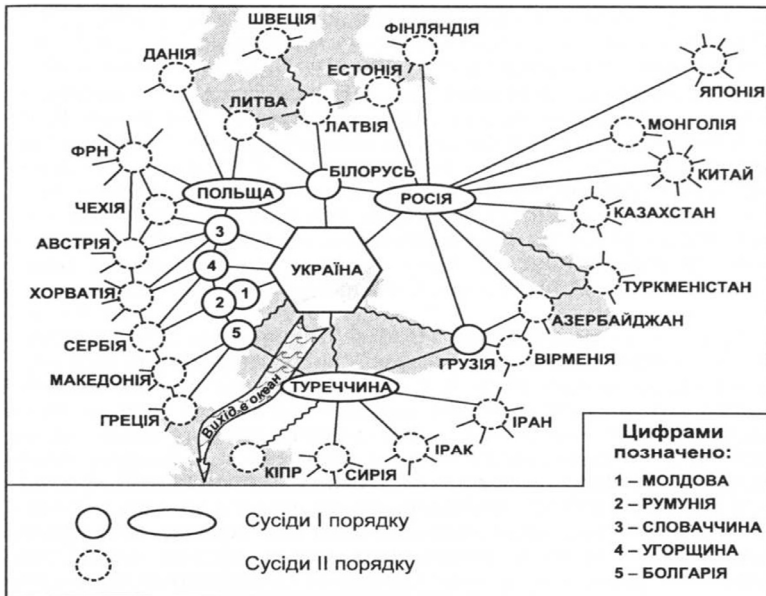
Для дослідження проблематики методології та інструментаріїв соціологічного аналізу транскордонного співробітництва слід враховувати те, що соціологія «працює» на межі з економічною наукою, предметом якої є вивчення закономірностей і форм функціонування й розвитку відносин, що складаються в процесі виробництва, обміну й розподілу матеріальних благ. Це дає підстави зробити висновок, що соціологію економіки можна розглядати як систему наукового аналізу складних проблем, розв'язання яких потребує виходу за межі певної наукової дисципліни [6].

Транскордонне співробітництво України спрямоване на вирішення національних проблем: соціальних, економічних, екологіч-

них, а також на забезпечення конкурентоспроможності України в європейському та світовому співтовариствах. Саме тому соціологічний аналіз складових транскордонного співробітництва є надзвичайно важливою методологічною складовою об'єктивного визначення сучасного стану проблем та перспектив його розвитку.

Особливо важливим фактором об'єктивності соціологічних досліджень є аналіз зовнішніх багатогалузевих зв'язків України з прикордонними територіями регіонів сусідніх країн. Адже у прикордонних територіях, перш за все, виникають та реалізуються спільні інтереси України і сусідніх держав.

Прикордонні території України, де реалізується транскордонне співробітництво, охоплюють 76,4% її території; на них проживає 71,4 % населення. 19 із 25 областей України межують із сусідніми державами. Протяжність сухопутного кордону України – 5638,6 км, морського – 1050 км. Найдовші ділянки спільного кордону з Росією – 22,95 км, Молдовою – 12,92 км, Білорусією – 1084 км. З країнами ЄС прикордонні території сягають: з Румунією – 608 км, Польщею – 542 км, Угорщиною – 136 км, Словаччиною – 98 км.

Україна у системі країн Центральної частини Євразії

Довідково:

1. **Українсько-польські прикордонні переходи:** *Краківець – Корчова, Мостиська – Пишемись, Смільниця – Кросьценко, Рава-Руська – Гребенне, Рава-Руська – Верхрата, Устилуг – Зосін, Хирів – Кросьценко, Шегині – Медика, Ягодин – Дорогуськ, Володимир Волинський – Хрубешув, Лудин, Изов.*
2. **Українсько-словацькі прикордонні переходи:** *Ужгород – Вишинс-Нємецьке, Малий Березний – Убля, Чоп (Страж) – Чієрна над Тисою, Малі Селменці – Руська, Павлове – Матьовце, Ужгород (пункт контролю).*
3. **Українсько-угорські прикордонні переходи:** *Вилок – Тісабеч, Лужанка – Берегишурань, Косино – Барабаиш, Дзвінкове – Лонья, Чоп (Тиса) – Захонь, Чоп (Дружба) – Захонь, Батьово (пункт контролю), Соловка-Еперсике.*
4. **Українсько-румунські прикордонні переходи:** *Дякове – Хелмеу, Солотвино – Сігету Мармаціей, Тересва – Кимпулунгла Тиса, Ділове – Валя Вишеулуй, Кілія – Кілія Веке, Рені – Галац, Ізмаїл-Плаур, Вилкове-Переправа, Руська – Улма, Біла Криниця – Климоуці, Шеніт – Извареле Сучевей, Порубне – (Сірет), Дяківці – Раковець, Красноільськ – Вікову де Сус, Вадул – Сірет (Вікшани).*

Розширення ЄС у 2004 та 2007 р. і виникнення спільного українсько-євросоюзівського кордону об'єктивно зумовили для України сприятливу ситуацію для використання її геостратегічного положення, відкриваючи додаткові інтеграційні можливості. У першу чергу це стосується використання існуючих транскордонних газових, транспортних, енергетичних артерій – газопроводи «Прогрес», «Уренгой – Помари – Ужгород», нафтопровід – «Дружба», енергосистема – «Мир», третій та п'ятий міжнародні Критські автотранспортні коридори та розгалужену прикордонну залізничну мережу та ін.

Виходячи з того, що транскордонне співробітництво відіграє ключову роль у системі регіонального розвитку в умовах євроінте-

граційних процесів України, соціологічний моніторинг проблем, що існують, є надзвичайно важливим і актуальним. Для того, щоб сформувати систему моніторингу стану транскордонного співробітництва, проект «Кордони очима людей» прагне використати існуючу методологію та інструментарій соціологічного аналізу цього напряму складової зовнішньоекономічної політики держави.

Говорячи про особливості формування транскордонної статистики, український вчений-дослідник проблематики державної регіональної політики України З. Варналій зазначав, що **специфіка формування транскордонної статистики полягає в тому, що об'єктом дослідження є суміжні території двох або кількох країн, кожна з яких підпорядковується національному законодавству, податковій, фінансовій та іншим системам і забезпечується національною статистичною інформацією. Крім того, транскордонні регіони на кордонах з Європейським Союзом вже послугуються методологією Євростату [7, с.708].**

Тому важливо впровадити національні статистичні органи, збір та обробку транскордонної статистики відповідно до рекомендацій Євростату. У процесі формування системи регіональної статистики в Україні низка авторів вводить класифікацію регіонів на дві групи:

- регіони первинного (базового) територіального поділу;
- регіони вторинного територіального поділу. Цю класифікацію, на думку З. Варналія, слід розширити за рахунок введення у неї транскордонної статистики.

Враховуючи, що євро регіональна співпраця є досить поширеним явищем, а транскордонна статистика формується переважно як дослідження та оцінки діяльності євро регіонів, *у монографії «Державна регіональна політика України» пропонується збір та обробку транскордонної статистичної інформації проводити за такими групами [7, с. 713-715]:*

1. **Загальні статистичні дані.** Основною є базова інформація транскордонного співробітництва, така, як площа, населення та зайнятість, разом з іншими специфічними даними щодо демографічних процесів, транспорту, прикордонної комунікаційної інфраструктури, довкілля, туризму та сільського господарства тощо.

Такі загальні статистичні дані подаються в розрізі учасників єврорегіону та порівнюються за територією учасника і між учасниками.

2. Другу групу показників оцінки діяльності єврорегіонів можна отримати на базі статистичної інформації, яка стосується **соціально-економічного та екологічного розвитку транскордонного регіону**: рівень доходу на душу населення (у євро) по території, середній у країні; рівень безробіття (%) по території, середній у країні; номінальна заробітна плата (у євро) по території, середня у країні; кількість суб'єктів підприємництва (за галузями); інвестиції на територію, у т.ч. від учасників єврорегіону, їх динаміка до утворення єврорегіону та після утворення, а також інвестиції з території за кордон, у т.ч. на території учасників єврорегіону; зовнішньоторговельний оборот території з суміжними країнами (товарами та послугами) та динаміка його до утворення єврорегіону і після; прикордонна торгівля, витрати іноземців в країні та витрати населення за кордоном, у т.ч. у суміжних державах; рівень забруднення території; природоохоронні заходи тощо.

3. Група **«Прикордонна інфраструктура»** охоплює такі показники: довжина спільного кордону, кількість пропускних пунктів через кордон (існуючі та запроєктовані): залізничні, автомобільні, пішохідні, водні, повітряні, туристичні стежки тощо та їх статус (міжнародний, міждержавний, місцевий, спрощений); потужність переходу (з обох сторін); рівень технічного забезпечення (високий, середній, низький) з обох сторін; рівень розвитку під'їзних шляхів. Для оцінки діяльності пропускних пунктів через кордон щодо пасажирів та транспорту: кількість автобусів (рейсових чи туристичних), кількість вантажних та легкових автомобілів, кількість потягів (пасажирських та вантажних, електропотягів тощо); прикордонний рух пасажирів та вантажів за визначений період часу через усі існуючі пропускні пункти.

4. Група **«Заходи (проекти) у різних сферах співробітництва»** в рамках єврорегіону включає інформацію щодо заходів у сфері політичній: взаємні консультації органів влади та органів державного самоуправління, співпраця з іншими євро-

регіонами, європейськими міжнародними, міжрегіональними організаціями тощо; в екологічній, економічній, туристичній, культурно-освітній сферах, в розбудові транспортної інфраструктури тощо.

Програмою інтеграції України до Європейського Союзу передбачені заходи щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС, серед яких і необхідність: *узгодити з Євростатом методологію розрахунку показників, призначених для обміну статистичними даними, та продовжити роботу з впровадження уніфікованої статистичної методології та стандартів ЄС за окремими галузями статистики. Тому для розроблення методики збору та обробки транскордонної статистичної інформації розглянемо статистику, яку застосовує Євростат щодо прикордонних і транскордонних регіонів.*

Швидко розгортання транскордонного співробітництва на прикордонних територіях суміжних держав викликає суспільну і приватну зацікавленість з обох сторін кордону щодо представлення змісту та результатів такого співробітництва. *Тому в офіційних статистичних органах територіально-адміністративних одиниць різного рівня виникли нові специфічні потреби у транскордонній статистичній інформації, яка повинна базуватися на точних та інформативних спільних даних, щоб [7, с.708-709]:*

- достовірна та порівняльна транскордонна статистична інформація була доступна структурам прикордонних і транскордонних регіонів (єврорегіонів), регіональним та місцевим органам влади, органам самоврядування та бізнес-структурам;
- дослідники та плановики, які займаються розвитком прикордонних та транскордонних регіонів, повинні володіти базою порівняльних статистичних даних для регіонального аналізу, прогнозу і розробки програм соціально-економічного розвитку.

Важливо враховувати, що порівняльні дані транскордонної статистики необхідні регіональним органам влади для забезпечення управління в прикордонних та транскордонних регіонах, а саме:

- ✓ для аналізу, який проводиться муніципалітетами, районами та областями з обох сторін кордону;
- ✓ для облаштування території і планування розвитку регіону у всіх сферах, включаючи потреби первинних соціоекономічних утворень;
- ✓ для забезпечення регіональної науки.

Надзвичайно важливим інструментарієм об'єктивного соціологічного аналізу транскордонного співробітництва, на нашу думку, є науково-практична розробка концепції підвищення ефективності транскордонного співробітництва, що її здійснює Інститут транскордонного співробітництва за підсумками виконання другого етапу проекту «Кордони для людей», який дозволяє використовувати методологію кількісної та якісної оцінки ТКС та на цій основі формувати систему індексації та моніторингу ТКС сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України [8].

В рамках названого проекту запропоновано визначати загальний індекс ТКС за 10-бальною шкалою на основі особливих індексів та їх індикаторів. У дослідженні пропонуються такі особливі індекси [9]:

- географічні, природно-кліматичні;
- демографічні;
- історичні, політичні та духовні чинники;
- конфліктогенні: ризики і загрози;
- інфраструктурні та організаційні;
- контакти між людьми та інституційне партнерство;
- соціально-економічний потенціал і конкурентоспроможність регіону;
- криміногенні явища і боротьба з ними;
- стан та охорона навколишнього середовища.

Враховуючи напрацювання Інституту транскордонного співробітництва на чолі з С. Устичем, маємо всі підстави стверджувати, що реалізація чергового етапу наукового проекту «Кордони очима людей», важливим елементом якого є визначення методології та інстру-

ментаріїв соціологічного аналізу транскордонного співробітництва, *дозволить збагатити наукову складову проблематики транскордонного співробітництва України в умовах глобальних викликів сучасності.*

Разом з тим, оцінюючи стан та перспективи розвитку транскордонного співробітництва загалом, хочемо привернути увагу шановних сучасників конференції на:

- *фактичну відсутність* налагоджених належним чином комунікаційних зв'язків між різними сегментами ТКС та ефективної взаємодії між органами місцевого самоврядування і представниками підприємницького та громадського середовища. Зокрема, слід відзначити факти недостатнього розуміння одними учасниками транскордонного співробітництва тих проблем та мотивів, якими керуються інші його суб'єкти;

- *недосконалість інформаційної складової* системи транскордонного співробітництва українських регіонів, яка потребує організаційного посилення та оновлення системи інформаційно-технічного оснащення усіх суб'єктів, що задіяні у цій сфері, особливо у роботі з іноземними партнерами та представниками місцевих громад. Пріоритетним напрямом виходу з цієї ситуації є лібералізація зовнішньоекономічної діяльності та вирівнювання життєвих стандартів в Україні;

- *повільні темпи адаптування законодавства* України до законодавства Європейського Союзу та його інституцій в царині регіонального розвитку та транскордонного співробітництва.

Погоджуємось з фахівцями-дослідниками ТКС, які пропонують, щоб *транскордонне співробітництво визначалось як особлива сфера міжнародної діяльності місцевих органів державної влади і регулювалось спеціальними нормативними актами. Особливо це актуально в умовах успішної ратифікації угод України з ЄС про асоціацію, Зону вільної торгівлі та лібералізацію візового режиму, що є на часі головним зовнішньополітичним пріоритетом нашої держави.*

Список використаних джерел

1. *Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України.* – К.: НІСД, 2011. – С.167-168.
2. *Бураковський І. Аналіз економічних наслідків вступу України до СОТ / І. Бураковський, В. Мовчан, О. Бетлій та ін. / За ред. І. Бураковського, В. Мовчан.* – К., 2008. – 129 с.
3. *Філософія інтеграції: монографія / За заг. ред. В.Д.Бондаренка та Ф.Г.Ващука.* – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – С.282-287.
4. *Павліченко П.П. Соціологія: навч. посіб. / П.П.Павліченко, Д.А.Литвиненко.* – К.: Лібра, 2002. – 256 с.; *Ряузов Н.Н. Развитие социально-экономической статистики: избранные труды / Н.Н. Ряузов; ред. коллегия: А.Н.Романов, В.М.Симчера, Д.Е.* – М.: Наука, 2009. – 259 с.
5. *Соціологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.Г. Городяненка.* – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – С.9.
6. *Жоль К.К. Соціологія: навч. посіб.* – К.: Либідь, 2005. – С.371.
7. *Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. / за ред. З.С.Варналія.* – К.: НІСД, 2007. – С.708.
8. *Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація / Відп. ред. С.І. Устич; Інститут транскордонного співробітництва.* – Ужгород, 2012. – 118 с.
9. *Посібник з індексації та моніторингу транскордонного співробітництва / Відп. ред. С.І. Устич; Інститут транскордонного співробітництва.* – Ужгород, 2012. – С.6.

Ольга ЄГОРОВА,
старший науковий співробітник
Регіонального філіалу Національного інституту
стратегічних досліджень у м. Ужгород

ЩОДО МОНІТОРИНГУ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСКОРДОННИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ, НАУКОВИХ ТА ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПАРКІВ

У статті показано, що в прикордонних регіонах України де-факто створюються транскордонні функціональні одиниці спеціальних економічних зон, технологічних, наукових та індустріальних парків, однак де-юре відповідний процес не врегульовується, в т.ч. і щодо моніторингу результатів діяльності їх суб'єктів господарювання. Акцентовано увагу на тому, що моніторинг результатів діяльності національних функціональних одиниць спеціальних економічних зон, технологічних та наукових парків здійснюється на підставі різних методичних підходів та переліків показників, що ускладнює процес їх співставлення та визначення впливу на стан економіки країни та економічної безпеки держави, а система моніторингу для національних індустріальних парків наразі взагалі відсутня. Вказано на необхідність розроблення спільної з сусідніми країнами системи моніторингу діяльності транскордонних функціональних одиниць спеціальних правових режимів економічної діяльності та окреслено можливий алгоритм дій щодо її реалізації.

Ключові слова: спеціальна економічна зона, технологічний парк, науковий парк, індустріальний парк, спеціальний правовий режим економічної діяльності, моніторинг, економічна безпека.

Створення в прикордонних регіонах України і суміжних країн транскордонних функціональних одиниць спеціальних правових режимів економічної діяльності є одним із сучасних проявів світових інтеграційних та глобалізаційних процесів.

Відповідно до світової практики, транскордонна функціональна одиниця спеціального правового режиму економічної діяльності – це визначений єдиний територіально-економічний простір двох або більше країн, на якому з урахуванням економічних інтересів та конкурентних переваг учасників запроваджується та діє спеціальний порядок економічної діяльності для отримання синергетичного ефекту при реалізації (вирішенні) визначених спільних та/або схожих регіональних і національних інтересів, цілей (проблем) [1].

В Україні робота над створенням транскордонних функціональних одиниць спеціальних правових режимів економічної діяльності з суміжними країнами розпочалася більше п'ятнадцяти років тому. Однак законодавче врегулювання алгоритму дій та перелік нормативно-правових актів, необхідних для їх створення та функціонування, досі відсутні.

Так, в 1997 р. на офіційному рівні було досягнуто домовленостей про створення міжнародної вільної економічної зони на кордоні трьох держав Україна (Рені) – Румунія (Галац) – Молдова (Джурджулешти) [2, 3], для чого невдовзі було прийняті законодавчі акти про створення в кожній з цих трьох країн окремих національних функціональних одиниць спеціальних правових режимів економічної діяльності. Однак як єдина транскордонна структура вони й досі не функціонують через незавершеність процесу створення необхідного для цього нормативно-правового підґрунтя.

З 2007 р., відповідно до рішень Закарпатських обласних державної адміністрації та ради, ведеться робота зі створення транскордонних індустріальних парків у прикордонних районах Закарпатської області зі Словаччиною, Угорщиною та Румунією, а саме: на українсько-угорському кордоні в с. Дийда Берегівського району та м. Чоп Ужгородського району, на українсько-словацькому кордоні в с. Соломоново Ужгородського району та на українсько-румунському кордоні в с. Дякове Виноградівського району [4, 5]. При цьому прийнятий в червні 2012 р. Закон України «Про індустріальні парки» [6] не містить положень про врегулювання засад створення та функціонування відповідних транскордонних структур.

У 2011 р. було створено «Українсько-російський технопарк «Слобожанщина», співзасновниками якого стали Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харківський національний університет радіоелектроніки, Науковий парк «ФЕД» та Федеральний державний автономний освітній заклад вищої професійної освіти Російської Федерації «Белгородський державний національний дослідницький університет»[7]. Цей транскордонний парк досі функціонує як товариство з обмеженою відповідальністю і не включений до Державного реєстру технологічних парків, на які відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [8] поширюється державна підтримка їх суб'єктів господарювання. До того ж цей закон також не передбачає і не регламентує процес створення транскордонних технологічних парків.

Наразі ініціюється створення міжнародного наукового парку на базі Ужгородського національного університету, Технічного університету м. Кошице (Словаччина) і Дебреценського університету (Угорщина) [9], однак створення міжнародних структур наукових парків не регламентується національним законодавством України [10].

Щодо системи державного моніторингу та прогнозування результатів діяльності суб'єктів господарювання транскордонних функціональних одиниць спеціальних правових режимів економічної діяльності, то вона досі не напрацьовувалася і наразі відсутня. Аналіз чинних методик моніторингу результатів українських спеціальних економічних зон [11], технологічних [12] та наукових парків (відповідної методики для суб'єктів господарювання індустріальних парків наразі не розроблено) показує, що в їх основу закладено дещо відмінні системи показників. До того ж, повноваження щодо моніторингу діяльності цих спеціальних правових режимів економічної діяльності покладено на різні відомства (для спеціальних економічних зон – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, для технологічних парків – Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України, для наукових парків – Міністерство освіти та науки України, індустріальних парків – Державне агентство з інвестицій та управління національними проєк-

тами України). Це ускладнює співставлення між собою результатів діяльності суб'єктів господарювання цих різних форм спеціальних правових режимів економічної діяльності та з результатами діяльності суб'єктів господарювання на загальних умовах господарювання, а також унеможливує точне визначення впливу їх застосування на стан економіки країни та економічну безпеку держави. Згадані національні методи моніторингу також відрізняються і від застосовуваних в сусідніх країнах-партнерах.

Відсутність уніфікованих та узгоджених з сусідніми країнами-партнерами систем звітності для суб'єктів господарювання транскордонних функціональних одиниць різних форм спеціальних правових режимів економічної діяльності унеможливує проведення об'єктивного моніторингу та прогнозування результатів їх діяльності. Такий стан моніторингу діяльності суб'єктів господарювання спеціальних правових режимів економічної діяльності актуалізує напрацювання науково-обґрунтованих методичних підходів щодо його здійснення. Для цього доцільним вбачається наступний алгоритм дій:

1) На міжнародно-експертному рівні провести дослідження застосовуваних в сусідніх країнах-партнерах систем моніторингу та прогнозування результатів діяльності національних функціональних одиниць спеціальних правових режимів економічної діяльності та напрацювання спільного уніфікованого методичного підходу.

2) Провести апробацію уніфікованої системи моніторингу та прогнозування результатів діяльності транскордонних функціональних одиниць спеціальних правових режимів економічної діяльності на транскордонних пілотних проектах між Україною та сусідніми країнами-партнерами (країнами ЄС, Росією, Білорусією та Молдовою).

3) На законодавчому рівні здійснити системне удосконалення вітчизняної нормативної бази у цій сфері та запровадити уніфіковану для різних форм спеціальних правових режимів економічної діяльності та їх національних і транскордонних функціональних одиниць систему звітності та прогнозування результатів діяльності їх суб'єктів господарювання.

4) Забезпечити публічність узагальнених результатів моніторингу, зокрема шляхом створення єдиного веб-ресурсу для всіх

форм спеціальних правових режимів економічної діяльності та їх функціональних одиниць.

Список використаних джерел

1. *Єгорова О.О. Транскордонні функціональні одиниці спеціальних правових режимів економічної діяльності / О.О. Єгорова // Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації : матеріали III Міжнар. наук-практ. конф. молодих учених та студентів, 17-18 лют. 2012 р. : У 5 т. – Дніпропетровськ, 2012. – С. 82-86.*
2. *Бурдяк В. Євроінтеграційні наміри України та участь у діяльності транскордонних регіонів / Віра Бурдяк // Незалежний культурологічний часопис «І», № 64. - 2010 р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n64texts/burdjak_evronamiry.htm.*
3. *Договір між Україною та Республікою Молдова про економічне співробітництво на 1998 - 2007 роки : міжнародний договір [підписаний 23.10.1998] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/498_040.*
4. *Про програму створення індустріальних парків на території області на 2007-2012 роки : рішення Закарпатської обласної ради [прийняте 26.06.2007] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.carpathia.gov.ua/data/upload/catalog/main/ua/3334/182_dod_2010.zip*
5. *Про програму створення індустріальних парків на території області на 2008-2012 роки : рішення Закарпатської обласної ради [прийняте 12.03.2008] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakarpat-rada.gov.ua/docs/rishennya/5/30_sesion/rish_1146.pdf.*
6. *Про індустріальні парки : Закон України [прийнятий 21.06.2012 : чинний з 04.09.2012] [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/5018-17*

7. *Українсько-російський технопарк «Слобожанщина» : офіц. веб-сайт [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukr-rus-technopark.com/>*
8. *Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України [прийнятий 17.07.1999]. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.*
9. *Йосип Головач: «Науковий парк УжНУ набирає обертів» : офіц. веб-сайт Ужгородського національного університету [Електрон. ресурс]. - <http://t-queries.asp-www.univ.uzhgorod.ua/news/read/1056>.*
10. *Про наукові парки : Закон України [прийнятий 25.06.2009 : чинний з 01.01.2010] . [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1563-17>.*
11. *Порядок проведення аналізу результатів функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності : постанова Кабінету Міністрів України [прийнята 28.02.2001 : із змінами від 27.12.2001, 08.09.2004, 16.05.2007] [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/184-2001-%D0%BF>.*
12. *Про затвердження Порядку проведення моніторингу та здійснення контролю за реалізацією проектів технологічних парків : постанова Кабінету Міністрів України [прийнята 21.03.2007 : зміни від 02.02.2011, 07.09.2011] [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/517-2007-%D0%BF>.*

The article shows that in the border regions of Ukraine de facto are created functional units of cross-border special economic zones, technology parks, science parks and industrial parks, but de jure this process is unregulated, including a monitoring of the indicators of their businesses. The attention is attracted to the fact that monitoring of the

indicators of the national functional units of special economic zones, technology parks and science parks is based on different methodological approaches and the different lists of indicators. It complicates the process of their comparing and determining impact on the economy of the state and the economic security of the state. Besides, system of monitoring for national industrial parks is currently absent. It indicates the necessity of developing a common system monitoring of cross-border functional units of special legal regimes of economic activity with neighboring partner countries and possible algorithm of regarding action.

Keywords: *special economic zone, technology park, science park, industrial park, special legal regime of economic activity, monitoring, economic security.*

В статье показано, что в приграничных регионах Украины де-факто создаются трансграничные функциональные единицы специальных экономических зон, технологических, научных и промышленных парков, однако де-юре соответствующий процесс не регулируется, в т.ч. и по мониторингу результатов деятельности их субъектов. Акцентировано внимание на том, что мониторинг результатов деятельности национальных функциональных единиц специальных экономических зон, технологических и научных парков осуществляется на основании различных методических подходов и перечней показателей, что затрудняет процесс их сопоставления, определения влияния на состояние экономики страны и экономической безопасности государства, а система мониторинга национальных промышленных парков пока вообще отсутствует. Указано на необходимость разработки общей с соседними странами-партнерами системы мониторинга деятельности трансграничных функциональных единиц специальных правовых режимов экономической деятельности, намечен возможный алгоритм действий в этом направлении.

Ключевые слова: *специальная экономическая зона, технологический парк, научный парк, промышленный парк, специальный правовой режим экономической деятельности, мониторинг, экономическая безопасность.*

*Ірина Люба ГОРВАТ,
др. Паула ВІРАГ,
старші наукові співробітники
Повітового музею Сату-Маре*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В РУМУНСЬКОМУ ПРИКОРДОННІ

Keywords: *Cross-border, projects, improvement, relationships, development, institutions, financial resource, European Union applicants (lead partners) by country per measure, ENPI contribution requested per country, priorities and measures.*

Current issues of cross-border cooperation at the Romanian borderland (Abstract)

The cross-border cooperation between Ukraine and Romania already offered up to date some results deserving to be analyzed. The analysis must indicate the positive facts and also the lack of coverage in some areas. These facts have to be underlined for the improvement of the intended relations between the two countries. They must learn to use the borders as instruments for the attraction of financial resources from the EU. This may be of great importance for the development of institutions, infrastructure and other local

The accumulated experience of ENPI Programme 2007-2013 offers good premises for the further co-operation in the period 2014-2020.

Європейське територіальне співробітництво є однією з цілей політики гуртування єдності, яке може зробити важливий внесок для комплексного і гармонійного розвитку регіонів, які беруть участь у співробітництві.

У програмний період, 2007 – 2013 роках, Міністерство регіонального розвитку та туризму керувало участю Румунії в 11 європейських територіальних програмах співробітництва.

Аналіз можливостей співробітництва на румунсько-українському кордоні.

Довжина кордону між Румунією та Україною 366,4 км, з яких 250 км на рівні північно-західного регіону (185 км сухопутного кордону і 65 км кордону по річці Тиса). Прикордонна зона включає повіти Марамуреш (6304 км²) та Сату-Маре (4418 км²) Румунії, Закарпатську (12777 км², що складається з 13 районів) та Івано-Франківську області (13928 км², що складається з 14 районів) України.

Обидві країни мають природні та історичні переваги, які могли б стати основою для транскордонного співробітництва у декількох галузях розвитку, які можуть бути застосовані до специфічної ситуації в обох прикордонних регіонах. Зокрема, сильними сторонами прикордонної зони – північно-західної Румунії (повіти Сату-Маре та Марамуреш), Закарпаття та Івано-Франківської області є:

Привабливе та якісне природне середовище.

Прикордонний регіон є частиною басейну річки Тиса та мега-Карпатського регіону. Українська сторона представлена низовиною, а наші повіти – горами та пагорбами. У той же час регіон включає унікальні природні екосистеми: біосферні заповідники ЮНЕСКО: Карпатський заповідник на Закарпатті та Національний парк Гір Родна, який включає в себе льодовикові озера. Крім того, Марамуреш знаходиться в Національному парку гір Марамуреш, включаючи охоронювані території, що робить його другим національним, завдяки чому він займає друге місце на національному рівні та за територією.

У повіті Марамуреш нараховується 38 охоронюваних територій (3 наукові заповідники, 17 пам'яток природи, Національний парк у горах Родна, який є біосферним заповідником ЮНЕСКО, Природний парк Марамороських гір, р. Тиса). Повіт Сату-Маре славиться долинами Карей та Єр, які також охоронювані. Вони становлять залишки рідкісних водно-болотних угідь, які перебувають під загрозою зникнення разом зі специфічною флорою та фауною.

Регіони України характеризуються наявністю великих родовищ нафти, газу і нерудних корисних копалин. Закарпаття представлено 13 родовищами нагару (вапна, магнезиту та мармуру) та 360 джерелами мінеральних вод, Івано-Франківська – горами Східні Карпати з альпійськими луками висотою 1500 м. Важливі в регіоні Чорногора, де знаходиться гора Говерла, найвища вершина України (2061 м), звідки витікає річка Прут. Тут є каскади і водоспади, які роблять регіон привабливим для водного туризму. 41% Івано-Франківської області покрито лісами. В цьому відношенні вона є першою в Україні за найбільшою різноманітністю видів тварин.

Демографія та етнічне різноманіття різних національних меншин, які проживають у прикордонній зоні - румуни, угорці, німці, словаки, роми та ін.

З демографічної точки зору, Івано-Франківська область із найбільшою територією є і найбільш густонаселеною (на 01.01.2012 року налічувалося 1381220 жителів), за нею слідують Закарпаття (на 1 червня 2012 року – 1251643 жителів) та Марамуреш і Сату-Маре з 461290, відповідно 329079 жителів, з меншою щільністю населення. Обласні міста: в Україні Івано-Франківськ та Ужгород є найбільшими містами регіону та Бая-Маре і Сату-Маре в Румунії.

Частка сільського населення найбільша в Закарпатті (62,9%), далі йдуть Івано-Франківська область (56,8%), Сату-Маре (54,0%). Більшість населення повіту Марамуреш (58,8%) проживають у містах. Особливістю регіону є велика кількість малих сіл (500-2000 жителів), особливо на українському боці, територія вважається периферійною в обох країнах.

У повітах Румунії приблизно 17% населення становлять етнічні меншини (угорці, українці, роми, німці та ін.), з іншого боку кордону в Закарпатті існує досить великі етнічні меншини: угорці (12,1%), румуни (2,6%), німці, словаки, роми та ін.

Наявність значних запасів термальних і мінеральних вод.

Цей регіон має природну перевагу в тому, що він представлений лікувальними термальними водами і рядом інших підзем-

них природних ресурсів. Ці природні ресурси наявні на всій території. На Закарпатті існує близько 50 джерел термальних вод. Вони зосереджені в Берегівському, Виноградівському, Іршавському, Мукачівському, Хустському та Тячівському районах. На румунській території термальні води знаходяться в Сату-Маре, найбільш експлуатовані з яких в південній частині повіту – м. Ташнад, Карей, Акаш, Міхасні, Сату-Маре та ін.

Величезний туристичний потенціал обумовлений не тільки географічними перевагами, але й культурними традиціями областей – музеї, місця відпочинку та ін.

Марамуреш та українські області відомі завдяки гірському туризму та зимовим видам спорту. Також важливе значення, особливо на українському боці кордону, має термальний туризм. Традиції, народні скарби, фольклор, народне мистецтво, народна культурна спадщина та культурні пам'ятки, особливо дерев'яні церкви Марамуреша, які входять у спадщину ЮНЕСКО, та споруди і церкви з української сторони. Крім того, слід зазначити важливість природних ландшафтів у Сату-Маре, які дають можливість розвиватися оздоровчому туризму і, відповідно, екологічному, зеленому туризму на Закарпатті, Франківщині та Марамуреші.

Північно-західний регіон Румунії, а особливо повіти Сату-Маре та Марамуреш, завдяки географічному розташуванню можуть брати участь у всіх видах територіального співробітництва, тому що вони є територіальним регіоном ЄС у міжрегіональній програмі співробітництва, у транснаціональних програмах, які включають румунську територію, тобто в двох типах програм прикордонного співробітництва. Повіт Сату-Маре має спільні внутрішні кордони з Угорщиною та зовнішні з Україною.

Аналіз проектів співробітництва, фінансованих у 2007-2013 роках.

Північно-західний регіон взяв участь у міжрегіональному та транснаціональному співробітництві в програмному періоді 2000-2006 р. (програми Інтеррег ІІС та CADSES). Співробітництво

було продовжено програмами Інтеррег ІVС та Програмою транснаціонального співробітництва Південно-Східної Європи на 2007 – 2013 роки.

Для порівняння: румунсько-угорське прикордонне співробітництво було фінансовано ще з 1996 року по першій експериментальній програмі прикордонного співробітництва за межами ЄС, а прикордонне співробітництво Румунія – Україна – з 2004 року програмою Phare СВС (у період 2004 – 2006 років програма отримала фінансову підтримку у 31 млн. євро, з яких 15 млн. для Румунії, до яких були додані ще більше 4 млн. євро з національного фінансування).

У період 2007 – 2013 років прикордонне співробітництво уздовж обидвох кордонів було фінансовано за допомогою оперативної програми Прикордонного співробітництва Угорщина – Румунія та відповідно Програми прикордонного співробітництва ЄІСП Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007 – 2013 рр.

Співробітництво в період 2007 – 2013 років було фінансовано з фондів ЄІСП - індикативний бюджет 68.638,283. Пріоритети та заходи програми:

Пріоритет 1: Сприяння економічному та соціальному розвитку. Захід 1.1. Гармонізований розвиток туризму. Захід 1.2. Створення кращих умов для розвитку МСП та бізнесу.

Пріоритет 2: Покращення навколишнього середовища. Захід 2.1. Охорона навколишнього середовища, стале використання та управління природними ресурсами; Захід 2.2 Готовність до надзвичайних ситуацій.

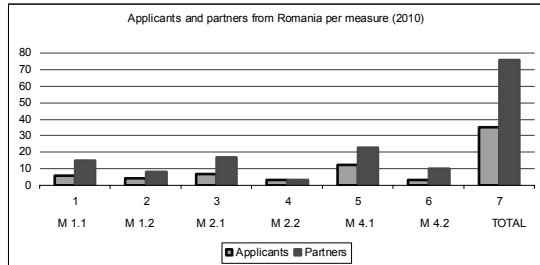
Пріоритет 3: Покращення ефективності кордонів. Захід 3.1. Охорона навколишнього середовища, стале використання та управління природними ресурсами; Захід 3.2. Готовність до надзвичайних ситуацій.

Пріоритет 4: Підтримка співробітництва «люди-людям». Захід 4.1. Інституційне співробітництво; Захід 4.2. Співробітництво «люди-людям» малого масштабу.

Участь повітів Сату-Маре та Марамуреш після завершення першого конкурсу.

Графік № 1.

Участь повітів Сату-Маре та Марамуреш (у загальному) після першого конкурсу грантів по заходах.

В рамках Заходу 1.1, Гармонізований розвиток туризму, у 7 проектах, поданих Румунією, між переможцями проектів не було жодного лідера, були тільки партнери

у двох проектах, представлених установами повіту Марамуреш.

Захід 1.2, Створення кращих умов для розвитку МСП та бізнесу. Румунія подала 4 проекти, в яких повіти Марамуреш та Сату-Маре були представлені 8 партнерами. Але в чотирьох виграних проектах немає жодного румунського представника.

По Заході 2.1, Охорона навколишнього середовища, стало використання та управління природними ресурсами, вдалося виграти 6 проектів, до трьох з яких в якості партнерів були залучені повіт Сату-Маре (2 проекти) і повіт Марамуреш (1 проект). Румунія подала 7 проектів та залучила до участі 14 партнерів.

Всі 4 виграні проекти заходу 2.2, Готовність до надзвичайних ситуацій, не мали жодного румунського партнера або лідера, хоча Румунія подала 3 проекти, і три партнери були теж із Румунії.

Захід 4.1, Інституційне співробітництво, привернув увагу кількох установ північно-західної Румунії. З 14 виграних проектів Румунія представлена повітом Сату-Маре в двох проектах та повіт Марамуреш також у двох проектах. Як партнери, тільки дві установи повіту Марамуреш брали участь у 2 проектах. Тут Румунія подала на конкурс 14 проектів та залучила до участі 23 партнерів.

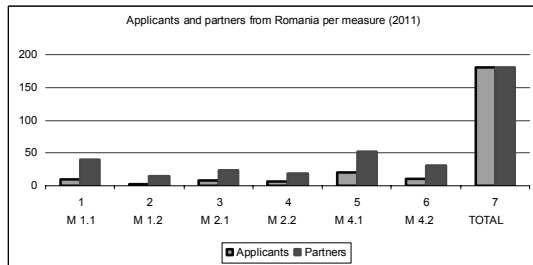
В рамках Заходу 4.2, Співробітництво малого масштабу «люди-людям», було виграно 13 проектів, де повіт Сату-Маре був

лідером у двох проектах, повіт Марамуреш – у двох проектах, а в якості партнерів – у 4 проектах. По цьому заходу Румунія подала 3 проекти та залучила до участі 10 румунських партнерів.

Другий конкурс

Графік № 2.

Участь повітів Сату-Маре та Марамуреш (у загальному) після другого конкурсу грантів по заходах.

Гармонійний розвиток туризму, захід

1.1, приніс успіх трьом установам повіту Марамуреш, де повіт був керівником (лідером) одного (1) проекту і партнером у двох проектах (2). Повіт Сату-Маре також був партнером в одному виграному проекті. По цьому заходу Румунія подала 9 проектів і залучила до участі 40 партнерів.

На цей раз у рамках заходу 1.2, Захист навколишнього середовища, стале використання та управління ресурсами, повіт Марамуреш був залучений до 5 виграних проектів, став керівником одного проекту (1) і партнером зі Словаччиною та Україною в двох проектах (2).

Румунія подала 2 проекти і залучила до участі 15 партнерів.

В рамках заходу 2.1, Охорона навколишнього середовища, стале використання та управління природними ресурсами, виграно 4 проекти, з них три (3) проекти під керівництвом повіту Марамуреш. Тут Румунія подала 8 проектів та залучила до участі 24 партнерів.

Повіт Марамуреш був лідером в одному проекті по заходу 2.2, Готовність до надзвичайних ситуацій, де було фінансовано всього 3 проекти. Румунія подала 6 проектів та залучила до участі 19 партнерів.

Захід 4.1, Інституційне співробітництво, був центральною точкою десяти (10) проектів, з яких тільки один мав лідером повіт Марамуреш, а два проекти мали партнерами повіт Сату-Маре (1) та Марамуреш (2).

Румунія подала 23 проекти та залучила до участі 52 партнери.

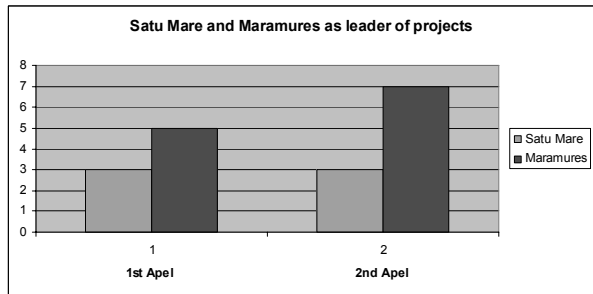
Як і в першому конкурсі, в рамках Заходу 4.2, Співробітництво малого масштабу «люди-людям», було фінансовано найбільшу кількість проектів – 15, з яких 5 мали лідерів із Сату-Маре, 1 проект – із повіту Марамуреш, а роль партнерів сатумарці мали тільки в одному проекті. Тут Румунія подала 10 проектів та залучила до участі 30 партнерів.

Після аналізу графіків можна зробити висновок: повіт Марамуреш бере більшу участь у проектах, ніж повіт Сату-Маре як в якості керівників проектів, так і в якості партнерів.

В рамках програми відбулися три конкурси проектних пропозицій, при аналізі яких були підписані грантові контракти і запроваджувалися проекти в рамках перших двох (HUSKROUA/0901 і HUSKROUA/1001).

Графік № 3.

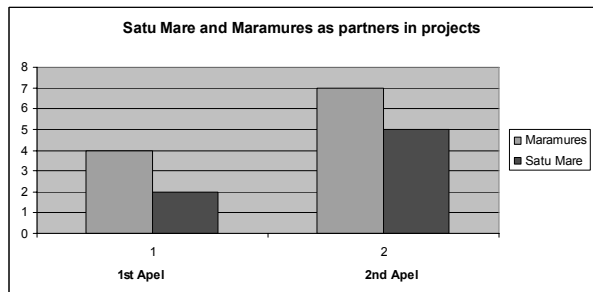
У першому конкурсі було контрактовано 46 проектів, з яких тільки 6 мали лідерів з Румунії (3 із Марамуреша і 3 із Сату-Маре),

більшість керівників проектів було з України (16) та Угорщини (13).

Графік № 4.

В рамках другого конкурсу проектних заявок із 46 контрактованих проектів у семи випадках партнерство було очолено однією ор-

ганізацією, установою з повіту Марамуреш і у 5 випадках – лідером з повіту Сату-Маре, а більшість проектів мали українське лідерство

(12). Переважання лідерів проектів із повіту Марамуреш у порівнянні з повітом Сату-Маре у другому конкурсі можна пояснити тим, що установи цього повіту більш зацікавлені.

В цілому участь повіту Сату-Маре у виграних проектах у рамках програми нижча. Окрім лідерства в проектах, він бере участь у якості партнерів у трьох проектах, фінансованих в рамках першого конкурсу заявок і в п'яти – в другому.

Наш погляд щодо цієї ситуації можна пояснити і тим фактом, що повіт Сату-Маре користується й іншою програмою транскордонного співробітництва Угорщина-Румунія, де можливість перетину кордону набагато простіша для партнерів і є набагато більш широкі можливості комунікації між партнерами, без мовного бар'єру.

Для порівняння, число партнерів проектів повіту Марамуреш у першому конкурсі налічує 3, а у другому – 7.

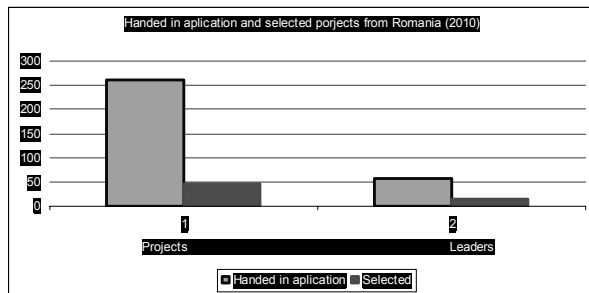
Це може бути пояснено тим фактом, що повіт Марамуреш має тільки одну транскордонну програму, він набагато більший за територією та густонаселеніший, ніж повіт Сату-Маре.

В результаті аналізу можна побачити, що найцікавішими для заявників були заходи, які стосуються інституційного співробітництва, охорони навколишнього середовища, сталого використання та управління природними ресурсами, гармонізованого розвитку туризму.

У 2009 році в першому конкурсі заявок було подано 148 проектів із чотирьох країн, які брали участь у програмі. З них 35 мали лідерів із Румунії, але тільки 47 проектів було виграно, з яких шість (6) мали румунського керівника (лідера).

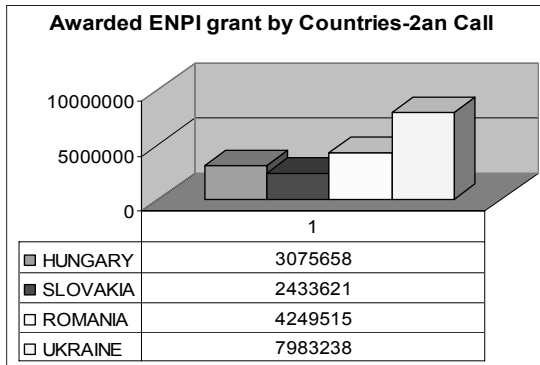
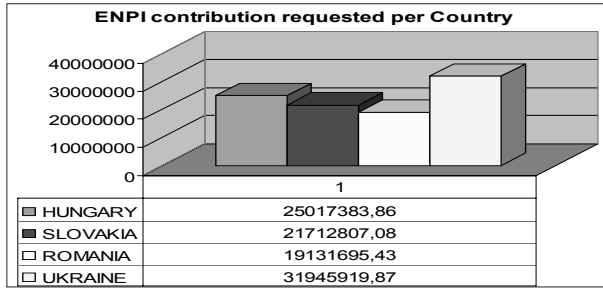
Графік № 5.

У 2010 році в другому конкурсі було подано 260 проектів, з яких 58 мали лідерів із румунської сторони. Однак з них тільки 46 проектів були виграні з 13 румунськими лідерами.

На основі другого конкурсу представлено фінансування, яке просили країни-учасниці в програмі, відображено фінансування по країнах, які брали участь у програмі, та виділення сум.

Графік № 6.
Запит фінансування по країнах – Другий конкурс на подання заявок.

Графік № 7.
Отримана сума після виграння грантів по країнах – другий конкурс заявок

Аналізуючи обидва графіки, можна побачити інтерес та конкуренцію між трьома державами-членами ЄС та України для програми.

Найбільшу частку фінансування після другого конкурсу з трьох держав-членів ЄС отримала Румунія. Таким чином, вона наздогнала своє відставання в рамках першого конкурсу. Причиною може бути те, що в цей період ішла організація територіального бюро, і тому воно не змогло з максимальною ефективністю брати участь у конкурсі.

Висновки

Прикордонне співробітництво між Україною та Румунією має певні результати і заслуговує того, щоб бути об'єктивно проаналізованим. Аналіз повинен назвати позитивні елементи та недоліки в охопленні деяких галузей для поліпшення відносин між двома країнами. Прикордонні відносини продовжують

мати спорадичний характер, є поверховими і пов'язаними індивідуальною ініціативою, а не систематичним і послідовним характером.

Необхідно поліпшити умови перетину кордону та спростити отримання віз для українських партнерів. Треба досягти консенсусу щодо повноважень територіальних адміністрацій двох країн і вдосконалити методи аудиту проєктів, які відрізняються між трьома країнами ЄС та Україною, яка є тільки партнером.

Місцеві державні установи на рівні міських голів та рівні децентралізованих закладів обох країн повинні більш активно брати участь у підтримці проєктів між двома країнами.

І Румунія, і Україна повинні навчитися використовувати інструменти мобілізації ресурсів на кордонах ЄС, кошти для розвитку інститутів, інфраструктури і використання місцевих переваг. Прикордонні актори повинні навчитися ставитися до зазначених питань як до пріоритетних. Обидві країни мають будувати свою політику співробітництва, в тому числі і політику транскордонного співробітництва, відповідно з іншими європейськими країнами, і це не тому, що ми слабкі або менш зацікавлені, а тому, що ми повинні докласти спільні зусилля для об'єднання інтересів Європи.

Список використаних джерел

1. *Поточний архів Сатумарського територіального бюро Програми прикордонного співробітництва ЄІСП Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013 рр.*
2. *Веб-сайт програми - www.huskroua-cbc.net*
3. *Презентації з нагоди інформаційних днів про конкурси заявок в рамках Програми.*
4. *Інформаційні листи (Newsletter) технічного секретаріату Програми.*
5. *<http://www.mdrt.ro/dezvoltare-regionala/programe-de-cooperare-teritoriale-europeana/-6297>*

6. <http://www.huskroua-cbc.net/en/news/statistics-about-the-requested-funding-under-the-second-call-for-proposals/105>
7. <http://www.huskroua-cbc.net/en/news/almost-150-project-proposals-received-within-the-first-call-for-proposals/31>
8. <http://www.huskroua-cbc.net/en/awarded-projects>

Світлана РОМАН,
науковий співробітник
Інституту світової економіки
і міжнародних відносин

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ РОЗШИРЕННЯ ЄС

У статті розглядаються методологічні засади вивчення транскордонного співробітництва в умовах розширення ЄС. Аналізуються та систематизуються підходи і методи дослідження багаторівневих явищ і динаміки транскордонного співробітництва. Досліджується необхідність впровадження кластерного аналізу для моделювання процесів окремого прикордонного регіону.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, методологічний апарат, лімологія, кластери, кластерний аналіз.

В статье рассматриваются методологические основы изучения трансграничного сотрудничества в условиях расширения ЕС. Анализируются и систематизируются подходы и методы исследования многоуровневых явлений и динамики трансграничного сотрудничества. Исследуется необходимость внедрения кластерного анализа для моделирования процессов отдельного приграничного региона.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, методологический аппарат, лимология, кластеры, кластерный анализ.

The article considers the methodological foundations of the cross-border cooperation study in the context of EU enlargement. Approaches and methods of multi-level phenomena and the dynamics of cross-border cooperation are analysed and systemised. The need for the introduction of the cluster analysis for the simulation of a single border region is investigated.

Keywords: cross-border cooperation, the methodological apparatus limologiya, clusters, cluster analysis.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку української держави нероздільно пов'язаний із глобалізаційними процесами, які стають каталізаторами міжрегіонального та транскордонного співробітництва між країнами. Регіони, які беруть участь у транскордонному співробітництві, без сумніву, отримують ряд переваг у соціальній та економічній сферах. Такі регіони не тільки мають можливість вирішувати спільні територіальні проблеми із прикордонними областями сусідніх держав, залучати іноземний капітал, стимулювати створення нових робочих місць, але й використовувати транскордонне співробітництво як інструмент для вирівнювання територіальних диспропорцій розвитку, які присутні у всіх регіонах України.

Завдяки транскордонній співпраці країн суттєво інтенсифікуються фінансові, матеріальні та людські потоки, значно слабшає бар'єрна функція державних кордонів, що в результаті сприяє формуванню мереж формальної та неформальної взаємодії суб'єктів сусідніх прикордонних регіонів. Горизонтальні зв'язки формують базис для створення нових просторових форм інтеграції – єврорегіонів, коридорів розвитку, технопарків, промислових кластерів, тим самим надаючи можливість максимально підвищити ефективність використання ресурсів як за рахунок узгодження стратегічних напрямів розвитку окремих регіонів, так і за допомогою створення спільної стратегії дій.

Але будь-який процес, пов'язаний із соціально-економічним розвитком, який впливає на функціонування регіону, потребує певного методологічного апарату для дослідження, адже якісна та відпрацьована система методів дозволяє більш об'єктивно і точно аналізувати різні аспекти транскордонного співробітництва.

Аналіз досліджень теми. Неабиякий внесок у розвиток теорії та методології дослідження транскордонного співробітництва зробили західні вчені та науковці СНД. Визначення поняття «транскордонний регіон» і «транскордонний регіоналізм» міститься в працях В.С. Більчака [1, с. 29], Н.М. Межевича, М.Ю. Шінковсько-

го, Б. Ван дер Вельде, Д. Скотта, Д. Хаклі. Дослідженням концепції «нові просторові форми міжнародної економічної інтеграції» займалися Н.В. Каледін, В.А. Колосов, Ю.А. Коржі, Л. Ларуш, М. Перкман та інші.

Але особливу актуальність становлять праці українських науковців, що займалися дослідженням різних аспектів співпраці прикордонних регіонів України. Неабияка увага методологічному апарату дослідження транскордонного співробітництва приділена у роботах Н.А. Мікули, О.С. Передрія, Ю.М. Пахомова, С.І. Устича, І.В. Артьомова, Н. Носи, М.М. Товта, М.А. Лендела, П.Ю. Студеняка, А.В. Балян, Ю.В. Височанського, Є.Б. Кіш, І.І. Устича та інших.

Наприклад, Є.Б. Кіш, працюючи на проблемами лімології [4], довела, що кожен процес, що відбувається між сусідніми країнами, потребує більш широких методологічних підходів та комплексного аналізу всіх елементів цілісної системи транскордонного співробітництва. З точки зору методології в цьому ключі важливим є дослідження питання дихотомії – залежності та автономності існування різних сфер життя власне на прикордонних територіях.

Феномен транскордонної регіоналізації в контексті інноваційного розвитку розглянуто також І.І. Устичем [11, с. 303] з позицій концепції глобалізації та пов'язаного з нею поняття «транспарентності кордонів». Історичний та логічний підходи, запропоновані науковцем, дозволяють більш об'єктивно оцінити сучасний стан прикордонних західних територій України.

Мета статті. Розкриття проблем методологічного апарату дослідження транскордонного співробітництва в умовах розширення ЄС.

Виклад основного матеріалу. Фактори, що характеризують сучасний стан та потенціал транскордонної співпраці, мають багаторівневу природу і формуються на трьох рівнях – регіональному, національному та глобальному. Саме тому, щоб об'єктивно та ґрунтовно досліджувати особливості транскордонного співробітництва, необхідно використовувати цілий комплекс методів

наукового пізнання, зокрема синергетичного методу, системного аналізу з використанням положень та теорій факторного аналізу. Поєднання цих методів дає можливість зрозуміти на глибинному рівні ієрархічність явищ, які відбуваються в регіональному середовищі, яке в свою чергу завжди знаходиться у взаємодії із системами вищого порядку, які теж завжди визначають перспективи розвитку регіону [7, с. 44].

Для того, щоб зрозуміти сутність, роль та місце транскордонного співробітництва на регіональному рівні, пропонується також використання логічного синтезу та структурного аналізу, також за допомогою цих методів можливе дослідження системи факторів, що формують внутрішнє середовище розвитку регіону.

Для вивчення загальних положень розвитку та функціонування транскордонного співробітництва, його категоріального апарату, джерел формування та напрямів розвитку доцільним вважаємо використання діалектичного методу, методу причинно-наслідкових зв'язків та ретроспективного аналізу.

Впровадження будь-яких міждержавних програм, стратегій співробітництва та спільних проектів вимагає застосування статистично-аналітичних та математично-статистичних методів, тому що саме вони необхідні для коректних розрахунків потенціалу, резервів, недоліків та переваг, прогнозування, розробки рекомендацій та пропозицій.

Для поглиблення методичної бази дослідження транскордонного співробітництва в окремо взятому регіоні, для забезпечення його інституціональних основ, формування нових концептуальних положень, групування та класифікації процесів та явищ найбільш прийнятним вважаємо метод наукової абстракції. Названий метод також дає можливість досліджувати регіональні явища в контексті загального державного розвитку та розробляти окремі пропозиції по вдосконаленню транскордонної співпраці.

Можна керуватися підходом Т.В. Терещенко [14, с. 9], яка вважає доцільним враховувати при дослідженні транскордон-

ного співробітництва такі принципи: комплексності, багаторівневості, цільової направленості та ефективності. Але, якщо потрібно оцінити не тільки результати транскордонного співробітництва, але й динаміку та тенденції його розвитку, то тут ми погоджуємося із думкою М.І. Михайлової та О.М. Замори, які пропонують дотримуватися принципів дослідження транскордонної співпраці [10, с. 36 – 37]:

- комплексності та всебічності. Тобто транскордонне співробітництво розглядається як система, що пов'язана із внутрішніми та зовнішніми факторами середовища розвитку. Концепції системного дослідження внутрішніх та зовнішніх процесів розробила Є.Б. Кіш, яка дійшла висновків, що дослідження транскордонного співробітництва неможливе без урахування комплексності явищ, що відбуваються у прикордонних регіонах;

- історичної ретроспективи. Динаміка розвитку транскордонного співробітництва розглядається обов'язково на основі обставин та подій минулого. Цієї ж думки дотримується і І.І. Устич [13, с. 234] при дослідженні особливостей розвитку транскордонного співробітництва в Закарпатському регіоні. Він вважає, що об'єктивна оцінка потенціалу та тенденцій транскордонної співпраці сусідніх регіонів неможлива без врахування подій минулого та історичних передумов соціально-економічного розвитку прикордонних територій;

- збалансованості розвитку регіону на основі максимальної реалізації його потенціалу. Згідно з цим принципом, транскордонне співробітництво досліджується з урахуванням усіх ресурсів, резервів, диспропорцій та можливостей їх вирівнювання з метою стабілізації соціально-економічного розвитку прикордонних територій;

- відповідності розвитку регіону завданням програми розширення ЄС. Тобто, згідно з цим принципом, необхідно проаналізувати наскільки цілі та реальні досягнення транскордонного співробітництва відповідають цілям та завданням, поставленим в рамках тих чи інших спільних програм та проєктів ЄС;

- обов'язкового врахування постійних змін. Оскільки прикордонним територіям притаманна особлива динаміка розвитку, то транскордонне співробітництво теж не є сталою системою – воно постійно змінюється під впливом різноманітних економічних, політичних та соціальних факторів, і тому потрібен постійний моніторинг змін для того, щоб своєчасно виявляти нові перепони чи можливості такої співпраці;

- узгодженості розвитку. Цей принцип передбачає відповідність транскордонного співробітництва національним програмам та загальнодержавній стратегії розвитку.

Також у власному дослідженні ми дотримуємося думки, що для формування реальної оцінки регіональних масштабів та прогнозування розвитку в розрізі окремо взятого регіону найбільш прийнятною є практика кластерного аналізу. Ми вважаємо, що ця методика дає можливість для найбільш широкого виявлення інноваційного потенціалу прикордонних територій та формування комплексного «портфолію» регіону.

Кластерне моделювання дає змогу створити єдиний інформаційний та економічний простір, який дозволяє забезпечити високий рівень привабливості регіону для інвестицій та відкриває нові горизонти для участі у спільних проектах ЄС. Метод кластерного моделювання дає змогу втілити у реальне життя нові форми транскордонного співробітництва.

Якщо розглядати практичне втілення кластерної моделі для України, то, згідно з Концепцією створення в Україні кластерів, можна виділити такі їх види:

- виробничі кластери;
- інноваційно-технологічні кластери;
- туристичні кластери;
- транспортно-логістичні кластери.

Пріоритетними для України було визначено створення транспортно-логістичних кластерів. Ефективне формування транспортно-логістичного кластеру відбувається за умов сприятли-

вих ринкових ініціатив і високоякісної транспортної інфраструктури.

Аналіз основних елементів стосовно формування регіонального транспортно-логістичного кластеру Закарпаття дозволяє виокремити головні складові регіонального транспортно-логістичного кластеру Закарпатської області:

- логістичний центр та інноваційні технології;
- міжнародний транспортний коридор;
- регіональна влада;
- науково-дослідні, освітні заклади.

Він об'єднує регіональні автотранспортні підприємства, ліцензійні склади, органи місцевої влади та науково-дослідні інститути, мережу комунікаційних зв'язків, які посилюють взаємодію та конкурентні переваги транспортного коридору. Транскордонні транспортно-логістичні центри, які використовують кластерну модель управління в Закарпатській області, стають об'єднаними органами керування інтермодальними перевезеннями на західному кордоні України.

Висновки. Таким чином, транскордонне співробітництво – це багаторівневе та динамічне явище, яке потребує широкого методологічного апарату дослідження. Розвиток транскордонного співробітництва на прикордонних територіях України вимагає пильної уваги вчених та широкого спектру наукових інструментів пізнання для максимально ефективного врахування особливостей розвитку окремого регіону. З урахуванням концепцій та принципів, розроблених вченими, можна виокремити загальні принципи дослідження транскордонного співробітництва, які будуть враховувати умови та динаміку внутрішнього і зовнішнього середовища співпраці між країнами-сусідами.

Також з метою об'єктивної оцінки та практичного впровадження спільних проектів та програм нами пропонується використання кластерної моделі побудови регіональної економіки прикордонних територій. Нами розроблено основні

концепції кластерного моделювання, згідно з Концепцією створення в Україні кластерів. Це дозволить змоделювати забезпечення розвитку транскордонних регіонів у інноваційно-інвестиційний спосіб, зокрема з використанням можливостей кластерів.

Список використаних джерел

1. *Бильчак В. С. Региональная экономика : монография / В. С. Бильчак, В. Ф. Захаров. – Калининград : Янтарный сказ, 1998. – 316 с.*
2. *Воронин, А.В. Использование кластерного анализа для выбора локальных стратегий / А.В. Воронин // Проблемы и перспективы управления экономикой и маркетингом в организации. – №1. – 2001. – Режим доступа: <http://perspectives.utmn.ru/No1/text02.shtml>.*
3. *Волынчук А. Б. Трансграничный регион : теоретические основы геополитического исследования / А. Б. Волынчук // Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке. – 2009. – № 4. – С. 49-55.*
4. *Кіш Є.Б. Концептуальні засади лімології: проблематика кордонів Європи // Науковий вісник УжНУ. Серія Історія. (здано до друку).*
5. *Кіш Є.Б. Центральна Європа: теоретико-методологічні засади концепту // Науковий вісник УжНУ. Серія Історія. – Ужгород: Говерла, 2012. – Вип. 28. – С. 190-194.*
6. *Кластери у Карнатах [Електронний ресурс] // Галицький кореспондент. – 2011. – № 41 (320). – Режим доступу: www.gk-press.if.ua/node/3357. – 13.10. 2011.*
7. *Колосов В. А. Новая лимология : теоретические подходы / В. А. Колосов // Международные процессы. – 2003. – № 3, сент.-дек. – С. 44-59.*

8. *Концептуальні засади лімології: проблематика кордонів Європи // Науковий вісник УжНУ. Серія Історія. (здано до друку).*
9. *Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.*
10. *Михайлова Л.И. Методологические аспекты оценки социально-экономического развития приграничных областей в составе еврорегионов / Л. И. Михайлова, О. М. Замора // Проблемы и перспективы сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ : сб. науч. трудов. – Одесса-Севастополь-Донецк : ДонНУ, РФ НИСИ в г. Донецке, 2011. – Т. 2. – С. 36-40.*
11. *Передрій О.С. Розширення Європейського Союзу і нові підходи в управлінні транскордонним співробітництвом / О. Передрій, С. Устич // Актуальні аспекти реалізації євроінтеграційних прагнень України.*
12. *Євроінтеграція: український вимір. – Ужгород: Ліра, 2008. – С.302 – 324.*
13. *Прикордонне співробітництво Закарпатської області із суміжними територіями сусідніх держав (1945-1990) / Б.І. Дяченко, П.Ю. Студеняк, С.І. Устич, О.С. Передрій // Нариси історії Закарпаття Т.ІІІ. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2003. – С.232 – 252.*
14. *Терещенко Т.В. Науково-методичні основи забезпечення розвитку транскордонного співробітництва: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: спец. 08. 10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Терещенко Т. В. – К., 2005. – 20 с.*

15. *Устич І.І. Формування та реалізація інноваційної моделі соціально-економічного розвитку транскордонного регіону: Матеріали міжнародного наукового симпозіуму «Транскордонне співробітництво країн Центральної та Східної Європи: уроки минулого, погляд у майбутнє». – Мукачєво – Ужгород, 2012.*

Йосип ТОРПОІ,
аспірант,
Центр українсько-угорського
регіонального розвитку

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО ТУРИЗМУ У ПРИКОРДОННІ З ЄВРОСОЮЗОМ

Транскордонне співробітництво відіграє велику роль у соціально-економічному розвитку Закарпатської області. Відкриття кордонів в результаті розпаду СРСР зробило можливим відродження міжрегіональних відносин, створення ініціатив, започаткованих на базі спільних інтересів. У результаті проведення політики Європейського Союзу, спрямованої на розвиток транскордонних відносин, та побудови системи її інституційної і фінансової підтримки була реалізована велика кількість проєктів розвитку в досліджуваному регіоні. Важливим моментом розвитку транскордонного співробітництва стала поява програм добросусідства Європейського Союзу, зміст та виконання яких безпосередньо пов'язані із Закарпатською областю. Туризм та туристичне співробітництво завжди становили важливу частину транскордонних відносин. У зв'язку з тим, що розвиток туризму безпосередньо впливає на піднесення економіки, засоби сприяння його розвитку включалися в різні програми фінансування. Тому в більшості випадків здійснювалося й понині здійснюється конкретне фінансування транскордонних туристичних проєктів, в результаті чого їх кількість постійно зростає.

Транскордонне туристичне співробітництво, Європейський Союз, програми фінансування, регіональний розвиток

Вступ

З огляду на географічне розташування питання розвитку транскордонного співробітництва для Закарпатської області має велике значення. Область межує з чотирма країнами-

членами Європейського Союзу (далі – ЄС): Угорщиною (область Саболч-Сатмар-Берег), Румунією (Сату-Марський та Марамуреський повіти), Словаччиною (Кошицький та Пряшівський краї) та з Польщею (Підкарпатське воєводство). Транскордонні відносини у досліджуваному регіоні почали розвиватися в результаті підписання угод співробітництва між сусідніми країнами на початку 1990-х років. Ці документи, які одночасно служили інституційною основою транскордонних структур, визначили також і засади транскордонного співробітництва місцевих та регіональних органів державної влади. Крім цього, укладалися двосторонні угоди щодо співробітництва, які були спеціально призначені для регулювання транскордонного співробітництва. Ці угоди базувалися на принципах Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Мадрид, 21 травня 1980 р.), яка мала на меті створити систему комплексного регулювання відносин транскордонного співробітництва та конкретизувати їх із врахуванням спеціальних умов договірних країн. На виконання цих угод проводяться засідання Міжурядових комісій з питань транскордонного співробітництва, вирішуються проблемні питання та розробляються концепції співробітництва [1, с. 8–18]. На прикладі міждержавних угод укладалися двосторонні регіональні угоди зі співробітництва. В результаті міжрегіонального співробітництва здійснювалися конкретні, в тому числі призначені для сприяння розвитку туризму, заходи. На міжнародних туристичних виставках, організованих спільно з сусідніми регіонами, забезпечувалася безоплатна можливість для презентації туристичних організацій партнерських областей, зокрема: на туристичній виставці «Кошице Тур» (лютий, м. Кошице), на міжнародній туристичній виставці-ярмарку «Канікули» (березень, м. Ніредьгаза), на міжнародному фестивалі-ярмарку «Туревроцентр-Закарпаття» (вересень, м. Ужгород), на туристичній виставці «Holiday and Travel Expo» (жовтень, м. Сату-Маре). Вказані заходи одночасно стали і місцем зустрічі фахівців з туризму, на яких в рамках

конференцій обговорювалися майбутні напрями міжнародної туристичної співпраці. Кількість ініціатив співробітництва на районному рівні набагато менша від кількості ініціатив транскордонного співробітництва на обласному рівні. Важливу роль грають також ініціативи на рівні місцевого самоврядування, які головним чином базуються на угодах між поселеннями-побратимами.

1. Транскордонне співробітництво Закарпатської області

На початку 1990-х років у східній частині Центральної Європи почали створюватися перші єврорегіони, метою яких був розвиток транскордонних відносин на раніше закритих прикордонних територіях [16, с. 15 – 164]. Так, 14 лютого 1993 року у м. Дебрецен (Угорщина) був створений Карпатський єврорегіон загальною площею 150 000 км² та з населенням приблизно 15 мільйонів, метою якого було формування добросусідських відносин, соціальної стабільності і сприяння економічному прогресу на прикордонних територіях України, Угорщини, Румунії, Польщі та Словаччини [5]. Учасником єврорегіону є й Закарпатська область. При його створенні багато хто вважав одним з найважливіших та невідкладних завдань створення більш гуманних умов перетину кордонів із країнами-членами ЄС [4, с. 67]. Найбільшим досягненням діяльності єврорегіону можна вважати зростання політичної довіри, проте економічне співробітництво як основний засіб досягнення поставлених перед собою цілей ще не дало ефективних результатів [20]. Із туристичної точки зору успішними результатами діяльності єврорегіону можна вважати розробку Туристичного маршруту «Карпатський єврорегіон», організацію уже традиційних днів добросусідства (словацько-українських, польсько-українських та угорсько-українських), а також організацію і проведення різних національних мистецьких фестивалів.

Були спроби створення й більш ефективного єврорегіонального формування. Так, 6 жовтня 2000 року було започат-

коване тристороннє співробітництво під назвою ІНТЕРРЕГІОН за участі Саболч-Сатмар-Березької області (Угорщина), повіту Сату-Маре (Румунія) та Закарпатської області (Україна). Новотворене формування спочатку не було нічим іншим, як лише програмним регіоном в рамках Карпатського єврорегіону, який був призначений для сприяння встановленню відносин між згаданими територіями. Метою ІНТЕРРЕГІОНу була розбудова та розвиток транскордонного співробітництва в межах Карпатського єврорегіону, розробка і здійснення конкретних проєктів транскордонного співробітництва на рівні місцевого самоврядування. З його установчого документу випливає, що дана ініціатива служила для сприяння виконанню завдань, передбачених міждержавними двосторонніми угорсько-українськими, угорсько-румунськими, румунсько-українськими угодами. Згадане єврорегіональне утворення поставило за мету комплексний розвиток інфраструктури, охорони природи, охорони водних ресурсів, освіти, економіки та туризму, підтримки міжнаціональних відносин та відродження спільних культурних цінностей. Партнери допомагають один одному у здійсненні запланованих спільних двосторонніх проєктів розвитку, фінансування яких намагаються забезпечити за рахунок власних коштів та інших джерел. Базою для співробітництва служать відносини міст-побратимів Ніредьгаза–Ужгород–Сату-Маре [15]. Для здійснення вищезгаданих цілей була розроблена спільна угорсько-українська концепція розвитку, загальною метою якої було сприяння розвитку економіки та соціальної згуртованості регіону, покращення якості життя місцевого населення з максимальним використанням можливостей транскордонного співробітництва [17, с. 95–114]. Для здійснення передбачених у концепції цілей був створений державний фонд «ЄвроКліп-ЄвроЗв'язок» (м. Ніредьгаза), а також Центр українсько-угорського регіонального розвитку (м. Ужгород). На жаль, незважаючи на чітко визначені засади та узгоджену готовність обласних керівників до співпраці, ІНТЕРРЕГІОН також не виявився життєздатним на тривалий термін. Введення візового

режиму з Україною та вступ її західних сусідів у Шенгенську зону гальмував розвиток транскордонного співробітництва між згаданими регіонами.

Значення єврорегіональної співпраці підтверджується її впливом на пов'язану з транскордонним співробітництвом східну політику Європейського Союзу [14, с. 68–70]. Системи фінансування, створені для цих цілей, зокрема TACIS CBC, PHARE CBC, INTERREG, ENPI, були призначені для розвитку територій, які знаходяться на зовнішніх кордонах ЄС. До розвитку цих територій безпосередньо чи опосередковано відноситься і розвиток туризму. Умови участі Закарпаття у цих програмах постійно змінювалися залежно від процесу східного розширення ЄС та змін політики фінансування. В подальшому намагатимемося проаналізувати участь Закарпатської області у туристичному співробітництві за період до розширення ЄС у 2004 р. та після нього.

1.1. Транскордонне туристичне співробітництво до розширення Європейського Союзу на схід

Підтримка регіонального, транскордонного, транснаціонального співробітництва та сприяння розвитку відсталих прикордонних регіонів є одним із пріоритетів ЄС в межах своїх кордонів та у зовнішніх прикордонних регіонах [21]. Однією із найважливіших цілей спільних проектів є усунення політичної, історико-етнічної, соціальної та економічної напруженості, викликані державними кордонами, покращення та поглиблення взаємовідносин, розвиток економіки [18, с. 455–457].

TACIS CBC

Програма TACIS CBC була започаткована на західних кордонах колишніх республік Радянського Союзу. Взяти участь у програмі першочергово мали право тільки ті регіони, які безпосередньо межували з ЄС, але з 1999-го року програму розповсюдили також на спільні кордони з країнами-кандидатами на членство у ЄС. В центрі уваги програми були проекти, пов'язані

з модернізацією прикордонної інфраструктури, пунктів перетину кордонів тощо [19, с. 81–82]. Майже кожен здійснений великомасштабний проект вплинув і на розвиток туристичної галузі:

- модернізація Контрольно-пропускного пункту «Тиса» (Чоп-Загонь) – бюджет 2,8 мільйонів євро;
- підтримка місцевих проектів розвитку та туризму у Закарпатській області України – бюджет 1,5 мільйона євро;
- розробка Карпатської стратегії 2003-2011.

PHARE CBC

В 2002-2003 роках в рамках програми INTERREG були здійснені проекти «Пілот фонд малих PHARE CBC» із самостійним бюджетом. В результаті українсько-угорського співробітництва в рамках даної програми були впроваджені кілька туристичних проектів (див. *Таблиця 1.*). Ці проекти можна було подавати лише з угорської сторони, проте обов'язковою умовою була наявність українського партнера. Основними проблемами з українського боку щодо використання коштів ЄС є відсутність фінансування для розробки і подальшого вироблення конкретних проектних пропозицій, а також неузгодженість механізмів одночасного співфінансування транскордонних проектів за рахунок коштів програм ЄС, національних і регіональних бюджетних асигнувань та позабюджетних джерел [3, с. 29–35]. В певній мірі розвиток українсько-угорського прикордонного регіону гальмувало те, що ця програма була започаткована тільки у 2002 році на даній території і згідно з правилами ЄС так званих великомасштабних проектів взагалі не можна було реалізовувати.

Таблиця 1

**Реалізовані українсько-угорські туристичні проекти
за підтримки програми PHARE CBC**

Аплікант	Назва проекту	Сума (євро)
Асоціація регіонального розвитку Берег	Розробка пакетів туристичних програм у прикордонному регіоні	35.034
Спілка «Угорсько-український клуб водного туризму і любителів природи»	Розвиток водного туризму на Тисі на ділянці „від Рахова до Ракамазу”	38.400
Ніредьгазький Інститут	Дослідження використання природних ресурсів на Закарпатті	48.150
Агентство розвитку області Саболч-Сатмар-Берег	Транскордонні маршрути пам’яток архітектури і туризму	21.064
Торгово-промислова палата області Саболч-Сатмар-Берег	Транскордонні можливості розвитку туризму	28.160
Місцеве самоврядування міста Ніредьгаза	Туристичне співробітництво між містом Ніредьгаза та містом Ужгород	28.000
Фонд «За збереження здоров’я жителів Уйтелеп»	Туристичний розвиток та збереження здоров’я без кордонів	49.540

Джерело: <http://www.huskroua-cbc.net/>; Редагування: Горпоі Й.Й.

Проекти, фінансовані з програм TACIS CBC та PHARE CBC, в основному служили для обміну досвідом, організації конференцій, фестивалів, підготовку різних видань, розробку концепцій розвитку. Програма PHARE CBC підтримала проекти, які були спрямовані на поширення демократії у цільових країнах. Ці проекти сприяли активному залученню людей у сам процес здійснення проектів через прийняття самостійних рішень у житті різних громад. Цей період характеризувався по-

силенням громадської сфери на Закарпатті, включенням у реалізацію проектів юних спеціалістів, студентських рад, утворенням центрів і агентств регіонального розвитку. Було проведено декілька навчань з питань обміну досвідом, ознайомлення із Європейським Союзом та його політикою, розробки та менеджменту проектів. Незважаючи на те, що конкретні суми фінансування були незначними (максимум 50 000 євро на проект) і українська сторона не мала право на отримання коштів, ці проекти сприяли поживленню та посиленню громадської активності. Позитивним результатом можна вважати також процес розвитку людських ресурсів, в результаті якого з'явилися закарпатські спеціалісти з розробки та менеджменту проектів. Негативним можна вважати те, що реалізація конкретних проектів у багатьох випадках не базувалася на реальному партнерстві, більш характерними були випадкові, короткотермінові контакти між партнерами, які, крім підписання партнерської угоди, часто навіть не зустрічалися під час і задля повної реалізації проекту.

1.2. Транскордонне туристичне співробітництво після розширення Європейського Союзу на схід

В інтересах ефективнішої координації системи фінансування ЄС та у зв'язку із зміною кордонів внаслідок процесу розширення 2004 року, Європейська Комісія прийняла рішення про реформування співробітництва на своїх нових кордонах. Реальним знаряддям реалізації сусідської політики ЄС по відношенню до України був прийнятий у лютому 2005 року План дій ЄС-Україна (EU-Ukraine Action Plan), який відкрив нову сторінку в історії транскордонного співробітництва між Україною та ЄС.

Interreg III A

Так звана Програма сусідства (Neighbourhood Programme) встановила єдину систему транскордонного співробітництва у період з 2004 року до 2006 року. Програма розроблялася на трирічний термін, головною її метою було сприяння подальшій

інтеграції України у європейські економічні та соціальні структури. Реалізацію проектів з боку ЄС фінансувала програма INTERREG III A, в Україні – програма TACIS CBC відповідно.

Головною метою *Програми сусідства «Угорщина-Словаччина-Україна 2004-2006»* було покращення тодішньої ситуації в регіоні, ліквідація її периферійних ознак за рахунок підтримки транскордонного економічного співробітництва та розвитку транскордонної інфраструктури. *Таблиця 2* містить дані про туристичні проекти, які були реалізовані в рамках цієї програми.

Таблиця 2

***Туристичні проекти, реалізовані за підтримки
Програми добросусідства «Угорщина-Словаччина-Україна
2004-2006»***

Аплікант	Назва проекту	Сума (євро)
Центр українсько-угорського регіонального розвитку	Створення регіонального туристичного інформаційного центру в Закарпатській області	83.642
Земплінська регіональна туристична спілка	Прикордонне словацько-українське туристичне співробітництво	91.636
Кошицький технічний університет	Угорсько-словацько-українське туристичне змагання з орієнтування	17.000
Великі Селменці	SUHRA – словацько-український кордон – посилення сімейних зв'язків із побудовою велосипедної дороги	220.000
Агентство регіонального розвитку Саболч-Сатмар-Березької області	Формування та розвиток транскордонних туристичних відносин в областях Саболч-Сатмар-Берег та Закарпаття	16.000
Спілка сільського туризму області Саболч-Сатмар-Берег	Водний та сільський туризм без кордонів	70.000

Джерело: [HTTP: //WWW.VATI.HU/INDEX.PHP?PAGE=MAIN](http://www.vati.hu/index.php?page=main); Редагування: Торної Й.Й.

Особливістю проектів INTERREG CBC було те, що вони базувалися на міжнародному співробітництві партнерів з різних країн. Основи партнерських та робочих відносини, на яких базувалися спільні проекти, заклала ще програма PHARE CBC. У даному програмному періоді головною метою була вже не підготовка, а реалізація конкретних проектів розвитку. Сума фінансування постійно зростала: на початку програми вона становила приблизно 47 мільйонів євро, а у 2006 році вже 100 мільйонів євро.

На перший конкурс було подано 6 закарпатських та 308 угорських і словацьких заявок. Участь у програмі українських організацій ускладнило незнання англійської мови та брак власних коштів. Відповідно до прикінцевих положень Закону України «Про транскордонне співробітництво» у Державному бюджеті України на 2005 р. та наступні роки мали бути визначені кошти та механізм співфінансування відібраних проектів з українського боку. Однак джерела та механізм надання такої підтримки з боку держави не визначалися. Практика державного співфінансування в Угорщині та Словаччині значною мірою стимулювала готовність аплікантив до подачі проектів. На Закарпатті кожен заявник змушений був самостійно знаходити 10-відсоткову власну частку, що, наприклад, при реалізації проекту з бюджетом на 100 тисяч євро часто здавалось неможливим як для недостатньо фінансованих органів місцевого самоврядування, так і для громадських організацій, які не отримували жодної державної підтримки. З огляду на це не дивно, що українська сторона в більшості випадків все ще виступала партнером, а не бенефіціаром. Також здійснення Програми сусідства гальмувало й те, що Україна дозволила з річним запізненням оголосити конкурс на своїй території, коли словацька і угорська сторони вже працювали над закриттям конкретних проектів. Незважаючи на це можна констатувати, що після завершення циклу фінансування 2004-2006 років у результаті виконання програми INTERREG III A транскордонна співпраця на кордоні України та ЄС значно активізувалася.

Програма сусідства Румунія-Україна 2004-2006 фінансувалася із двох джерел: на румунській стороні із програми PHARE CBC, а на українській – з TACIS CBC. У двох конкурсах заявок підтримали всього 31 проєкт із України: 5 – з Івано-Франківської, 8 – із Закарпатської, 13 – із Чернівецької та 5 – із Одеської областей. Ці проєкти сукупно отримали фінансування у сумі п'ять мільйонів євро. Основними напрямками діяльності Програми було сприяння сталому місцевому соціально-економічному розвитку, розширення та зміцнення туристичної сфери, розвиток транскордонної транспортної та прикордонної інфраструктури, удосконалення транскордонного менеджменту навколишнього середовища тощо [7]. Перелік проєктів туристичного спрямування міститься у *Таблиці 3*.

Таблиця 3

Реалізовані туристичні проєкти в рамках Програми сусідства «Румунія-Україна 2004-2006»

Аплікант	Назва проєкту	Сума (євро)
Екологічна спілка	Партнерство розвитку – сприяння транскордонному співробітництву в прикордонному регіоні Верхньо-Тисянського басейну	430.531
Торгово-промислова палата повіту Сагу-Маре	Туризм без кордонів у повіті Сагу-Маре та у Закарпатській області	78.560
Міська рада Бая-Маре	Зелений туризм у прикордонних Карпатах	161.310
Обласна рада повіту Марамуреш	Карпатська туристична мережа для сприяння розвитку туризму у повіті Марамуреш та в Закарпатській і в Івано-Франківській областях	482.000
Обласна рада повіту Муреш	ECOTOUR – туризм на Закарпатті	550.000
Сігет-Мармароська міська рада	Туристичний міст Сігет-Мармароський – Солотвино	189.700

Джерело: <http://www.brct suceava.ro>; Редакція: Торної Й.Й.

За два попередні десятиліття Європейський Союз уклав з Україною кілька угод та договорів, багаторівневий діалог є безперервним і стосується багатьох питань (правова гармонізація, торгівля, ядерна енергетика, транспорт, охорона довкілля тощо), але через відсутність реальної взаємодії зі сторони ЄС Україна не отримала значної фінансової підтримки для вирішення таких проблем, як розвиток інфраструктури, реалізація великомасштабних інвестицій, розвиток охорони довкілля, ні на ранніх етапах програми TACIS, ні в рамках програми PHARE CBC. А оголошення програми добросусідства ЄІСП у 2007 році довелося довго чекати.

У рамках *Програми прикордонного співробітництва ЄІСП «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013»* транскордонне співробітництво отримало новий імпульс. В інтересах збалансованого розвитку країн ЄС з економічної та регіональної точки зору та з метою усунення регіональних відмінностей у період від 2007 до 2013 рр. фінансові ресурси Структурних фондів та Фонду гуртування європейських джерел можна використати для реалізації чотирьох пріоритетів:

1. Сприяння економічному та соціальному розвитку.
2. Підвищення якості навколишнього середовища.
3. Підвищення ефективності кордону.
4. Підтримка співробітництва «люди-людям».

Рис. 1. Територія Програми прикордонного співробітництва ЄІСП «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013»

Джерело: <http://www.rcbi.info/pics/2009116153914INj.jpg>, Редакція: Торпої Й.Й.

Програма виконується на зовнішніх кордонах країн-членів ЄС та України. Особливістю програми є те, що дозволена реалізація виключно таких проектів, у яких бере участь українська партнерська організація. Територія програми розташована на угорсько-словацько-румунсько-українському кордоні і охоплює приблизно шістсот кілометрів спільного кордону з Україною, що повністю включає словацько-українську (97.9 км), угорсько-українську (134.6 км) та частково румунсько-українську (366.4 км) лінію кордону (рис. 1). Прийнятні територіальні одиниці програми перераховані у Таблиці 4.

**Прийнятні територіальні одиниці
Програми прикордонного співробітництва ЄІСП
Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013**

Угорщина:	Словаччина:	Румунія:	Україна:
Саболч-Сатмар-Берег та Боршод-Абауй-Земплін області (додаткова територія з повною участю*)	Кошицький та Пряшівський краї	Марамуреський, Сату-Марський повіти, та Сучавський повіт (додаткова територія з обмеженою участю)	Закарпатська, Івано-Франківська області та Чернівецька області (додаткова територія з обмеженою участю**)

* *Додаткова територія з повною участю означає, що будь-яка організація, яка на ній розташована, може співпрацювати в рамках програми без будь-яких обмежень*

** *Додаткова територія з обмеженою участю означає, що будь-яка організація, яка на ній розташована, може співпрацювати в рамках програми з певними обмеженнями.*

Джерело: [HTTP://WWW.HUSKROUA-CBC.NET](http://www.huskroua-cbc.net)

Загальною метою програми є інтенсифікація та поглиблення співробітництва між Закарпатською, Івано-Франківською та Чернівецькою областями України і прийнятними та додатковими регіонами Угорщини, Румунії та Словаччини в екологічно-, соціально- та економічно-сталий спосіб. В межах пріоритету «Сприяння економічному та соціальному розвитку» велика увага приділяється туризму, посиленню туристичної привабливості території. Виконання програми здійснювалось у трьох частинах. При написанні даної статті ще тривала оцінка заявок, поданих на третій конкурс проектів.

Туристичні проекти, реалізовані в рамках перших двох конкурсів програми, вказані в *Таблиці 5*, серед яких багато охоплюють інноваційні елементи розвитку галузі. Так, Центр українсько-угорського регіонального розвитку в партнерстві з Асоціацією сільського туризму області Саболч-Сатмар-Березько (Угорщина) здійснив проект під назвою «Управління транскордонними DESTИНАЦІЯМИ в Закарпатській області та Саболч-Сатмар-Березькому регіоні». Загальною метою проекту було створення конкурентоспроможної та самодостатньої туристичної DESTИНАЦІЇ в прикордонному регіоні України та Угорщини. Така DESTИНАЦІЯ повинна пропонувати туристам, що відвідують регіон, комплекс рекреаційних заходів. Унікальною ініціативою можна також вважати проект «Інтегрована система велосипедних туристичних шляхів вздовж українсько-угорського кордону» в рамках українсько-угорського транскордонного співробітництва, що знаходиться на стадії реалізації. Будівництво транскордонних велосипедних доріжок (Лужанка-Берегово (3856 м) та Вилоч-Дяково (3150 м) дасть змогу зміцнити взаємозв'язки між прикордонними територіями цих країн [30]. Завдяки реалізації проекту буде створена нова система спільного управління в сфері велосипедного туризму. Завдяки інфраструктурному розвитку велосипедних доріжок почнеться створення спільного транскордонного вело-туристичного регіону; розвиток туризму в селах, які пропонують туристичні атракції на угорській та українській частині регіону. Нові методи спільного планування та спільного фінансування, а також успіх проекту буде сприяти подальшому зміцненню співробітництва між зацікавленими сторонами в сфері туризму [6].

Таблиця 5

**Реалізовані туристичні проекти в рамках Програми
прикордонного співробітництва ЄІСП Угорщина-
Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013**

Аплікант	Назва проекту	Партнери	Сума (євро)
Центр українсько-угорського регіонального розвитку	Управління транскордонними DESTИНАЦІЯМИ в Закарпатській області та Саболч-Сатмар-Березькому регіоні	UA-HU	273.177
Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва "Закарпаття"	Карпатський туристичний шлях	SK- UA	480.177
Міська рада Кошице	Карпатський регіон як приваблива туристична DESTИНАЦІЯ	HU-SK-RO-UA	197.729
Неприбуткове підприємство «Бук-Мак»	Розвиток спільної туристичної стратегії між Закарпаттям та Боршод-Абауй-Земплін областю	HU-UA	408.902
Агентство регіонального розвитку та охорони навколишнього природного середовища	Історичні витоки спільної релігійної та культурної спадщини народів Карпат і проблеми її збереження	HU-UA	129.139
Лижний клуб імені Лізи Сабінової	Чергівські гори – Закарпаття, транскордонне співробітництво у сфері розвитку туризму	SK-UA	449.990

Продовження таблиці 5

Мукачівська міська рада	«Місцями слави Ракоці» – транскордонний туристичний шлях	UA-HU-SK	440.899
Центр українсько-угорського регіонального розвитку	Інтегрована система велосипедних туристичних шляхів вздовж українсько-угорського кордону	UA-HU	417.158
Громадський фонд збереження навколишнього природного середовища і захисту культурної спадщини регіону Саболч-Сатмар-Берег	Забезпечення передумов для створення міжнародного транскордонного Природного парку Сатмар-Берег	HU-RO-UA	378.020
Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва “Закарпаття”	Карпатський туристичний шлях 2	SK-UA	408.754

Джерело: <http://www.huskroua-cbc.net>; http://arr.com.ua/?page_id=80; Редакція: Торної Й.Й.

Розпочатий у січні 2011 року тристоронній (угорсько-румунсько-український) природоохоронний проект «Забезпечення передумов для створення міжнародного транскордонного Природного парку Сатмар-Берег» також містить нововведення з точки зору України, оскільки така форма природоохоронних об’єктів, як натурпарк, наразі не передбачена вітчизняним екологічним законодавством. У області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина), яка межує із Закарпаттям, уже створений такий об’єкт.

Головна мета проекту – проведення фахового дослідження природних об’єктів, історичних та культурних цінностей, які, з

одного боку, потребують охорони, а з іншого – слугують місцевому соціально-економічному розвитку, насамперед, у сфері туризму. Довготривалою метою проекту є створення транскордонного об'єкта на території трьох країн – Угорщини, Румунії та України. На початку проекту об'єктом дослідження обраний Берегівський район [26]. Головна відмінність натурпарків від інших об'єктів системи охорони природи (національні парки, заповідники, тощо) полягає в тому, що їх діяльність здійснюється за підтримки місцевих громадських організацій та самоврядування. Так відбувається симбіоз державних та місцевих інтересів. Цей підхід може бути життєздатним в українських умовах, тому що ґрунтується на місцевій співпраці, а не нав'язується з центру. В той же час у цьому і полягає його слабкість, бо громадські та започатковані в низах ініціативи є недостатньо сильними.

Крім вищенаведених проектів, вже закінчилось або ще триває виконання кількох великомасштабних проектів, які безпосередньо впливають на розвиток туристичної галузі. В першу чергу – це проекти, спрямовані на реконструкцію контрольно-пропускних пунктів на українсько-угорському, українсько-словацькому, українсько-румунському кордонах. Виконано проект «Реконструкція існуючих та будівництво нових об'єктів митної інфраструктури пункту пропуску Ужгород» (пасажирський напрям). Виконано проект «Реконструкція міжнародного автомобільного пункту пропуску «Вилок». У складі реконструкції цього об'єкта виготовлено проект «Розбудова приміщень для оформлення каноїстів у пункті пропуску «Вилок», що дасть можливість здійснювати митний контроль та митне оформлення громадян, які переміщуються водним транспортом по р. Тиса. На кордоні з Угорщиною наразі заплановано реконструкцію пункту пропуску «Лужанка-Берегшурань». В результаті реалізації проекту «Будівництво міжнародного автомобільного пункту пропуску «Дякове» очікується збільшення його пропускної спроможності, зменшення часу проведення контрольних процедур, їх вдосконалення та уніфікація [2, с. 8–9].

Закарпатська область також є прийнятною територіальною одиницею для *Програми прикордонного співробітництва ЄСІП «Польща-Білорусь-Україна 2007-2013»*. Відносно пізно, 21 червня 2002 року було укладено Угоду про транскордонне співробітництво між Закарпатською облдержадміністрацією та Підкарпатським воєводством. Довжина спільного кордону цих регіонів всього 33,4 км. У відповідності до Комплексної програми розбудови державного кордону України на 1994-2000 роки, на території Закарпатської області (Великобerezнянський район) було передбачено будівництво на кордоні з Республікою Польща туристичного пішохідного пункту переходу «Лубня-Волосате». На сьогодні прийнято рішення відкриття згаданого пункту пропуску на українській стороні зі спільним контролем митних та прикордонних служб двох держав. Проект будівництва проходить фазу технічного та фінансового обґрунтування.

Інтенсивність транскордонного співробітництва на цьому кордоні менша, ніж на інших прикордонних територіях області. Відповідно і інтенсивність туристичного співробітництва невелика. Триває виконання проекту «Партнерська побудова спільного туристичного простору на основі нових центрів туризму та рекреації молоді», загальний бюджет якого становить 574 868 євро, партнерами його виступають Кросненський повіт (Польща), Ужгородська міська рада та Баранинська сільська рада [27]. Із туристичної точки зору важливим є проект «Ярослав-Ужгород: спільна ініціатива для покращення туристичної привабливості історичних міст-побратимів», що знаходиться на даний момент у стані підписання грантового контракту. В рамках спільної польсько-української ініціативи буде здійснюватися реставрація винного підвалу (пам'ятки національного значення XVIII століття) в центрі міста Ужгорода, відомого під назвою «Богольвар» чи «Совине гніздо».

2. Відповідність транскордонного співробітництва стратегії розвитку Закарпатської області

Роль транскордонного співробітництва у соціально-економічному житті Закарпатської області визначається тим, що:

- серед пріоритетних напрямів розвитку регіонів на період до 2015 року, визначених для Закарпатської області Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2015 року, перше місце займає розвиток транскордонної співпраці [10];

- серед стратегічних цілей, визначених Регіональною стратегією розвитку Закарпатської області до 2015 року, також йдеться про розвиток транскордонного та єврорегіонального співробітництва [11];

- на підставі державної програми [9] розроблена Програма розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2011 – 2015 роки [12].

Запровадженню цих стратегічних документів передувало законодавче закріплення понять, цілей, форм та системи транскордонного співробітництва. Починаючи від прийняття Закону України «Про транскордонне співробітництво» [8] можливість, необхідність та актуальність розвитку транскордонного співробітництва відігравали дедалі більшу роль у плануванні соціально-економічного розвитку причетних регіонів України, в тому числі і Закарпаття, принаймні в сфері територіального розвитку. Проте необхідне для фактичного розвитку транскордонного співробітництва фінансування зазвичай не було доступним для органів місцевого самоврядування та державних установ. Тому при відсутності фінансових та людських ресурсів, необхідних для реалізації конкретних проектів, дедалі більшу роль у здійсненні транскордонного співробітництва відігравала громадська сфера. Але це призвело до реалізації випадкових ініціатив та проектів розвитку, які не завжди відповідали й відповідають сьогодні діючим стратегіям розвитку. Особливо, якщо в цих стратегіях і не йдеться про транскордонне співробітництво. Наприклад, передбачені у чинній Програмі розвитку туризму і курортів Закарпатської області на 2011–2015 роки заходи спрямовуються на: реалізацію туристичної політики держави, оптимізацію системи управління туризмом; забезпечення оптимального середовища сталого розвитку туризму на Закарпатті; інноваційний підхід до управління кон-

курентоспроможністю регіонального та національного туристичного продукту; просвітницьку діяльність та науково-освітнє забезпечення сталого розвитку туризму та діяльності курортів; формування туристичного іміджу краю та просування на внутрішньому і міжнародному туристичному ринках [13]. Програмою не передбачений розвиток транскордонного туристичного співробітництва, розвиток туризму за рахунок європейських грантів або координація такої діяльності. Не відповідають заходи програми розвитку і пріоритетам Програми прикордонного співробітництва ЄІСП «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013», які із туристичної точки зору зосереджені на підвищенні туристичної привабливості регіонів та спрямовані на спільну координацію розвитку туризму. Програма розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2011-2015 роки визначає посилення взаємовідносин між учасниками транскордонного співробітництва у сфері підприємництва та в галузі туризму одним із можливих напрямів реалізації програми. В той же час у розробленій на аналогічний період (2011-2015 рр.) програмі розвитку туризму відсутні такі заходи. Таким чином, не можна говорити про узгодженість стратегій розвитку, оскільки відсутня політична та управлінська консолідація. Туристичні проекти, які виконуються за підтримки ЄС, абсолютно ніким не координуються, виконання конкретних проектів проводиться повністю окремо один від одного, часто концепції розвитку чи дослідження в рамках проектів так і залишаються «на полицях».

3. Майбутнє транскордонного співробітництва

Окремі форми транскордонного співробітництва можуть сприяти посиленню ролі «моста сполучення» між прикордонними регіонами, реорганізації економічних, інфраструктурних та інших функцій, які припинились після закінчення Другої світової війни, а у довгостроковій перспективі – утворенню єдиного макрорегіонального економічного простору Карпатського басейну [22, с. 257 - 271]. Належною основою для цього служить

Програми прикордонного співробітництва ЄСІП: «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2014-2020» та «Польща-Білорусь-Україна 2014-2020», які в майбутніх роках будуть становити фінансову основу для співробітництва в регіонах, на які поширюється дія програми.

З огляду на Закарпаття вважаю першочерговою необхідність у наступних програмних конкурсах зосередитись на конкретних інфраструктурних проектах, за допомогою яких можна вирішити проблеми забезпечення населення питною водою належної якості, розвитку системи каналізації, утилізації твердих побутових відходів, інфраструктурного розвитку автомобільних шляхів та контрольно-пропускних пунктів, будівництво протипаводкових споруд. Можна назвати приклади проектів такого характеру, які уже реалізовані або зараз триває їх реалізація на Закарпатті. Це і «Чиста вода» (HU-SK-UA 2004-2006 – 662 тисячі євро), і «Транскордонні можливості розвитку транспортної логістики» (HU-SK-UA 2004-2006 – 593 тисячі євро), «Комплексна угорсько-українська програма пом'якшення наслідків паводків та відновлення заплавної території на ділянці Верхньої Тиси між смт. Вишково до міста Вашарошнамень» (HU-SK-RO-UA 2007-2013 – 1 370 тисяч євро), проект розвитку контрольно-пропускного пункту Лужанка-Берегшурань, що знаходиться на стадії підписання грантового контракту, так само, як проект будівництва сміттєпереробного заводу у с. Яноші Берегівського району. За допомогою фінансування програми прикордонного співробітництва (ENPI) наступних конкурсів можна реалізувати відкриття нових КПП на українсько-угорському кордоні – Дийда-Берегдароц, Велика Паладь-Кішпаладь, Саловка- Епертешке, Гетень-Тисокеречень; на українсько-словацькому – Забродь-Уліч; на українсько-польському – Лубня-Волосате; на українсько-румунському – в районі с. Яблунівка Хустського району та с. Ділове Рахівського району. В результаті цього, відповідно до стандартів ЄС, через кожні 25 кілометрів можна було би перетинати кордон України з Європейським Союзом.

Подібні проекти впливають також і на розвиток туризму: вони сприяють розбудові загальної інфраструктури, що вважається також необхідним для розвитку туризму та для збереження природних цінностей регіону. З метою забезпечення комплексного використання наявного потенціалу туристичної галузі необхідна співпраця як на міжнародному рівні, так і між регіонами та відповідними центральними органами державного управління. Лише за таких умов можливий подальший розвиток за пріоритетними напрямками міжрегіонального співробітництва – забезпечення раціонального використання місцевих туристичних ресурсів та розбудова туристичних кластерів [29].

Висновки

Розбудова та послідовна реалізація політики, спрямованої на підтримку територій, які межують із зовнішніми кордонами ЄС, викликала чимало позитивних зрушень на територіях по обидва боки від кордону. В результаті східного розширення ЄС (2004, 2007 рр.) Україна, в тому числі Закарпатська область, із можливої території міжнародного співробітництва стала безпосереднім сусідом ЄС. Відповідно, разом з цим стали доступними для регіону конкретні джерела фінансування. Всього за останні 20 років за кошти ЄС на розвиток туристичної галузі на українсько-угорському кордоні було виділено понад 2 200 000 євро, на українсько-румунському – 1 900 000 євро, на українсько-словацькому – 2 000 000 євро, на українсько-польському – 1 000 000 євро. Отже, за останні 20 років ЄС виділив понад 7 мільйонів євро на розвиток туристичної галузі Карпатського єврорегіону, включаючи і територію Закарпаття.

Транскордонне співробітництво та можливість участі в конкурсах програм фінансування одночасно дає потужний поштовх розвитку туристичної галузі Закарпаття. Передумовою успішного використання європейського фінансування, знання та досвіду є транскордонне співробітництво, що базується на стратегічному плануванні, а не на випадкових проектах.

У наступних конкурсах програми ЄІСП (2014-2020 рр.) було би доцільно зосередитись не на розробці та виконанні так званих «софт-проектів», а на реалізації серйозних інфраструктурних грантів. Думаю, що тут першочерговим була б реконструкція мережі автомобільних доріг, вирішення проблеми утилізації твердих побутових відходів, розбудова системи каналізації та очисних споруд для стічної води. Нерозвиненість суспільної інфраструктури крім того, що гальмує розвиток туризму, також негативно впливає і на розвиток та конкурентоспроможність економіки області в цілому.

Список використаних джерел

1. *Нусер Е.Е. Стан співробітництва Закарпатської області в контексті євроінтеграційного курсу // Закарпаття, 2011/3. – Ужгород, 2011. С. 8–18.*
2. *Нусер Е.Е. Транскордонне співробітництво. Інструмент додаткового залучення міжнародних фінансових потоків в економіку та інфраструктуру Закарпатської області // Закарпаття, 2012/5. – Ужгород, 2012. С. 8–9.*
3. *Торпої Й.Й. Успішні транскордонні туристичні проекти в Карпатському єврорегіоні / Й.Й. Торпої // Нові можливості розвитку туризму в Карпатському єврорегіоні. – 2007. – С. 29–35.*
4. *Шюлі-Закар І. Стратегія регіонального розвитку міжрегіонального союзу Єврорегіон Карпати на період від 2007-го до 2013-го року / Шюлі-Закар І. – Ніредьхаза, 2007. – 67 с.*
5. *Шюлі-Закар І. Єврорегіон Карпати - 15 років за розвиток транскордонних відносин / Шюлі-Закар І. – Дебрецен, 2008.*
6. *Інтегрована мережа велосипедних туристичних шляхів вздовж українсько-угорського кордону. Центр*

- українсько-угорського регіонального розвитку. – Ужгород, 2013. – 20 с.*
7. *Програма сусідства «Румунія-Україна»: каталізатор Співробітництва між двома державами, 2009. – 31 с.*
 8. *Закон України „Про транскордонне співробітництво”: за станом на 16.10.2012 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №45.*
 9. *Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки”: за станом на 31.05.2012 р. / Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – К.: Офіційний вісник України. – 2010. – №92.*
 10. *Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року”: за станом на 16.11.2011 р. / Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – К.: Офіційний вісник України. – 2006. – №30.*
 11. *Рішення Закарпатської обласної ради „Про затвердження Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року”. / Закарпатська обласна рада. – Ужгород, 2007.*
 12. *Рішення Закарпатської обласної ради „Про Програму розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2011-2015 роки”. / Закарпатська обласна рада. – Ужгород, 2010.*
 13. *Рішення Закарпатської обласної ради „Про програму розвитку туризму та курортів у Закарпатській області на 2011-2015 роки” / Закарпатська обласна рада. – Ужгород, 2010.*
 14. *Balázs P. (2013): Ukraine and the Eastern Partnership: Views from Brussels and Budapest. In: P. Balázs – S.*

- Mytryayeva- B. Zákonyi: Ukraine at roads. Prospects of Ukraine's Relations with the European Union and Hungary. Budapest – Uzhgorod. 68–70. o.*
15. *Baranyi B. (2002): Euroregionális szervezetek és új inter-regionális szerveződések Magyarország keleti államhatárai mentén. – Magyar Tudomány, 2002/11.*
 16. *Baranyi B. (szerk.) (2005): Az Európai Unió külső határán. Együtműködések Magyarország keleti államhatárai mentén. MTA Regionális Kutatások Központja, Debrecen. 15–164. o.*
 17. *Filepné Nagy É. – Gazda L. (2004): A magyar-román-ukrán interregió társadalmigazdasági helyzetelemzése és fejlesztési célrendszere. In: Comitatus 2004/1–2. 95–114. o.*
 18. *Kiss É. (2009): Az európai integrációs folyamatok úk kihívásai. In: Baranyi B. (szerk.): Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói II. – MTA RKK, Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest. 455–457. o.*
 19. *Merza P. (2003): Az államhatárok szerepének módosulása az Európai Unió támogatásainak tükrében. – Földrajzi Értesítő 2003. LII. évf. (1-2). 81–82. o.*
 20. *Mezei I. (2008): A magyar-szlovák határ menti kapcsolatok esélyei. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 11–159. o.*
 21. *Tóth A. (2011): Magyarország és a Kárpát-medence regionális társadalomföldrajza. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0038_foldrajz_TohtAntal/adatok.html*
 22. *Tóth J. (2002): Régiók a Kárpát-medencében. In: Pap Norbert – Tóth József (szerk.): Európa politikai földrajza. Alexandra Kiadó, Pécs. 257–271. o.*
 23. <http://arr.com.ua/?lang=en>

24. <http://www.brctsuceava.ro>
25. <http://www.huskroua-cbc.net>
26. <http://www.naturpark.org.ua/hu/>
27. <http://www.pl-by-ua.eu/>
28. <http://www.rcbi.info/pics/2009116153914INj.jpg>
29. <http://www.tourismnews.com.ua/news-3525.html>
30. <http://umti.org/hu/>
31. <http://www.vati.hu/index.php?page=main>

The cross-border cooperations play important role in the social-economic development of the Transcarpathian region. The opened borders after the transition provided an opportunity to rebuild relations and to create initiatives around common interests. The European Union's policy of supporting cross-border connections and the establishment of the relating device and institution system had resulted in a number of developments and successfully implemented projects in the given region. This process fulfilled itself at the appearance of the ENPI tenders, which implementation and development content is defined, in this case, to the Transcarpathian region. Tourism and the tourism co-operations have always been an important part of the cross-border relations. Building on their economic development nature they get place in different calls, thereby financial resources are available for their implementation, as a result their number and importance is growing.

Cross-border tourism cooperation, European Union, funding programs, regional development.

Трансграничное сотрудничество занимает важное место в социально-экономическом развитии Закарпатской области. Открытие границ в результате распада СССР сделало возможным возрождение межрегиональных отношений, создание инициатив, основанных на базе общих интересов. В

результате политики Европейского Союза, направленной на развитие трансграничных отношений, и построения системы её институциональной и финансовой поддержки воплотилось в жизнь значительное количество проектов развития в исследованном регионе. Важным моментом развития трансграничного сотрудничества стало появление программ добрососедства Европейского Союза, содержание и выполнение которых непосредственно связано с Закарпатской областью. Туризм и туристическое сотрудничество всегда составляли важную часть трансграничных отношений. В связи с тем, что развитие туризма непосредственно влияет на подъем экономики, средства содействия его развитию включались в различные программы финансирования. Поэтому в большинстве случаев было и поныне доступно конкретное финансирование для осуществления трансграничных туристических проектов, в результате чего их количество постоянно растет.

Трансграничное туристическое сотрудничество, Европейский Союз, программы финансирования, региональное развитие.

Інна ІРТИЩЕВА,
доктор економічних наук, професор,
Національний університет
кораблебудування, м. Миколаїв

Маріанна СТЕГНЕЙ,
кандидат економічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет

Мар'яна ГАЛАК,
старший викладач,
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У КОНТЕКСТІ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті обґрунтовані теоретичні та прикладні засади розвитку сільських територій України в контексті транскордонного співробітництва. Охарактеризовано основні напрями політики розвитку сільських територій та Спільної аграрної політики ЄС. Виявлені перспективні напрями подальших досліджень соціально-економічного розвитку сіл прикордонних територій у поєднання із стратегією євроінтеграції.

Ключові слова: сталий розвиток, транскордонне співробітництво, сільські території, екологічна безпека, євроінтеграція.

Сучасні міжнародні відносини характеризуються інтенсивними інтеграційними процесами, серед яких важливу роль відіграє транскордонне співробітництво. Транскордонне співробітництво являє собою спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, екологічних, науково-технічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, місцевими органами виконавчої влади України та

територіальними громадами і відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством. Таке співробітництво визначено пріоритетним напрямком розвитку регіональної політики ЄС.

Прагнення України до інтеграції у європейське співтовариство супроводжується розробкою заходів та механізмів сталого розвитку економіки в цілому та окремих територіальних одиниць прикордонних територій. Сільські території відіграють важливу роль у системі транскордонного співробітництва. Без подолання негативних тенденцій в розвитку сіл прикордонних територій наша держава не зможе ефективно конкурувати з економічними системами розвинених країн-сусідів. Низький рівень життя сільського населення загрожує відпливом найбільш активної та працездатної його частини, активізує зовнішню трудову міграцію, що посилює процес занепаду українських сільських територій.

Соціально-економічний та екологічний розвиток сільських територій є одним із найбільш пріоритетних напрямів стратегії розвитку більшості розвинених держав світу та Європейського Союзу. Ефективна реалізація державних програм стратегічного розвитку залежить від соціально-політичних особливостей кожної країни, від географічних та кліматичних умов, від сучасного стану економічного розвитку та рівня життя населення.

Для України важливим є вивчення зарубіжного досвіду формування сталого розвитку сільських територій, аналіз їх закономірностей та тенденцій розвитку. Особливо корисним для вітчизняної економіки, в контексті європейської інтеграції, повинен стати досвід країн Європейського союзу.

Європейський Союз приділяє велику увагу розвитку сільських територій, адже у 27 країнах ЄС частка сільських жителів становить 27,1% (згідно класифікації за щільністю населення), причому на переважно сільських територіях (за класифікацією на регіональному рівні) проживає 20,1% загальної чисельності населення, а частка зайнятих у сільському господарстві коливається в межах 3-4% загальної кількості працюючих [7]. Політика

розвитку сільських територій у ЄС здійснюється в рамках структурної політики та Спільної аграрної політики (САП). Протягом своєї еволюції вона поступово відходила від принципів, що базувались на територіальному поділі, переорієнтовуючись на підходи, пов'язані з територіальною координацією та конвергенцією. Пріоритетами політики розвитку сільських територій ЄС на 2007 – 2013 роки стали конкурентоспроможність, середовище та управління земельними ресурсами, багатофункціональне село та якість життя [1].

Спільна аграрна політика ЄС поєднує елементи регуляторно-ринкової, цінової, зовнішньоторговельної й структурної політики. Оскільки в аграрній економіці галузевий і територіальний фактори інтегровані в одне ціле, поступово цілі САП змістилися з вирішення проблем сільського господарства на завдання розвитку сільських територій. Тому, говорячи про сучасну аграрну політику ЄС, треба розуміти, що вона формувалася та функціонує на фундаменті та у рамках регіональної, у першу чергу структурної, політики. САП ЄС в широкому розумінні – це напрям загальної політики ЄС, спрямований на [4]:

- покращення правового регулювання відносин в аграрній сфері;

- вдосконалення адміністративних відносин між відповідними інститутами та суб'єктами господарювання в сільському господарстві;

- прийняття економічно доцільних та ефективних регуляторних актів, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності сільського господарства ЄС та розвитку сільської місцевості;

- сприяння подальшій лібералізації сільського господарства ЄС у відповідності до вимог СОТ.

Важливе значення для організації ефективного розвитку сільських територій Європейського союзу має створення спеціалізованих інституцій. З 1988 року діє Європейська робоча група з питань розвитку сільських територій та відновлення села (ARGE). Для забезпечення фінансування програм розвитку сіль-

ських територій створено такі важливі інституції як Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), Європейський соціальний фонд (ESF), Європейський сільськогосподарський фонд орієнтації та гарантій (EAGGF), Фонд фінансових інструментів підтримки рибальства (FIFG) тощо.

Європейський досвід стимулювання розвитку сільського господарства засвідчує високу якість регуляторної політики, яка проявляється не лише у послабленому оподаткуванні господарюючих суб'єктів, але й у розвиненій та диверсифікованій системі дотування, субсидування та відшкодування витрат на страхування сільськогосподарської діяльності. Зокрема, за програмами AR@MR (Агентства реструктуризації і модернізації сільського господарства) здійснюються виплати субсидій на сільськогосподарські угіддя (базова субсидія на кожен гектар становить 125 євро на рік; виплати структурних пенсій (їх сплачують при досягненні фермером 55 років і, наприклад, при наявності 20 га сільгоспугідь дорівнюють 500 євро на місяць); субсидії низькотоварним господарствам (1250 євро на рік на кожне господарство) тощо [6].

Розвинуті країни світу активно субсидують аграрний сектор також і з міркувань продовольчої безпеки та мінімізації загрози надлишкової міграції сільського населення в міста і за кордон тощо. Величина таких субсидій сягає в країнах ЄС – у середньому 50% від вартості сільськогосподарської продукції, у Швейцарії – 82%. За існуючими оцінками майже на 75% обсягів сільськогосподарської продукції, що реалізується на внутрішньому ринку ЄС, поширюються державні заходи підтримки [3].

У деяких економічно розвинених країнах ЄС, зокрема Норвегії та Австрії, частка державних витрат на підтримку національного сільськогосподарського виробництва наближається або, навіть, може перевищувати частку результатів сільськогосподарського виробництва у ВВП. Такий значний рівень державної підтримки сільгоспвиробництва в країнах ЄС безпосереднім чином пов'язаний з забезпеченням умов для агроформувань

витримувати конкурентний тиск, впроваджувати інноваційні технології, а також займатися вирощуванням екологічно чистої продукції.

Розвинена мережа спеціалізованих інституцій ефективного розвитку сільських територій ЄС, наявність здорової конкуренції серед сільгоспвиробників та орієнтири на еколого-соціально-економічну стабільність забезпечують умови ефективного макроекономічного розвитку та можливість реального прогнозування показників макrorівня та показників розвитку аграрного ринку.

У цьому аспекті особливо цікавим для України є принцип передбачуваності цінової політики Європейського Союзу. Зокрема для цукру до 2015 року визначена базова ціна тонни буряків, компенсаційні виплати за скорочення їх виробництва та механізм доплат за підвищення цукристості буряків на кожну десятю відсотка. Всі ці параметри доведені до кожної країни – члена ЄС, а через Агентство AR@MR – до кожного фермера. Відповідно до програми SAPARD (Спеціальна передвступна програма для сільського господарства та розвитку села) у сфері рослинництва фінансуються заходи щодо скорочення виробництва цукру [6].

Стабільності аграрному сектору ЄС надає також спеціалізована система сільськогосподарського кредитування та страхування. Вона ґрунтується на діяльності спеціалізованих установ кредитування фермерів, кооперативних і земельних банках, інших фінансових інститутів. Досить поширеною в європейських країнах є практика державного фінансування придбання засобів виробництва для сільського господарства. Крім того, система компенсаційних платежів з державного бюджету страхує фермерів на випадок несприятливих погодних умов, повеней, епідемій і т.д. Також існують бюджетні платежі, пов'язані з «регіональною підтримкою», завдяки яким у фермерів з'являється можливість ведення сільськогосподарського виробництва на розширеній основі в зонах з несприятливими погодними умовами [2].

До важливих функцій державного регулювання в країнах ЄС відносять також управління технічним прогресом у сільському господарстві через систему наукових установ або заклади освіти, професійного навчання, підвищення кваліфікації, надання консультативної допомоги фермерам; технічне та комерційне обслуговування за допомогою державних закупівель, державних оптових ринків, ветеринарне обслуговування та кредит. Держава здійснює також контрольні-облікові функції (інспекція якості продукції, ветеринарна інспекція, статистика та ін.). У деяких західноєвропейських країнах зараз беруться до керування соціальною перебудовою села шляхом ліквідації дрібного виробництва, перепідготовки осіб, витіснених із сільського господарства, для роботи в інших галузях, а також розробки та впровадження спеціальних програм розвитку сільських районів [5].

Водночас, досліджуючи проблематику формування державної політики розвитку сільських територій в контексті європейської інтеграції України, не можна оминати увагою того факту, що протягом останніх років у самому ЄС відбувається зміна підходів до визначення пріоритетів Спільної аграрної політики (САП). Відтак економічна інтеграція України та ЄС передбачає наближення завдань щодо розвитку українського сільськогосподарського виробництва до європейських стандартів. У цьому контексті важливо враховувати сучасні тренди та пропозиції щодо реформування САП, серед яких слід відмітити: а) скасування виплат фермерам задля підтримки їхніх доходів; натомість видається необхідною концентрація ресурсів на інтенсивному розвитку сільських територій та сумісних із природними умовами видів агровиробництва; б) поступове скорочення прямих виплат й інструментів регулювання ринку (у перспективі – повне скасування); в) бюджет, призначений на прямі виплати, перенаправляти на фінансування заходів з розвитку сільських територій і популяризацію якісної агропродукції, стимулювання споживання здорових продуктів на території ЄС і за її межами [4].

Аграрна політика ЄС постійно змінювалася і вдосконалювалася на користь ринково орієнтованих реформ. До ЄС входить ряд країни світу, для яких сільське господарство не має природних переваг. Сільське господарство України характеризується значним природним ресурсним потенціалом і має можливості щодо поступового наближення до вимог САП ЄС. При цьому не йдеться про необхідність прямого копіювання аграрної політики ЄС. Але разом з тим, з огляду на фактори, завдяки яким державам Заходу вдалося забезпечити своє населення достатньою кількістю продуктів харчування за доступними цінами, а також зробити галузь сільського господарства технічно оснащеною і високопродуктивною, Україна може за допомоги відповідного законодавства та цілеспрямованої політики з використанням європейського досвіду створити умови для розвитку ефективних виробничих, збутових, переробних і розподільних структур.

Отже, досвід країн ЄС є доцільним з точки зору вдосконалення інфраструктури аграрного ринку та організації товаропотоків, досягнення паритету цін в АПК, у визначенні ролі державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, тощо. Після вступу в ЄС сусідніх країн, для України членство в ЄС стало реальною пріоритетною перспективою, прискорити яку можуть економічні реформи та розвиток транскордонного співробітництва.

Список використаних джерел

1. Губені Ю. *Розвиток сільських територій: деякі аспекти європейської теорії і практики* / Ю. Губені // *Економіка України*. -2007. -№4. –С. 62-67.
2. Майстро С. *Сутність та напрями державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.academy.gov.ua/.../06-MAYSTRO.pdf*.
3. Саблук П.Т. *Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності*

держави / П.Т. Саблук // Економіка АПК. - 2005. - №11. –С. 4-12.

4. *Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України / аналітична доповідь. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2011.*
5. *Ульянченко Ю. Державне регулювання аграрного ринку в країнах ЄС і США: досвід для України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://194.44.242.244/e-journals/DeVu/2007-2/doc/5/05.pdf/>*
6. *Чеботарьов В.А. Досвід структурних перетворень в агропромисловому виробництві постсоціалістичних країн у контексті їх вступу до Європейського Союзу / В.А. Чеботарьов // Економіка АПК. -2007, -№2. – С. 142-148.*
7. *Situation and prospects for EU agriculture: [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/publi/situation-and-prospects/2010_en.pdf.*

In this article theoretical and applied principles of rural Ukraine in the context of cross-border cooperation. The basic directions of rural development policy and EU Common Agricultural Policy. Identified promising directions for further research of socio-economic development of rural border areas in combination with the strategy of European integration.

Keywords: *sustainable development, cross-border cooperation, rural areas, environmental security, European integration.*

В статье обоснованы теоретические и прикладные основы развития сельских территорий Украины в контексте трансграничного сотрудничества. Охарактеризованы основные направления политики развития сельских территорий и Единой

аграрной политики ЕС. Выявлены перспективные направления дальнейших исследований социально-экономического развития сел приграничных территорий Украины в сочетании со стратегией евроинтеграции.

Ключевые слова: *устойчивое развитие, трансграничное сотрудничество, сельские территории, экологическая безопасность, евроинтеграция.*

УДК 339.92(477-192.7)

*Катерина ПУГАЧЕВСЬКА,
кандидат економічних наук, доцент кафедри
менеджменту та управління економічними процесами
Мукачівського державного університету*

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК НАПРЯМ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Досліджено процеси, тенденції та завдання інтеррегіонального транскордонного співробітництва, визначено пріоритетні напрями розвитку транскордонної співпраці в умовах євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, глобалізація, єврорегіон, прикордонна інфраструктура, євроінтеграція.*

Транскордонне співробітництво як елемент державної політики сьогодні займає достатньо важливе місце як в системі пріоритетів соціально-економічного розвитку, так і в напрямі європейської інтеграції України. За сучасних умов розширення процесів глобалізації зростає роль транскордонного співробітництва у житті регіонів і громад та відкриваються нові можливості для активізації господарської діяльності на периферійних територіях щодо підвищення їх конкурентоспроможності.

З середини 90-х років минулого століття проявилася значна зацікавленість вчених проблематикою транскордонного співробітництва. Велику увагу цим проблемам приділили іноземні науковці Р. Герцог, Ж. Марку, Г. Габбе, Г. Мюдріх, К. Кліп, П. Еберхардт, А. Стасяк, С. Романов, В. Білчак, Л. Вардомський, Й. Зверев, а також вітчизняні вчені: О. Амоша, П. Беленький, В. Будкін, І. Бураковський, В. Євдокименко, М. Козоріз, Ю. Макогон, М. Мальський, А. Мельник, В. Мікловда, А. Мокій, В. Пила, С. Пирожков, Н. Романова, О. Чмир, К. Шевчук та ін.

Транскордонне співробітництво означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або органами влади, які перебувають під юрисдикцією двох і більше договірних сторін. Воно здійснюється в межах компетенції територіальних громад або органів влади, які визначаються національним законодавством шляхом укладання відповідних угод або домовленостей.

Сьогодні основним завданням політики транскордонного співробітництва є нівелювання негативного впливу кордонів на життя громадян.

Розв'язанням цих проблем на європейському рівні займаються такі організації, як Рада Європи, Європейський Союз, Європейська Асоціація прикордонних регіонів. Основною метою їх діяльності є прагнення проводити єдину політику в транскордонному співробітництві як політику задоволення загальноєвропейських інтересів за допомогою встановлення спільних правил, відображених у міжнародних документах.

Незважаючи на те, що в Україні було ухвалено Закон «Про транскордонне співробітництво» і періодично приймаються державні програми розвитку транскордонного співробітництва, реалізація завдань і використання можливостей транскордонного співробітництва вимагає пошуку нових підходів і організаційних форм. Відповідно до ст.5 Закону України «Про транскордонне співробітництво», транскордонне співробітництво може здійснюватись: у межах створеного єврорегіону; шляхом укладення угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах; шляхом встановлення та розвитку взаємовигідних контактів між суб'єктами транскордонного співробітництва.

Транскордонне співробітництво може виступати в якості важкого інструменту модернізації економіки. Для України, якщо виходити з того, що членство в ЄС є одним з основних пріоритетів, розвиток транскордонного співробітництва є дуже важливим, оскільки може сприяти посиленню економічної взаємодії в західному напрямку.

В умовах розвитку глобалізаційних та інтеграційних процесів виникла необхідність включення регіону в активну міжнародну діяльність. Процеси розширення Європейського Союзу, різний ступінь участі у них України, утворення нових союзів, розвиток програм щонайширшого спрямування зумовили необхідність пошуку нових шляхів реформування економічних зв'язків регіонів та залучення до господарських процесів у регіоні нових потенційних інвесторів та сприяння вже працюючим підприємствам.

Міжнародне міжрегіональне співробітництво України з країнами Європейського Союзу є одним з пріоритетних напрямів європейської інтеграції України. Європейська політика децентралізації владних повноважень у державі зі збереженням унітарного державного устрою та поряд з посиленням економічної конкурентоспроможності регіонів є надзвичайно цікавою для України.

Україна має великі потенційні можливості у налагодженні прикордонного співробітництва. Її безпосередні сусіди – Росія, Білорусь, Молдова, Румунія, Угорщина, Словаччина, Болгарія, Туреччина – становлять різне, але в цілому сприятливе зовнішнє середовище для взаємовигідного співробітництва. В умовах неврегульованості міждержавних відносин України із низкою сусідніх держав об'єктивно зростає роль прикордонних регіонів у налагодженні міжнародного співробітництва. В Україні 2/3 областей є прикордонними.

Пріоритети програм транскордонного співробітництва України з ЄС безпосередньо пов'язані із загальними цілями Європейського інструмента сусідства і партнерства, а саме: підвищення конкурентоспроможності прикордонних територій; покращення навколишнього середовища; розвиток співробітництва у форматі «від людини до людини» або «люди – людям».

Формування конкурентоспроможної прикордонної економіки є домінуючим напрямом розвитку транскордонного співробітництва України з ЄС, оскільки на програмний період співпраці (йдеться про транскордонні програми 2007-2013 рр.) обсяг його фінансування становив 149 млн євро або 42 % у загальній струк-

турі. Він здійснюється через гармонізований розвиток туризму, створення кращих умов для функціонування малого та середнього бізнесу [3, с. 5].

Формування конкурентоспроможної прикордонної економіки неможливе без підвищення ефективності управління кордоном, а саме удосконалення транспортної інфраструктури перетину кордону та облаштування прикордонних пунктів пропуску. Так, у рамках транскордонної програми «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013» з метою облаштування кордону виділяється 20,3 млрд євро, або 30% загального обсягу фінансування програми. У цьому аспекті прикордонне управління та доступність кордонів є необхідною умовою подальшого формування конкурентоспроможної прикордонної економіки.

Напрямок транскордонної співпраці, що стосується покращення навколишнього середовища, із загальним обсягом фінансування 133,1 млн євро, або 37% у загальній структурі розвитку співробітництва на практиці втілюється у проектах сталого використання та управління природними ресурсами, готовності до надзвичайних ситуацій.

Співробітництво у форматі «від людини до людини» займає третє місце серед напрямів розвитку транскордонного співробітництва Україна – ЄС, обсяг фінансування якого складає 76,8 млн євро, або 21% у загальній структурі фінансування. Цей пріоритет співпраці виражений у комплексі культурних і мистецьких проєктів, спрямованих на збереження, відродження і популяризацію фольклорних традицій, звичаїв [3, с. 6].

На даний час Україна підписала документи з прикордонного співробітництва з європейськими країнами в рамках реалізації Європейської політики сусідства. Зокрема діють: Програма з транскордонної взаємодії Угорщини, Словаччини, Румунії і України на 2007/2013 рр., угорсько-словацько-українська і румунсько-українська програми сусідства.

Із введенням Європейським Союзом в дію нового фінансового інструменту – Європейського інструменту сусідства та парт-

нерства (ЄСП), що прийшов на зміну програмі ТАСІС для прикордонних регіонів країн СНД, Закарпатська область отримала можливість брати участь у нових програмах прикордонного співробітництва (ППС).

Головною метою нового фінансового інструменту є підтримка та розвиток безпосередніх стосунків між сусідніми країнами та поглиблення взаєморозуміння між їхніми громадянами. Основні напрями впровадження проектів – інституційна співпраця в галузі освіти, культури, науки, соціально-економічній сфері, підтримка громадянського суспільства та місцевих громад.

Поглиблення транскордонного співробітництва відкриває нові можливості для активізації господарської діяльності на периферійних територіях й підвищення їх конкурентоспроможності шляхом мобілізації природно-ресурсного потенціалу сусідніх територій. Таке об'єднання зусиль для вирішення спільних та ідентичних проблем найбільш ефективно здійснюється через реалізацію транскордонних проектів у різних сферах суспільного життя [1, с.21].

Аналіз та оцінка реалізації транскордонного співробітництва на регіональному рівні вимагає оцінки можливостей, пріоритетів та рівня реалізації можливостей розвитку транскордонного співробітництва.

В цілому вивчення статистичної інформації щодо розвитку транскордонного співробітництва в Україні, звітів органів регіональної влади прикордонних регіонів – учасників транскордонного співробітництва, наукових праць вітчизняних учених дають можливість визначити спільні проблеми, які існують у прикордонних регіонах, зокрема:

- недостатній рівень розвитку кордонної і прикордонної інфраструктури;
- низький рівень залучення територіальних громад низового рівня до участі у транскордонному співробітництві, в тому числі у розробці і впровадженні конкретних проектів;

- нестача фінансових ресурсів, що ставить під сумнів можливість практичного виконання більшості заходів, спрямованих на інтенсифікацію транскордонної взаємодії.

Таким чином, можна зробити висновок, що пріоритетними напрямами розвитку транскордонного співробітництва повинні стати охорона навколишнього середовища; розвиток туристичного бізнесу; розбудова транспортної, комунікаційної та прикордонної інфраструктури; створення спільних підприємств з метою підтримки пріоритетних галузей економіки та забезпечення додаткових робочих місць; посилення корпоративних взаємозв'язків у наукоємних галузях; наукова співпраця в напрямі розробки інноваційних технологій видобутку корисних копалин; розвиток малого та середнього бізнесу; підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва.

Сучасні процеси і тенденції інтеррегіонального транскордонного співробітництва в умовах реалізації стратегії європейської інтеграції України супроводжуються перешкодами та проблемами, які проявляються в асиметрії та непропорційності параметрів зовнішньої торгівлі між регіонами України і сусідніх держав ЄС, низькій інвестиційній активності регіонів та недостатній наукомісткості міжрегіональних програм і проектів.

Стан транскордонних відносин, взаємна зацікавленість у співпраці дозволяють визначити інтеррегіональне та транскордонне співробітництво України і ЄС як форму реалізації моделі структурної інтеграції, що базується на поглибленні співробітництва в найбільш перспективних секторах і галузях економіки регіонів країн та має на меті зміцнення конкурентоспроможності західних регіонів України. Для цього передусім необхідно: визначити пріоритетні напрями активізації співпраці; удосконалити інституційне забезпечення та інфраструктуру співробітництва; змінити організаційні повноваження місцевих органів влади у сферах інтеррегіонального та транскордонного співробітництва.

Список використаних джерел

1. Біль М. Транскордонне співробітництво регіонів України в галузі туризму: сучасний стан та основні напрями розвитку // *Науковий вісник*. – 2008. – № 2. – С. 21-24.
2. Мікула Н.А., Толкованов В.В. Транскордонне співробітництво. – Київ: Крамар, 2011. – 259 с.
3. *Механізми та інструменти використання переваг інтеррегіонального та транскордонного співробітництва у підвищенні конкурентоспроможності західних регіонів України. Аналітична доповідь. Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові, 2011. Електронна версія: <http://www.niss.lviv.ua>*
4. *Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007-2015 рр. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://niss.lviv.ua>.*
5. *Постанова Верховної Ради України від 27 червня 2007 р. № 1242-V «Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Про інтенсифікацію співробітництва України з Європейським Союзом».*
6. *Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів» від 29 квітня 2002 р., № 587. <http://www.rada.kiev.ua>.*
7. *Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 рр.) «Шляхом європейської інтеграції» / авт. кол.: А.С.Гальчинський, В.М.Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. Прогнозування НАН України. М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІОЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.*

Исследованы процессы, тенденции и задачи интеррегионального трансграничного сотрудничества, определены приоритетные направления развития трансграничного сотрудничества в условиях евроинтеграционных процессов.

Ключевые слова: *трансграничное сотрудничество, глобализация, еврорегион, приграничная инфраструктура, евроинтеграция.*

The processes, trends and objectives of interregional cross-border cooperation are investigated, the development priorities of cross-border cooperation in European integration processes are determined.

Key words: *cross-border cooperation, globalization, Euroregion, border infrastructure, European integration.*

Олександр ПЕЛІН,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціології і соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

КОМБІНОВАНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ КАРПАТСЬКОГО ЄВРОРЕГІОНУ

Викладено можливості використання комбінованих методів дослідження транскордонного співробітництва Карпатського євро регіону. Наводяться приклади комплексного застосування методів економіко-статистичного аналізу базових соціально-економічних показників регіональних ринків, соціологічних та експертних опитувань, контент-аналізу протоколів Змішаних між-урядових комісій.

Ключові слова: *комбіновані методи, експертні опитування, контент-аналіз, транскордонне співробітництво.*

Нова політична і економічна ситуація на початку 90-х років продиктувала необхідність нових підходів у міжнародних відносинах, актуалізувала нові підходи до міжрегіонального та транскордонного співробітництва. На кордонах України було створено декілька євро регіонів, серед яких після багатьох років інтенсивних транскордонних відносин 14 лютого 1993 року був створений Карпатський євро регіон. Від об'єднує 19 прикордонних адміністративно-територіальних одиниць, в яких проживає більше 16 млн. осіб різних національностей. Це вимагає комплексного підходу в дослідженні соціально-економічних і етнопонаціональних проблем транскордонного співробітництва. Саме відсутність системного підходу до організації та дослідження євро регіональної співпраці є однією з основних перешкод, які заважають ефективному транскордонному співробітництву [1, с.193].

Дослідженням соціально-економічних проблем прикордонних територій в Україні почали займатися у кінці 80-х років співробітники відділення Інституту світової економіки і міжнародних відносин АН УРСР та відділу регіональних проблем комплексного соціально-економічного розвитку Львівського відділення Інституту економіки АН УРСР (м. Ужгород), а на початку 90-х – співробітники відділу соціальних проблем Карпатського регіону Інституту соціології НАН України (м. Ужгород) та співробітники Інституту суспільних наук Словацької академії наук (м. Кошице). Дослідники цих наукових закладів заклали методологічні основи інтеграції економіко-статистичних методів з методами прикладних соціологічних досліджень. Вперше результати експертного аналізу були доведені до поєднання з кількісною оцінкою, яка використовувалася як регіональний фактор концентрації зайнятості (ФКЗ) [2].

Подальші дослідження транскордонного ринку Карпатського єврорегіону довели необхідність розробки і застосування комбінаційних методів, які, на відміну від формалізованих та евристичних, краще відображають “суперечливий характер кон’юнктури транскордонного ринку, що обумовлює одночасне існування різноспрямованих тенденцій в її розвитку” [3, с.133]. Це означає, що дослідження кон’юнктури транскордонного ринку поєднують методи опитування намірів споживачів та збутових агентів, методи експертних оцінок, тестування ринку разом із економіко-математичними методами розрахунків економічних показників, кореляційно-регресійного аналізу, індексного методу, аналізу рядів динаміки та екстраполяції.

Мета статті – обґрунтувати доцільність застосування комбінованих методів дослідження транскордонного співробітництва на регіональному рівні. Просування до мети припускає вирішення таких завдань: визначити суть та особливості використання комбінаційних методів дослідження; довести можливості використання комбінаційних методів у дослідженні соціальних проблем Карпатського єврорегіону.

Перш за все, необхідність використання комбінованих методів дослідження транскордонного співробітництва обумовлюється багаторівневим характером транскордонних відносин та обмеженим рівнем інформації про партнерів. Транскордонні взаємодії відбуваються одночасно на рівні загальнодержавного регулювання та міжрегіональної співпраці. Деякі питання транскордонних відносин по різному сприймаються на загальнодержавному та регіональному рівні. Співробітництво на загальнодержавному рівні спирається на міжнародні угоди, а регіональне співробітництво розвивається досить спонтанно. Його рушійною силою є особисті контакти з сусідами, викликані господарськими потребами, а також співпраця в галузі культури [4].

У загальному вигляді комбіновані методи дослідження – це поєднання описових принципів та кількісних параметрів. Вони є проміжними між фактографічними (формалізованими) і експертними (інтуїтивними). Найчастіше до комбінованих методів відносять колективні експертні оцінки та різного роду види моделювання, під час якого фактографічна і експертна інформація використовується як вхідна. До більш складних комбінованих методів дослідження відносять: управління за цілями (МВО- management by objects), тестування, експертну оцінку “метод 360°”, ділову гру, комплексну оцінку праці та інші [5, с.237-238].

За думкою львівських дослідників, оцінка транскордонного співробітництва не може бути визначена прямими методами. “Як непрямі методи оцінки ефективності можна використати показники прикордонної торгівлі, взаємної зовнішньої торгівлі та інвестиційної діяльності, обсяги фінансової підтримки з міжнародних фондів та структур, суспільні ефекти від реалізації заходів та транскордонних проєктів тощо” [6, с. 210-211]. Непрямі методи оцінки не можуть спиратися виключно на статистичні дані в силу недостатньої інформації. За допомогою комбінованих методів непрямі оцінки не тільки можливі, але і здатні підвищувати якість та репрезентативність дослідження, якої не вистачає дослідженням за допомогою винятково методів експертного опитування.

Метод вимірювання товарних потоків (Commodity Flow Survey) або (CFS) є фактографічним. Інтенсивність матеріальних, інформаційних, фінансових та інших потоків є об'єктом дослідження логістики. Але екстраполяція CFS на результати вимірювань за шкалою соціальних дистанцій Е. Богардуса надає дослідникам можливість прослідкувати межі міжрегіональної взаємодії та перспективи транскордонного співробітництва. У деяких випадках CFS може бути доповнений індексом людського розвитку (ЛР), який являє собою інтегральну оцінку трьох складових компонентів, що характеризують довголіття, рівень освіти і доходів населення країн світу.

Комбінований метод аналізу соціально-економічних і етнонаціональних показників дає підстави для визначення регіоноутворюючих факторів. За локальними протиріччями регіональних інтересів комбіновані методи відкривають приховану невирішеність глобальних геополітичних питань, яка проявляється через міжрегіональні протиріччя. Наприклад, деякі протиріччя українсько-румунсько-молдовських відносин може бути наслідком незбалансованого розвитку Північної та Південної Європи, яка загрожує цілісності та безпеці всього ЄС. Наявність емпіричних індикаторів глобальних геополітичних процесів надає можливість для більш обґрунтованих оцінок традиційних транскордонних відносин та завчасних прогнозів на майбутнє [7, с.173-174].

Дослідження на рівні загальнодержавного регулювання та міжрегіональної співпраці неможливе за допомогою винятково фактографічних методів і ускладнено за допомогою методів експертного опитування. Так, процес регулювання міжнаціональних взаємин набагато простіше досліджувати за допомогою комбінованих методів.

Українська двостороння дипломатія новітньої доби розпочинається з Угорщини. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою був укладений ще 6 грудня 1991 року і набув чинності 16 червня 1993 року. Вирішення практичних питань надання такої допо-

моги Сторонами було покладено на Змішану комісію [8; 9; 10]. За цей час накопичена значна кількість протоколів міжурядових комісій. Результати контент-аналізу протоколів Змішаних міжурядових комісій свідчать про суттєве зростання уваги урядів до поширення угорської мови, питань навчання і освіти угорської меншини і мовного питання в цілому. Разом зі збільшенням рішень про сприяння ініціативам національних меншин, зменшується вплив Змішаних міжурядових комісій на їх правове забезпечення. Питання права, відповідальності, релігійної дискримінації та безпеки держав, що були декларовані в Декларації про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою, практично залишилися поза увагою Комісії [11, с.183-184].

У той же час опитування експертів Закарпатської області показало, що головні проблеми транскордонного співробітництва полягають не у врегулюванні мовних і освітніх питань етнічних груп, а в більш практичній площині: питаннях візового режиму, перетину кордону та асиметрії регіонального розвитку [12, с.332].

Таким чином, багаторівневий характер транскордонних взаємин ускладнює використання виключно кількісних або якісних методів дослідження. В силу того, що транскордонне співробітництво відбувається одночасно на рівнях загальнодержавного регулювання та міжрегіональної співпраці, найбільш доцільними методами дослідження всього комплексу соціально-економічних і етнопонаціональних проблем є комбіновані методи. Оптимальним методом аналізу транскордонного співробітництва на загальнодержавному рівні є контент-аналіз текстів міжурядових угод і домовленостей. Це метод, який комбінує якісні за походженням джерела інформації зі статистичними засобами їх обробки.

Список використаних джерел:

1. ***Щерба Г. І. Європейський вибір України та розвиток транскордонного співробітництва як предмет емпіричного соціологічного аналізу [Текст] / Г.І. Щерба // Нова парадигма. Філософія. Політологія. Соціологія : [журнал наукових праць] / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Дра-***

гоманова, Творче об-ня “Нова парадигма”. – Київ, 2008.
– Вип. 82. – С. 191-205.

2. *Исследование основных тенденций динамики и проблем занятости трудоспособного населения Закарпаття в условиях адаптации экономики области к рыночным отношениям / Кол. авторов под ред. д.э.н., проф. Емца Г.С. / Львовское отделение института экономики АН УССР. Отд. региональных проблем комплексного социально-экономического развития Закарпатской области. – Ужгород, 1991. – 54 с.*
3. *Рекомендації щодо впровадження нових форм транскордонного співробітництва / Кол. авторів за ред. д.е.н., проф. Мікули Н.А. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2010. – 150 с.*
4. *Реутов В.Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку / В.Є. Реутов // Ефективна економіка. – 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>*
5. *Удод К.С. Методичні підходи до оцінювання кадрового потенціалу банківської системи на рівні регіону / Катерина Сергіївна Удод // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія “Економіка”. – Випуск 2 (36). – 2012. – С. 236-242.*
6. *Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія / Надія Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.*
7. *Пелін О.В. Індикатори безпеки ЄС в контексті українсько-румунсько-молдавських стосунків / О.В. Пелін, О.М. Іваць // Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів: збірник наукових праць / Буковинський політологічний центр / під загальною редакцією А.М. Круглашова. – Чернівці: Букрек, 2009. – Т.ІІІ. – С.166-176.*

8. *Декларація про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей.* – Т.1. – К., 2001. – С. 269 – 274.
9. *Протокол до Декларації про принципи співробітництва між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine.uapravo.net>
10. *Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 1992 р. №238 «Про створення Української частини Змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин. (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 618 ([618-96-п](#)) від 08.06.96).*
11. *Пелін О.В. Трансформація становища українців Угорщини та угорців України у контексті міжкурядових домовленостей / Олександр Володимирович Пелін, Адріана Олександрівна Червеняк // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. Вип. 27. – Харків, 2011. – С.181-185.*
12. *Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної конференції (м. Ужгород, 24 –25 травня 2007 р.) / Відп. ред. І.В. Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2007. – 456 с.*

В статтє изложєны възможности использования комбинированных методов исследования трансграничного сотрудничества Карпатского еврорегиона. Приводятся примеры комплексного применения методов экономико-статистического анализа базовых социально-экономических показателей ре-

гиональных рынков, социологических и экспертных опросов, контент-анализа протоколов Смешанных межправительственных комиссий.

Ключевые слова: *комбинированные методы, экспертные опросы, контент-анализ, трансграничное сотрудничество.*

The report presents the possibility of using combined methods of cross-border cooperation Carpathian Euroregion. Examples of integrated application of economic and statistical analysis of basic socio-economic indicators of regional markets, sociological and expert interviews, content analysis protocols joint government commissions.

Keywords: *combined methods, expert interviews, content analysis, cross-border cooperation.*

Володимир НОВИЦЬКИЙ,
*здобувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО ЄВРОРЕГІОНУ

Стаття присвячена аналізу основних міжнародно-правових інструментів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку Карпатського євро регіону.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, правове регулювання, сталий розвиток, Карпатський євро регіон.*

Відносини між Україною та ЄС є стратегічними для обох сторін і багато в чому залежать від налагодження прикордонного співробітництва в Європі, яке традиційно сприймається як компетенція регіональних і місцевих влад, що, власне, і відображено у Європейській рамковій конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями 1980 р. [1]. Згідно зі статтею 2 цього документа «транскордонне співробітництво» означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або кількох договірних сторін, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей. Транскордонне співробітництво здійснюється в межах компетенції територіальних общин або властей, визначеної внутрішнім законодавством.

Для цих цілей у Європі створені і функціонують євро регіони як форма прикордонного співробітництва, що сприяють не тільки посиленню та поглибленню добросусідських відносин між державами, а й виступають своєрідним інструментом інтеграції тієї чи

іншої країни в європейській структурі. Це особливо важливо для України у зв'язку з останнім розширенням ЄС.

Єврорегіони можуть також розглядатися і як засіб врегулювання можливих територіальних проблем двох держав, оскільки знімають напругу в частині можливих територіальних претензій. Крім того, такий формат співробітництва дозволяє вирішувати проблеми, пов'язані зі становищем національних меншин. Це свого роду і полігон для апробації уніфікованого законодавства різних країн і правових систем [2].

З метою підвищення ефективності транскордонного співробітництва, перш за все шляхом оптимізації управління, розроблена система індексації та моніторингу транскордонного співробітництва в Європі (СІМ) як комплекс теоретичних та організаційно-практичних заходів, що забезпечує коректний аналіз і порівняння загальних і відмінних рис, а також розвиток тенденцій транскордонного співробітництва в різних регіонах Європи [6, с. 13]. СІМ є універсальною моделлю аналізу та оптимізації управління транскордонним співробітництвом як на новому східному кордоні в цілому, так і в тих чи інших його окремих сегментах зокрема [11, 47-54].

Україна підписала Європейську рамкову конвенцію про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, і поступово напрацьовується досвід функціонування в країні єврорегіонів. У 1993 році в Україні було розпочато створення першого – Карпатського єврорегіону. До нього увійшли чотири області України (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська і Чернівецька) та прикордонні регіони Польщі, Угорщини, Словаччини і Румунії. Саме цей єврорегіон є найбільш перспективним з економічної точки зору.

За час існування Карпатського єврорегіону в його рамках здійснено низку проектів транскордонного характеру. У рамках програм сусідства «Україна-Словаччина-Угорщина» фінансуються чотири проекти від Закарпатської області на загальну суму 2,75 млн євро, а саме: «Розвиток Берегівської транскордонної польдерної системи в басейні річки Тиса» – 0,72 млн євро, «Чиста вода» – 0,6 млн євро, «Транскордонні можливості розвитку транспортної

логістики» – 0,54 млн євро, «Покращення транскордонного автомобільного руху через будівництво об'їзної дороги навколо м. Берегово» – 0,9 млн євро. В рамках даної програми в області спільно з угорськими партнерами реалізується 6 проектів [3].

Як відзначає В. Химинець, для Карпатського євро регіону найбільш важливою є співпраця з Європейським Союзом та використання можливостей, пов'язаних з цією співпрацею. Реалізація концепції сталого розвитку, на його думку, сприятиме практичному впровадженню основних принципів державної екологічної політики в контексті програм економічного і соціального розвитку України та її інтеграції до Європейського Союзу. Інтенсивний інтерес до ЄС він пояснює тим фактом, що на початку 1994 р. з євро регіону Маас-Рейн на територію Карпатського євро регіону прибула делегація. Це було вперше, коли західноєвропейський євро регіон вступив у співробітництво зі східноєвропейським євро регіоном. І на сьогодні це найбільш важливий західноєвропейський партнер Карпатського євро регіону [4].

Прикордонна програма співпраці на зовнішньому кордоні ЄС по лінії Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна підтримує економічне життя і суспільний розвиток, співпрацю між людьми, допомагає вибудувати надійні кордони і вирішити спільні завдання (охорона навколишнього середовища, захист від повеней, захист від катастроф, боротьба з організованою злочинністю) [5]. Саме ці завдання і лежать в основі концепції сталого розвитку, яка має вибудовуватися завдяки належному правовому забезпеченню всіх складових розвитку регіону – економічної, соціальної та природоохоронної.

Слід зазначити, що сьогодні правовою основою розвитку Карпатського євро регіону виступають: Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями [1], Декларація міністрів закордонних справ України, Угорщини, Польщі «Про співпрацю народів, що населяють територію Карпатського євро регіону», Угода про створення міжрегіональної асоціації «Карпатський євро регіон» [7], Статут міжрегіональної асоціації «Карпатський євро регіон» [8] та інші документи, що визначають перспективи розвитку транскордонного співробітництва.

Разом з тим слід відзначити наявність низки міжнародно-правових інструментів, безпосереднім предметом яких є забезпечення сталого розвитку Карпатського євро регіону. Зокрема, на 19-ій сесії Конгресу місцевих та регіональних влад Європи 26-28 жовтня 2010 р. було ухвалено Резолюцію 315 (2010) «Сталий розвиток гірських регіонів і досвід Карпатських гір» [9], в якій зазначено, що більшість гірських регіонів у Європі є периферійними територіями з важкими природними умовами, які вимагають особливої комплексної і всеосяжної розробки політики для того, щоб гарантувати населенню гірських регіонів право на життя і роботу в горах, на збереження їх середовища проживання при дотриманні таких умов та життєвого рівня, які можна було б порівняти з найбільш сприятливими умовами в сільських і міських регіонах. Відповідно розробка політики має включати базові елементи сталого розвитку: соціальний, економічний та екологічний. При цьому у центрі уваги такої політики має бути соціальна згуртованість, оскільки це дозволить відповісти на виклики, пов'язані з необхідністю підтримання зайнятості та забезпечення основних послуг, а також для обліку демографічних змін. Окремим фокусним пунктом цієї політики має також стати захист і розвиток культурної та мовної спадщини європейських гірських регіонів, забезпечуючи повагу і збереження соціальної і культурної самобутності і традицій.

Цим документом Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи також закликає місцеві і регіональні влади і, в особливості, місцеві і регіональні влади в Карпатських горах:

а) здійснювати ефективне регіональне управління, виходячи із загального бачення майбутнього даного гірського масиву, який виходить за рамки адміністративних і географічних кордонів, дотримуючись при цьому принципу субсидіарності;

б) заохочувати участь місцевого населення в процесі прийняття рішень, зокрема щодо територіального планування, захисту і використання природних ресурсів цих гір;

в) визнати, що екологічна стабільність і сталий розвиток гірських регіонів не можуть бути досягнуті в ізоляції, а вимагають розширення і поглиблення офіційного і неофіційного, транскор-

донного та міжрегіонального співробітництва. Регіональні органи влади повинні заохочувати транскордонне співробітництво і взаємодію, використовуючи досвід і найкращу практику в цій сфері;

d) здійснювати конкретну політику щодо боротьби з соціальною ізоляцією в цих малонаселених районах, враховуючи при цьому проблеми міграції, особливо молоді, а також необхідність підтримки основних послуг;

e) стимулювати економіку і покращувати становище в сфері зайнятості завдяки заохоченню та інвестиціям в розвиток такої діяльності, яка забезпечує стале використання природних ресурсів, що знаходяться в гірських регіонах, а також сталий туризм і поновлювані джерела енергії;

f) в повній мірі використовувати потенціал інформаційно-комунікаційних технологій для підтримки місцевих послуг поблизу від громадян, у тому числі адміністративних, освітніх, медичних та соціальних послуг.

Окрему увагу в Резолюції зосереджено на Рамковій конвенції про захист та сталий розвиток Карпат [10], що являє собою важливу основу для майбутнього розвитку регіону та містить зобов'язання сторін щодо всебічної політики та співпраці для охорони та сталого розвитку Карпат з метою, поліпшення якості життя, зміцнення місцевих економік та громад, збереження природних цінностей та культурної спадщини.

Таким чином, сьогодні на європейському регіональному рівні сформовано значний масив міжнародно-правових актів, який за умови успішної реалізації Україною на національному рівні має сприяти виробленню ефективної політики із забезпечення сталого розвитку Карпатського єврорегіону.

Список використаних джерел

1. *Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями // Офіційний вісник України. – 2006. – № 9. – С. 200.*
2. *Концепція розвитку трансграничного співробітництва з створенням єврорегіонів [Електронний ресурс].*

– Режим доступу: http://www.uuis.com.ua/main/international_cooperation/100/

3. Головач Ю.В. Карпатський єврорегіон як форма транскордонного співробітництва України з країнами ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67853.doc.htm
4. Химинець В.В. Сталій розвиток Карпатського євро-регіону як невід’ємна складова європейської інтеграції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2012_05_25/1_himinet.php
5. Карпатский еврорегион: прошлое и будущее [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kurier.hu/node/1372>
6. Устич С.І. Система індексації та моніторингу транскордонного співробітництва на новому східному кордоні Європейського Союзу / Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 4 / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб’єктів“, м. Ужгород, 8-9 квітня 2011р. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 317 с.
7. Угода про створення міжрегіональної асоціації «Карпатський єврорегіон» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroregionkarpaty.com.ua/karpaty/2010-03-20-22-56-53/2010-03-21-01-00-05.html>
8. Статут міжрегіональної організації «Карпатський єврорегіон» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroregionkarpaty.com.ua/karpaty/2010-03-20-22-56-53/2010-03-21-01-00-05.html>
9. Resolution 315 (2010) Sustainable development of mountain regions and the experience of the Carpathian Mountains [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1696653&Site=COE>

10. *Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_164*
11. *Транскордонне співробітництво як альтернатива новій «залізній завісі» та конфліктам: Комплексне дослідження (українською, російською та англійською мовами) / С.І. Устич (кер. авт. кол.). – Ужгород: Карпати, 2007. – С. 47-54.*

Новицкий В.В. Отдельные аспекты правового обеспечения устойчивого развития Карпатского еврорегиона.

Статья посвящена анализу основных международно-правовых инструментов, направленных на обеспечение устойчивого развития Карпатского еврорегиона.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, правовое регулирование, устойчивое развитие, Карпатский еврорегион.

Novytskyiy V.V. Certain Aspects of the Legal Support for the Sustainable Development of the Carpathian Euroregion.

This article analyzes the main international legal instruments aimed at sustainable development of the Carpathian Euroregion.

Keywords: cross-border cooperation, legal regulation, sustainable development, Carpathian Euroregion.

Михайло КУЦИК,
здобувач кафедри країнознавства,
факультету міжнародних відносин
Закарпатського державного університету

ПРОБЛЕМА ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДНИКІВ

Стаття присвячена аналізу окремих досліджень українських та зарубіжних авторів, що торкаються проблеми утворення й діяльності об'єднання, відомого як Вишеградська четвірка. Зокрема основний текст розвідки пов'язаний зі стислим оглядом праць, присвячених згаданій проблемі.

Ключові слова: Вишеградська четвірка, Центрально-Східна Європа, субрегіональна інтеграція, регіональні об'єднання.

В силу сучасного історичного розвитку та міжнародної ситуації актуальним є вивчення питань, пов'язаних з існуванням та діяльністю різнопланових об'єднань як регіонального, так і міжнародного масштабу.

Зокрема яскравим прикладом у зазначеному контексті є об'єднання, відоме як Вишеградська група (четвірка), яке відіграє помітну роль у регіоні Центрально-Східної Європи впродовж останнього десятиліття ХХ ст. та на початку ХХІ ст., і що є не менш важливим – країни Вишеградської групи є наглядним прикладом для нашої держави.

Тому доцільним є вивчення проблеми Вишеградської четвірки, яка не втратила своєї актуальності до сьогодні, починаючи від часу утворення. Про це свідчить інтерес до даної теми серед українських та зарубіжних дослідників.

Відтак загальновідомим є той факт, що наприкінці 80-х рр. ХХ ст. настав переломний період у комуністичній Східній Європі, який в свою чергу був спричинений змінами в політиці СРСР,

а саме скороченням військового потенціалу, відмовою від «доктрини Брежнєва», яка мала на меті пряме втручання у внутрішні справи країн-сателітів та першими спробами демократизації політичної системи [8, с. 94].

Першою східноєвропейською державою, де комуністи на виборах в липні 1989 р. втратили більшість, була Польща. Як наслідок, у інших країнах Центрально-Східної Європи також почали відбуватися незворотні процеси, які привели до демократичних революцій та падіння комуністичних режимів. Відбувалося становлення молодих демократій на шлях реформ, які передбачали у майбутньому перехід держав соцтабору до політичного плюралізму та ринкової економіки.

У результаті оксамитових революцій та розпаду СРСР на сході Європи постає позбавлений комуністичного впливу простір, а з ним й ідея возз'єднання всіх європейців під одним дахом. Ці тенденції спонукають до налагодження тісного співробітництва між державами Центрально-Східної Європи. Паралельно із згаданими процесами відбувається адаптація політико-економічного та правового простору країн окресленого регіону до стандартів держав Західної Європи. В ході цих перетворень намітилася певна диференціація серед країн Центрально-Східної Європи. В залежності від успіху проведених реформ, лідерами стають Чехія, Словаччина, Угорщина та Польща, які 15 лютого 1991 р. у м. Вишеград підписують «Декларацію про співробітництво Чеської і Словацької Федеративних республік, Республіки Польща й Угорської Республіки». Мета підписання цього документу – європейська інтеграція, яка тягла за собою утворення так званої Вишеградської групи [8, с. 95].

Тому зрозумілим є той факт, що проблемою утворення та діяльності Вишеградської четвірки та євроінтеграційними процесами у Центрально-Східній Європі цікавляться як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники з метою прослідкувати та проаналізувати ці процеси впродовж існування Вишеградської групи.

Так у статті Г. Шманька та Є. Кіш названо причини субрегіональної інтеграції східноєвропейських країн. Автори висвітлю-

ють чіткі завдання, які ставила перед собою Вишеградська трійка (згодом четвірка). Принагідно увага звернена і на роль Вишеградської групи у приєднанні до Північноатлантичного Альянсу та Європейського Союзу [9].

Досить змістовною у плані дослідження демократичних процесів і Східній Європі є праця Н. Бокало та С. Трохимчука. Автори досліджують соціально-економічні відносини країн Центрально-Східної Європи посткомуністичного періоду, подають характеристику державного устрою тощо. У дослідженні висвітлюється суть демократичних процесів з їх акцентом на Вишеградську групу [2].

Грунтовно досліджується згадана проблема у збірнику матеріалів міжнародного «круглого столу» «Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України». Збірник присвячений проблемним та перспективним аспектам у відносинах України з країнами ЄС, зокрема з країнами Вишеградської четвірки, а поряд з тим прослідковується і стратегія України на шляху до євроінтеграції [5].

Окремі моменти означеної теми розглянуто у доробку В.П. Газіна та С.А. Копилова. Дослідники визначають поглиблення інтеграційних процесів у Європі наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. й аналізують процеси, пов'язані з появою міжнародного співтовариства тощо [4].

Вишеградську групу як варіант субрегіональної інтеграції виділяє у своїй розвідці Г. Зеленько. Автор виділяє етапи існування Вишеградської групи та висвітлює підстави для розширення співпраці України з країнами Вишеградської групи [6].

Проблему системи міжнародного та міжрегіонального співробітництва комплексно у своїй монографії досліджує Є.Кіш. Зокрема це питання розглядається крізь призму проблем країн Вишеградської четвірки. Авторка вказує, що метою такого співробітництва є зміцнення держав шляхом залучення їхніх регіонів до інтеграційних процесів. У праці також порушуються і проблеми транскордонного співробітництва та його ролі для України [7].

Аналіз інтеграції до ЄС та НАТО країн Вишеградського об'єднання, криза чесько-словацьких та угорсько-словацьких

міждержавних відносин і вплив цієї кризи на дієздатність Вишеградської четвірки розглядає у своїй праці В.І. Андрейко [1].

Цікавим є бачення П.Вагнера Вишеградської четвірки як моделі для розвитку співпраці між іншими країнами. Автор наголошує, що регіональна співпраця потребує чіткої концепції, а також проводить паралелі між ГУАМом та Вишеградської четвіркою [3].

Питанню трансформації приватизаційного процесу у країнах Вишеградської групи крізь призму посткомунізму присвятив своє дослідження І. Рендек. У дослідженні наводиться аналогія, що економіка країн даного регіону кінця 80-х рр. ХХ ст. перебував у кризі, схожій до кризи 30-х рр. ХХ ст. у США. Але завдяки низці реформ, впровадженню ринкової економіки, в першу чергу через приватизацію, запровадження менеджменту вдалося подолати негативний стан в економіці країн Вишеградської групи [13].

Дослідник Г. Мисежніков висвітлює формування у 2005 – 2006 рр. партійної системи у країнах Вишеградської групи. При цьому автор наголошує, що завдяки проведеним реформам ці країни змогли позбутися посткомуністичного відголосу та стали на шлях демократії, наслідком чого стало приєднання їх до ЄС. Окрім того, автор вказує і на основні тенденції та шляхи розвитку політичних систем країн Вишеградської групи [12].

Подібним дослідженням, що стосується проблеми виборчої та політичної системи у країнах Вишеградського об'єднання, є праця С. Бірч. Авторка у своїй статті торкається в основному статистичного аналізу вищезгаданих проблем, що також є вельми доцільним, оскільки прослідковує питання з нетрадиційного ракурсу [10].

Змістовною та цікавою працею, що присвячена проблемі Вишеградської четвірки є монографія Л. Лукашека. Автор подає оцінку геополітичної ситуації, що склалася у центрально-східноєвропейських посткомуністичних країнах. Окрім того визначено мету створення Вишеградської групи та її роль у регіоні. Чимало уваги приділено інтеграційним процесам та ви-

значено їх як основні завдання діяльності Вишеградської четвірки [11].

Таким чином, з огляду на охарактеризовані праці можна зробити висновок, що проблема утворення та діяльності країн Вишеградської четвірки залишається актуальною, про що свідчить значна кількість як праць конкретного характеру, так і низка досліджень узагальнюючого плану, хоча варто зауважити, що останніх у вітчизняній історичній науці незначна кількість.

Список використаних джерел

1. *Андрейко В.І. Позиція ЧС і СР щодо кризи Вишеградської четвірки / В. І. Андрейко // Грані. – 2012. – №2 (82). – С. 6-10.*
2. *Бокало Н., Трохимчук С. Проблеми і перспективи демократизації в країнах Центрально-Східної Європи (на прикладі Вишеградської четвірки) / Н. Бокало, С. Трохимчук. – Львів, 2000. – 68 с.*
3. *Вагнер П. Чи може Вишеградська група служити моделлю для розвитку співпраці між іншими країнами? / П. Вагнер // Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин / уп. В. Пулішова, Т. Стражай. – Братислава, 2012. – С. 9-12.*
4. *Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки. 1945 – 2020 роки / В.П. Газін, С.А. Копилов. – К.: Либідь, 2004. – 622 с.*
5. *Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для країни. Аналітичні оцінки. – Ужгород: Видавництво Падяка, 2003. – 166 с.*
6. *Зеленько Г. Вишеградська четвірка матиме на заході те, що робить на сході / Галина Неленько // Політика і час. – 2005. – № 2. – С. 38-46.*
7. *Кіш Є. Центральна Європа в сучасній системі євро-регіональної інтеграції: монографія / Єва Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.*

8. *Сидорук Т. Інтеграційні процеси в сучасній Європі. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. Сидорук. – Львів: Піраміда, 2010. – 354 с.*
9. *Шманько Г., Кіш Є. Вишеградський «чотирикутник» / Г. Шманько, Є. Кіш // Політика і час. – 1994. – № 1. – С. 48-50.*
10. *Birch S. Elections, electoral systems and Party systems in the Visegrad States, 2005-2006 / Sarah Birch // Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrad Group Countries. – Brno, 2007. – S. 11-22.*
11. *Lukášek L. Visegrádská skupina a její vývoj v letech 1991-2004 / Libor Lukášek. – Praha6 Karolinum, 2010. – 170 s.*
12. *Mesežnikov G. The Visegrad Group Elections of 2005-2006: Trends in Party Systems and Coalition Behavior / Grigorij Mesežnikov // Democracy and populism in Central Europe6 the Visegrad elections and their Aftermath. – Bratislava, 2007. – S 9-18.*
13. *Rendek I. Comparison of the Transformation within the Visegrad Countries with Special Regard to the Privatization Process / Ignác Rendek // European Economic Area and Visegrad Countries. – Bratislava, 1994. – S. 62-66.*

Проблема Вышеградской четверки в трудах украинских и зарубежных исследователей

Статья посвящена анализу отдельных исследований украинских и зарубежных исследователей, которые затрагивают проблемы образования и деятельности объединения известного как Вышеградская четверка. В частности основной текст работы связан с кратким обзором трудов посвященных упомянутой проблеме.

Ключевые слова: *Вышеградская четверка, Центрально-Восточная Европа, субрегиональная интеграция, региональные объединения.*

Visegrad countries problem in the works of the ukrainian and foreign researchers

The given article is devoted to the analysis of separate studies made by the Ukrainian and Foreign researchers on formation and activity of the alliance known as Visegrad Countries. Particularly, the article is related to the brief review of the works devoted to the problem that is mentioned above.

Key words: *Visegrad Countries, Central and Eastern Europe, sub-regional integration, regional associations.*

Радослав БЕНКО,

магістр права,

*Інститут європейського права, кафедра міжнародного права,
юридичний факультет університету
П.-Й. Шафарика в м. Кошице*

ЄВРОПЕЙСЬКА ГРУПА З ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ ЯК ЮРИДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПРОСУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРИКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ СУСІДНІМИ РЕГІОНАМИ СЛОВАЧЧИНИ, УКРАЇНИ, УГОРЩИНИ ТА РУМУНІЇ

У статті в основному продовжується розробка ідей, представлених минулого разу¹. Автор зосереджується на аналізі Європейської групи з територіального співробітництва – правового інструменту Європейського Союзу, який може сприяти підвищенню ефективності транскордонного співробітництва між сусідніми регіонами Словаччини, України, Угорщини та Румунії.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, інструменти політики згуртування ЄС, Європейська група з територіальної співпраці, багаторівневе управління, принцип субсидіарності.*

Транскордонне співробітництво між сусідніми регіонами Словаччини, України, Угорщини та Румунії може бути проаналізоване з різних точок зору. У наступних рядках ми постараємося викласти кілька ідей щодо прикордонного співробітництва з юридичної точки зору. Протягом історії юриспруденції з'явилося кілька доктрин, які спробували проаналізувати або описати і систематизувати нові галузі права. Одним із них є соціологія права (або юридична

¹ Див.: BENKO, R.: Perspectives on the development of transborder cooperation among the neighbouring regions of Hungary, Slovakia, Romania and Ukraine within the cross-border regional policies of the European Union. In: *Geopolitics of Ukraine: History and Modern Times. Special issue on Collection of scientific papers presented during the conference „Ways to improve efficiency for transborder cooperation on the new eastern border of EU held on the 18th – 19th of September 2012 in Stara Lesna.* ISSN 2078-1431, No. 9 (2012), s. 250-273.

соціологія). Соціологія права, чи юридична соціологія може бути описана не тільки як галузь права, але і як галузь соціології загалом². Ми не будемо входити в подробиці характеристики юридичної соціології права або юридичної соціології. Для цілей цієї статті досить сказати, що ця галузь юриспруденції спрямована на подолання “традиційних” обмежень з точки зору права, беручи до уваги роль суспільства, його потреби, його системи цінностей і норм. Соціологія права зробила позитивний внесок у критичний аналіз конкретних юридичних питань теорії права, а також юридичної практики.

Ми почали розбирати тему статті в такому широкому контексті тільки для того, щоб вказати на той факт, що для того, щоб подолати нинішні проблеми права, що регулюють транскордонне співробітництво між сусідніми регіонами Словаччини, України, Угорщини та Румунії, і для того, щоб це співробітництво було більш ефективним, закон повинен відображати суспільства регіонів, з урахуванням їх потреб та проблем, що стоять перед ними, які можуть бути різного роду, наприклад, економічні, екологічні, культурні, релігійні або кримінальні.

Транскордонне співробітництво діє в рамках закону. Для того, щоб транскордонне співробітництво було ефективним (в сенсі досягнення проголошених цілей), закон, що його регулює, має бути таким, що дозволяє зробити цю співпрацю ефективною.

У наступних рядках ми звернемо увагу на правовий інструмент Європейського Союзу, визначений як Європейська група з територіальної співпраці (далі – ЄГТС), яка має потенцію зробити транскордонне співробітництво між сусідніми регіонами Словаччини, України, Угорщини та Румунії більш ефективним.

Для того, щоб подолати перешкоди, які заважають територіальній співпраці, Європейським Парламентом та Радою в 2006 році було прийнято Положення про Європейську групу з територіальної співпраці (далі – Положення)³.

² Див., наприклад: CARBONNIER, J. *Sociologie juridique. 2ieme edition*. Paris: Presses Universitaires de France. 1978, p. 13.

³ Regulation (EC) No. 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC). *OJ L 210, 31.7.2006, p. 19–24*.

Положення заснувало інструмент співпраці на рівні Співтовариства (нині на рівні Європейського Союзу)⁴ для створення спільних угруповань на території Співтовариства (ЄС), якому надано статус юридичної особи, так звану Європейську групу з територіальної співпраці. ЄГТС має можливість діяти від імені своїх членів, винятково регіональних та місцевих органів влади, з яких вона складається. ЄГТС повинна бути в змозі діяти або з метою реалізації територіальних програм співробітництва, або проектів, фінансованих спільно з ЄС, чи з метою проведення заходів територіальної співпраці, які є власною ініціативою держав-членів та їх регіональних і місцевих органів влади.

Завдання і компетенції ЄГТС повинні бути викладені в Конвенції. ЄГТС має встановити свій статут і забезпечити себе своїми власними органами, а також правилами свого бюджету для здійснення своєї фінансової відповідальності. ЄГТС виконує завдання, поставлені їй її членами.

Задачі, поставлені перед ЄГТС, мають обмежуватись сприянням і заохоченням територіальної співпраці, зміцненням економічної та соціальної згуртованості і визначатися його членами на тій підставі, що всі вони стосуються компетенції кожного члена відповідно до його національного законодавства.

Задачі повинні бути обмежені в першу чергу реалізацією територіальних програм співробітництва або проектів, що фінансуються спільно з ЄС у рамках Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського соціального фонду та / або Фонду Згуртування⁵. ЄГТС може здійснювати інші конкретні дії територі-

⁴ Європейське Співтовариство є юридичним попередником нинішнього Європейського Союзу. Європейський Союз замінив і став наступником Європейського Співтовариства на основі Лісабонського договору, який набув чинності в 2009 році (*див.*, Article 1 of the current Treaty of the European Union).

⁵ Див, *e.g.*: Council Regulation (EC) No 1083/2006 of 11 July 2006, що встановлює загальні положення про Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд і Фонд згуртування, та скасовує Регламент (ЄС) № 1260/1999. Оpubлікований в: *Official Journal of the European Union*, L 210, 31.7.2006, p. 25–78.

альної співпраці між її членами у відповідності з їх цілями (для полегшення і заохочення транскордонного співробітництва, зміцнення економічної та соціальної згуртованості) з або без фінансової допомоги з боку ЄС.

Правову основу регулювання Європейської групи територіального співробітництва передбачено статтею 159 Договору про заснування Європейського Співтовариства (нині, статтею 175 Договору про функціонування Європейського Союзу, надалі також “ДФЄС”)⁶ в рамках економічної, соціальної та територіальної політики згуртування ЄС (далі також Політики згуртування).

Третій абзац статті дозволяє прийняття відповідними органами ЄС конкретних дій, поза фондами і без шкоди для заходів, передбачених у рамках інших встановлень Союзу, якщо їх прийняття виявилось необхідним для досягнення цілей Політики згуртування ЄС (наприклад, для того, щоб заохочувати і розвивати прикордонне співробітництво). Це положення не допускає включення осіб з третіх країн (які не є членами ЄС) в законодавство. ЄГТС не повинен, однак, виключати можливості для участі в ЄГТС осіб із третіх країн, відповідно до Положення, де законодавство третьої країни або угоди між державами-членами та третіми країнами це дозволяють.

Згідно з дослідженням Комітету регіонів по ЄГТС⁷, прийняття регламентації було водночас і серйозною зміною правової бази щодо територіальної співпраці, і її еволюцією. Це було великою зміною, тому що це був перший інструмент ЄС з такою сферою регулювання в галузі. Це також було зміною, тому що вона зробила можливим співробітництво між владами різних європейських держав. Регулювання допускало можливість участі у прикордонному співробітництві держав, поряд з місцевими та регіональними

⁶ Консолідована версія Договору про функціонування Європейського Союзу. Опублікована в *the Official Journal of the EU*, C 326, 26.10.2012, p. 47–390.

⁷ Інструменти Політики згуртування ЄС в першу чергу зосереджуються на фінансовій підтримці.

ми органами влади та територіальними утвореннями співпраці з їх власною правосуб'єктністю.

З точки зору закону щодо прикордонного співробітництва, ЄГТС являє собою зовсім нову перспективу. Вона має допомогти втілити ідею багаторівневого управління⁸. Затвердження Положення, яке забезпечило правову основу для територіальної співпраці, не було самоочевидним, оскільки Договір про заснування Європейського Співтовариства (далі також – ДЄС) не надав ясну правову основу для прийняття такого акта. Проте стаття 159 ДЄС була використана в кінці. Регулювання ЄГТС черпає натхнення з елементів правових рамок, розроблених у попередній час. Комітет регіонів зазначив чотири різних джерела, з яких взяло початок регулювання ЄГТС. По-перше, це угоди між державами, спрямовані на вирішення конкретних питань округу. По-друге, це закон Ради Європи, заснований в рамках конвенції 1980 р.⁹, до якого були додані додаткові протоколи в 1995 році¹⁰ і в 1998

⁸ Про концепцію багаторівневого управління, див., e.g.: HOOGHE, L. – MARKS, G. *Multi-level governance and European integration*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, 2001; HOOGHE, LIESBET (ed.) *Cohesion Policy and European Integration: Building Multi-level Governance*. Oxford: Oxford University Press, 1996; LEONARDI, R. *Cohesion Policy in the European Union: The Rebuilding of Europe*. Houndsmills, Hampshire: Palgrave, 2005; MARKS, G., - HOOGHE, L. – BLANK, K. European integration from the 1980s: state-centric v. multi-level governance. In: *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, No. 3, 1996, pp.341–78; BACHE, I. – FLINDERS, M. (eds.) *Multi-level Governance*. Oxford: Oxford University Press, 2004; PIATTONI, S. Multi-level Governance: a Historical and Conceptual Analysis. In: *European Integration*. Vol. 31, No. 2, 2009, pp. 163–180.

⁹ Європейська Рамкова конвенція з транскордонного співробітництва територіальних общин або властей (ETS No106) підписана у Мадриді 21 травня 1980 року. Це основний документ, прийнятий на європейському рівні, в рамках Ради Європи, що відноситься до регіонального співробітництва та підтримує децентралізацію процесу прийняття рішень у владних структурах регіону.

¹⁰ Перший протокол, прийнятий 9 листопада 1995, пов'язаний з правовими наслідками актів, прийнятих у рамках транскордонного співробітництва, та правовим статусом органів, що здійснюють прикордонне співробітництво. Протокол набув чинності для Словацької Республіки 2 травня 2000 р.

році.¹¹ По-третє, це двосторонні рамкові угоди, які сприяли ряду корисних досягнень в області законодавства. І, нарешті, законодавством ЄС розроблені механізми стимулювання і фінансування транскордонного співробітництва (INTERREG). Проте положення по ЄГТС не прагне стандартизувати практичне здійснення територіального співробітництва. Замість цього воно дозволяє підтримувати різноманітність ситуацій та здобутки, що впливають з минулого досвіду, як описано вище. Положення дозволяє державним органам у країнах з ліберальним підходом мати більше можливостей для встановлення і здійснення прикордонного співробітництва, в той час як у країнах з обмежувачим підходом в цій області можна очікувати отримати мало, чи взагалі ніяких додаткових прав від цього положення. У березні 2012 року Європейська Комісія запропонувала внести поправки до Регламенту № 1082/2006 стосовно Європейської групи з територіального співробітництва щодо роз'яснення, спрощення та вдосконалення розробки і здійснення таких угруповань¹². Філософія, що лежить в основі запропонованих змін, може бути виражена в трьох ключових словах: нерозривність, ясність і гнучкість. Нерозривність у тому сенсі, що основний характер ЄГТС не буде змінено, і ніяким існуючим ЄГТС не потрібно міняти свої статuti або методи роботи. Ясність, тому що пропонується модифікація регулювання для того, щоб врахувати Лісабонський договір, спростити і прояснити деякі аспекти, які, як було показано, привели до плутанини, і з метою забезпечення більшої наочності і зв'язку у формуванні і

¹¹ Другий протокол, підписаний 5 травня 1998, створює правову основу для співпраці несуміжних територіальних одиниць або органів. Він набув чинності з 1 лютого 2001 року. Обидва протоколи підтримують регіони, щоб мати більше компетенції з іноземних економічних і політичних питань, з тим щоб сприяти як міжнародній активізації регіонів, так і позитивній дискримінації провінційних прикордонних територій.

¹² Пропозиція про постанову Європейського парламенту та Ради вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 1082/2006 Європейського парламенту і Ради від 5 липня 2006 року стосовно Європейської Групи з Територіального Співробітництва (ЄГТС) щодо роз'яснення, спрощення та вдосконалення створення і реалізації таких угруповань.COM(2011) 610 final/2.

функціонуванні ЄГТС. А гнучкість по причині залучення ЄГТС до будь-якого аспекту територіальної співпраці (а не “перш за все” здійснення програм і проектів, фінансованих Управлінням з Європейського фонду регіонального розвитку), а також через надання правової основи для участі в якості членів органам влади та регіонам з третіх країн. Пропоновані зміни стосуються членства, змісту Конвенції та Статуту ЄГТС, її мети, процесу затвердження національними органами влади, застосовного права працевлаштування та придбання, підходів до ЄГТС, члени якої несуть різну відповідальність за свої дії, і більш прозорі процедури спілкування. Що стосується членства, пропоновані зміни спрямовані на дозвіл для регіонів і державних органів з країн, які не є членами ЄС, ставати членами ЄГТС за умови, що інші члени співтовариства належать до одної або декількох держав-членів.

Також уточнено прийнятність членства осіб у рамках приватного права. Повторно визначені і акцентовані відмінності в процедурі затвердження Конвенції і Статуту ЄГТС. Вказано критерії затвердження або відхилення національних органів та запропоновано обмеження часу для експертизи (це єдина та найчастіша скарга від існуючих і планованих ЄГТС). Пропозиція Комісії включає рішення, у відповідності зі зведенням Союзу, щодо податків і режимів соціального забезпечення для співробітників ЄГТС, які можуть бути застосовані в будь-якій з держав-членів, території яких включають ЄГТС. Аналогічний підхід пропонується для правил придбання. Відповідальність місцевих або регіональних органів також пропонується регулювати. Нарешті, держави-члени будуть зобов’язані інформувати Комісію про будь-які положення регулювання, прийняті для реалізації ЄГТС з поправками, і кожна новостворена ЄГТС повинна інформувати Комісію про свою мету і членство для публікації цієї інформації в Офіційному журналі Європейського Союзу.

Європейська група територіального співробітництва є інструментом, який дозволяє державним структурам ряду держав-членів (а також не-членів ЄС, запропонованих Комісією, для того, щоб

з'ясувати можливість їх участі у ЄГТС) зібратися разом і створити структуру, яка має статус юридичної особи згідно з законодавством ЄС. Це є важливим інструментом транскордонного співробітництва, яке є частиною поточної Політики згуртування ЄС. З 2006 року були створені 26 ЄГТС. Якщо нова пропозиція Комісії буде прийнята законодавцями ЄС - Європейським парламентом і Радою, членство в ЄГТС регіонів і органів не-членів ЄС, безсумнівно, стане можливим. Обговорення за пропозицією Комісії створити нові рамки інструмента ЄГТС Європейським парламентом і Радою в даний час здійснюється в рамках переговорів стосовно нового програмного періоду 2014-2020 рр. Комітет регіонів (далі – Комітет)¹³ опублікував свій погляд на це питання в лютому 2012 року. Комітет регіонів, який також відповідає за ведення реєстру ЄГТС і працює з платформи ЄГТС, схвалює пропозицію Комісії. Проте Комітет закликає до більшої ясності щодо критеріїв затвердження ЄГТС. Він також захищає прискорення включення зобов'язань, які стосуються операцій, які служать загальним економічним інтересам. Крім того, Комітет вказує на те, що ідея переліку національних, регіональних і місцевих законів, які будуть застосовуватися до ЄГТС, у фіксованій конвенції є контрпродуктивною.

Він також вимагає застосування нових положень до існуючих ЄГТС, і не тільки тих, які створені після реалізації переглянутого регулювання. Комітет закликав до швидкого прийняття тексту, не чекаючи завершення дискусії щодо законодавчого пакету, тому що воно не має реальних наслідків для бюджету ЄС або багаторічних фінансових рамок. За даними Комітету, швидке прийняття тексту сприятиме створенню ЄГТС, які чекають нового законодавства¹⁴.

¹³ Для отримання детальної інформації щодо майбутнього Європейської групи з територіального співробітництва, див., наприклад: <http://libraryeuroparl.wordpress.com/2012/06/06/future-of-the-european-grouping-of-territorial-cooperation/>

¹⁴ Для отримання детальної інформації щодо майбутнього Європейської групи з територіального співробітництва, див., наприклад: <http://libraryeuroparl.wordpress.com/2012/06/06/future-of-the-european-grouping-of-territorial-cooperation/>

Транскордонне співробітництво між сусідніми регіонами Словаччини, України, Угорщини та Румунії, якщо воно здійснюється за допомогою інструменту Європейської групи з територіальної співпраці, може сприяти підвищенню ефективності співпраці. Створення спільних угруповань зі статусом юридичної особи і здатних діяти в інтересах своїх членів - регіональних і місцевих властей, з яких воно складається, в змозі більш ефективно вирішувати транскордонні проблеми спільнот, що живуть на території сусідніх регіонів Словаччини, України, Угорщини та Румунії. Конвенція Європейської групи з територіального співробітництва між Словаччиною, Україною, Угорщиною та Румунією може створити власні органи співробітництва із законодавчими, виконавчими та контрольними повноваженнями. Законодавчий орган підрозділу надрегіонального співробітництва повинен представляти волю громадян сусідніх регіонів, шукати транскордонні рішення транскордонних проблем з метою поліпшення умов життя в регіонах і співробітництва з метою зменшення відмінностей між рівнями розвитку різних регіонів. ЄГТС між Словаччиною, Україною, Угорщиною та Румунією може набувати і відчужувати рухоме і нерухоме майно і наймати персонал, і може бути стороною в судовому розгляді.

Це могло б сприяти усуненню перешкод і ліквідації розділяючих факторів. А також знизити важливість кордонів між Словаччиною, Угорщиною та Румунією як членів ЄС, з одного боку, та Україною, з іншого боку, до просто "адміністративних" кордонів. Звичайно, причини, з яких був створений східний кордон ЄС з високим рівнем захисту (наприклад, боротьба з організованою злочинністю) повинні підтримуватись. Реалізація транскордонного співробітництва між сусідніми регіонами Словаччини, України, Угорщини та Румунії за допомогою інструменту ЄГТС буде повною мірою відповідати одному з основних принципів, що регулюють функціонування ЄС, – принципу субсидіарності¹⁵, який

¹⁵ Відповідно до пункту 3 статті 5 Договору про Європейський Союз, Союз повинен діяти тільки тоді й у тій мірі, коли цілі передбачуваної дії не можуть бути досягнуті в достатній мірі державами-членами, або на центральному рівні чи на регіональному та місцевому рівні, але можуть з причини масштабів і результатів передбачуваної дії бути краще досягнуті на рівні Союзу.

потребує доносити процес прийняття рішень якомога ближче до громадян.

Європейська група з територіальної співпраці є юридичним інструментом, який в більш відповідний спосіб може служити досягненню цілей транскордонного співробітництва між сусідніми регіонами Словаччини, України, Угорщини та Румунії, як, наприклад, поліпшення транспортних зв'язків, екології, освіти, транскордонного ринку праці (адекватне знання транскордонних можливостей ринку, експортні можливості), програм досліджень і розробок, туризму.

Список використаних джерел

1. **BENKO R.: Perspectives on the development of transborder cooperation among the neighbouring regions of Hungary, Slovakia, Romania and Ukraine within the cross-border regional policies of the European Union. In: Geopolitics of Ukraine: History and Modern Times. Special issue on Collection of scientific papers presented during the conference „Ways to improve efficiency for transborder cooperation on the new eastern border of EU held on the 18th – 19th of September 2012 in Stara Lesna. ISSN 2078-1431, No. 9 (2012), s. 250-273.**
2. **CARBONNIER J. Sociologie juridique. 2ieme edition. Paris: Presses Universitaires de France. 1978, p. 13.**
3. **HOOGHE L. – MARKS, G. Multi-level governance and European integration. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, 2001.**
4. **HOOGHE LIESBET (ed.) Cohesion Policy and European Integration: Building Multi-level Governance. Oxford: Oxford University Press, 1996.**
5. **LEONARDI R. Cohesion Policy in the European Union: The Rebuilding of Europe. Houndsmills, Hampshire: Palgrave, 2005.**

6. **MARKS G., - HOOGHE, L. – BLANK, K. *European integration from the 1980s: state-centric v. multi-level governance. In: Journal of Common Market Studies, Vol. 34, No. 3, 1996, pp.341–78.***
7. **BACHE I. – FLINDERS, M. (eds.) *Multi-level Governance. Oxford: Oxford University Press, 2004.***
8. **PIATTONI S. *Multi-level Governance: a Historical and Conceptual Analysis. In: European Integration. Vol. 31, No. 2, 2009, pp. 163–180.***
9. ***Consolidated version of the Treaty on European Union. Published at: Official Journal of the EU, C 326, 26.10.2012, p. 13–46.***
10. ***Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Published at: Official Journal of the EU, C 326, 26.10.2012, p. 47–390.***
11. ***Regulation (EC) No. 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC). OJ L 210, 31.7.2006, p. 19–24.***
12. ***Council Regulation (EC) No 1083/2006 of 11 July 2006 laying down general provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund and the Cohesion Fund and repealing Regulation (EC) No 1260/1999. OJ L 210, 31.7.2006, p. 25–78.***
13. ***Study of the Committee of Regions on European Grouping of Territorial Cooperation. CdR 117/2007 (Study).***
14. ***European Framework Convention for Cross-border co-operation of territorial communities or authorities (ETS No106) signed in Madrid on the 21st of May, 1980.***
15. ***Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council amending Regulation (EC) No 1082/2006 of the***

European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC) as regards the clarification, simplification and improvement of the establishment and implementation of such groupings. COM(2011) 610 final/2.

16. *For the details on the future of the European Grouping of Territorial Cooperation: <http://libraryeuroparl.wordpress.com/2012/06/06/future-of-the-european-grouping-of-territorial-cooperation/>*

Станіслав КОНЕЧНИЙ,
доктор філософії, кандидат наук,
Інститут суспільних наук САН, м. Кошице

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ ЯК ФАКТОР ПРИКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ

Соціальна структура Східної Словаччини у порівнянні з її іншими регіонами постійно проявляє деякі специфічні ознаки. Вони є відображенням географічних і природних умов, а також особливості політичного, демографічного, економічного і культурного розвитку в минулому та сьогоденні. Рівень економічної активності, а також галузева структура і соціальний склад населення визначають рівень життя і можливості для розвитку області. Це важливі чинники, які постійно впливають також на характер, масштаби й динаміку контактів, відносин і співпраці між суб'єктами по обидва боки державного кордону з Польщею, Угорщиною та Україною. Тому цей факт потрібно постійно відображати під час методичної підготовки, у дослідженні транскордонного співробітництва на сході Словаччини та в рамках оцінки її перспектив на майбутнє.

Ключові слова: Східна Словаччина, транскордонне співробітництво, соціальна структура, економічна активність, галузева стратифікація, соціальний склад населення.

Після подолання т. з. Карибської кризи і певного зменшення міжнародної напруги між тодішніми наддержавами США і СРСР відразу настало певне послаблення її також в межах т. з. східного блоку – так на Заході називали Радянський Союз і його супутників чи сателітів у Європі, а також в Азії. Одним із проявів цієї нової тенденції було створення простору для більш простих, не лише офіційних відносин між країнами з різними формами і ступенем тоталітарного режиму, якими керували комуністичні

партії і які знаходилися під прямою опікою СРСР [1, с. 217]. Таким чином почали розвиватися і менш формальні відносини між цими державами, до яких можна віднести також контакти між регіонами, які розташовані біля їх спільного кордону [2, с. 100].

Хоча особливі відносини, які називали дружніми, у межах соціалістичного табору існували й раніше – у другій половині п'ятдесятих років минулого століття, у більшості вони існували фактично лише «на відстані», сильно відзначалися формальністю і суб'єктом «зверху» були рекомендовані як засоби ідеологічного впливу [3, с. 120.] Але це не означає, що їх зовсім не було і не існували справді побратимські зв'язки між ними, особливо, якщо врахувати, що часто вони становили єдиний можливий прямий контакт з близьким зарубіжжям. Спочатку, особливо у другій половині п'ятдесятих і в першій половині шістдесятих років, все-таки основоположниками цих відносин були передусім області, округи чи окремі міста у СРСР і в Чехословаччині, хоча, як правило, центральні, лише формально визначені, і в перші роки значної ідейно-культурної чи політичної користі вони не принесли, не кажучи про їх незначне, практично нульове економічне сприяння [4, с. 95-96].

Особливе місце у цьому відношенні мав Східнославацький край, який був сформований на основі адміністративної реформи у 1960 році за допомогою об'єднання колишнього *Кошицького* і *Пряшівського країв*. Від початку при цьому він утворював ідеальний простір для розвитку «побратимської співпраці» – це був тогочасний термін також для транскордонної кооперації. Особливою перевагою краю, якої не мав жоден інший з тодішніх десяти країв Чехословацької Соціалістичної Республіки, було те, що він територіально межував з трьома соціалістичними державами, а саме: з Радянським Союзом, з Польщею і з Угорщиною. Крім того, здебільшого йшлося про прикордонні регіони, між якими в минулому не було жодного кордону або який мав лише внутрішньодержавний – адміністративний характер і державним кордоном став лише у 1918 році чи у випадку Закарпаття – аж у 1939 році. [5, с. 92-93.]

Значною перевагою для транскордонних контактів вважався той факт, що регіони по обидва боки кордону у певному сенсі утворювали один соціально-економічний простір, який характеризувався сумісною економічною базою з кількома ідентичними елементами, а також схожими соціальними і демографічними характеристиками, що вважалося передумовою не лише для взаєморозуміння, але й можливості подібним чином вирішувати аналогічні проблеми. Тим не менше, здається, що спільні риси прикордонних регіонів, особливо Східної Словаччини і Закарпаття, були скоріше тільки відносною перевагою ще за соціалізму і тепер їх заморожує, як і передбачали дослідження, шенгенський кордон між обома державами [6].

Справа в тому, що згадані прикордонні регіони були, і це є актуальним до сьогодні, відстаючими, відносно маргінальними областями з певними диспропорціями, можлива співпраця яких має малий синергетичний ефект. Іншими словами, інтеграція менш розвинутих регіонів цю область тільки збільшує, але, по суті, їй не допомагає. З іншого боку, хоча це звучить зовсім парадоксально, кооперація більш розвинутого регіону з менш розвинутим дає певні зразки, приклади, імпульси і поштовхи для розвитку і водночас робить ефективнішими виробництво та інноваційні процеси та веде до прогресу також у більш розвинутому регіоні, якщо не має певних бар'єрів [7, с. 65].

Щоправда взаємне порівняння створює також позитивні умови для транскордонного співробітництва. Це стосується, наприклад, схожого багатонаціонального середовища на сході Словаччини і в Закарпатській області України, яке є відображенням історичного розвитку і яке принесло по суті безконфліктне співжиття словацького, русинського, українського, угорського і єврейського населення. Такі ж корені має релігійна толерантність, яка уможливило співіснування, а також взаємоповагу віруючих, незалежно від їх приналежності до римо-католицької, православної, греко-католицької, лютеранської, кальвіністської чи іудаїстської конфесій [8, с. 5-7].

На офіційному рівні менше обговорювались певні атрибути Східнословачького краю, які об'єктивно не сприяли розвитку транскордонного співробітництва. Сюди належить передусім його сільський характер, який об'єктивно не може його значно стимулювати. Носієм розвитку відносин цього типу є насамперед міське населення з високим рівнем освіти, яке надає більшого значення тенденціям модернізації. Проблеми у цьому напрямку посилює велика кількість маленьких сіл в умовах краю, це призводить до їх життєвих проблем, і, отже, закономірно, також до ігнорування зовні надбудовних явищ. Очевидною невигодою у цій сфері є також той факт, що аж до кінця шістдесятих років ХХ століття 34 % економічно активного населення краю щоденно добиралося на роботу за межі свого населеного пункту, і таким чином були досить переміщені соціальні межі робочого часу [9, с. 64].

У аналізах розвитку транскордонного співробітництва округів, організацій, підприємств чи установ Східної Словаччини з партнерами із сусідніх регіонів за кордоном, у тому числі, очевидно, найбільш розвинених побратимських відносин з рівнозначними суб'єктами у Закарпатській області теперішньої України, зовсім не є вирішальним фактор соціальної структури населення. Хоча він є явним відображенням також географічних та природних умов, але передусім політичного, демографічного, економічного і культурного розвитку всього регіону в минулому і сьогодні. З цієї причини соціальна структура населення Східної Словаччини у порівнянні з іншими краями постійно демонструє певні специфічні риси, які не можуть не вплинути на стан і розвиток окремих соціальних явищ.

Рівень економічної активності, галузева структура і соціальний склад населення визначають рівень життя і можливості для розвитку області. Йдеться про важливі чинники, які постійно впливають також на характер, масштаби і динаміку контактів, відносин і співпраці між суб'єктами по обидва боки державного кордону з Польщею, Угорщиною та Україною. Цей факт потрібно у будь-якому випадку відображати, з одного боку, під час методич-

ної підготовки у дослідженні транскордонного співробітництва на сході Словаччини, але також в рамках оцінки його можливості чи перспектив у сьогоденні.

Частка економічно активних осіб у загальній чисельності населення від 1961 року постійно збільшувалася по суті рівномірно, як у загальнословацькому масштабі, так і у Східній Словаччині, а саме: від 41,7 % до 51,1% чи від 40,3% до 49,9 % у 2001 році, хоча на сході вона коливалась приблизно на 1,5 – 2 % на нижчому рівні. Паралельне зростання кількості осіб економічно не активних з власним джерелом доходів у цей період (з 9% на 20% чи з 11,7% на 18,4%) чітко сигналізує про загальне старіння населення і відносно вищу народжуваність у Східній Словаччині. Цю тенденцію лише підтверджує зниження частки несамотійних осіб, яка завдяки дитячій складовій населення на сході є на 3% вищою. Розвиток основних показників економічно активного населення цього періоду нам показує також таблиця 1 [9, с. 52-54; 10, с. 489; 11, с. 164-165.] і таблиця 2. [12, с. 21-23; 13, с. 17, 161, 295.]

Таблиця 1

Економічна активність населення Східнославацького краю у 1961-1980 роках, %

Рік перепису населення	1961		1970		1980	
	ССК	Словацьчина	ССК	Словацьчина	ССК	Словацьчина
<i>Економічно активне населення</i>	40,3	41,7	41,9	44,1	48,0	49,8
<i>Ек. не активні з власним доходом</i>	11,7	9,0	16,1	13,8	13,4	14,0
<i>Несамостійні особи</i>	48,0	49,3	42,0	42,=1	38,6	36,2
РАЗОМ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Таблиця 2

**Економічна активність населення
Східнославацького краю у 1991-2001 роках, %**

Рік перепису населення	1991		2001	
	СС	Словаччина	СС	Словаччина
<i>Економічно активне населення</i>	48,3	49,6	49,9	51,1
<i>в тому числі у декретній відпустці</i>	6,2	5,9	5,1	4,9
<i>безробітні</i>	4,9	4,1	25,8	20,4
<i>працюючі пенсіонери</i>	2,7	2,9	3,2	2,5
<i>Ек. не активні з власним доходом</i>	16,7	17,6	18,4	20,0
<i>в тому числі непрацюючі пенсіонери</i>	99,9	99,9	94,3	94,3
<i>інші</i>	0,1	0,1	5,7	5,7
<i>Несамостійні особи</i>	35,0	32,7	31,7	28,9
<i>з яких діти до 15 років</i>	75,7	74,4	73,9	71,3
РАЗОМ	100,0	100,0	100,0	100,0

У той час, як відмінності в інтенсивності економічної активності населення у Східнославацькому краї на побратимські і транскордонні відносини фактично не могли безпосередньо вплинути, те саме не можна констатувати, якщо мова йде про галузеву структуру економічно активної частини населення. Справа в тому, що вона має безпосередній вплив на економічну продуктивність регіону і рівень життя населення й на внутрішні і зовнішні економічні відносини. Тому розвиток транскордонного співробітництва міг бути до певної міри пригальмований через велику частку сіль-

ського господарства у економічній структурі регіону, хоча вона також досить швидким темпом знижувалась.

Частка працівників у промисловості була на сході порівняно з загальним словацьким параметром нижчою, причому різниця коливалася від 2,8% (2001) до 5,5% (1961). Зазвичай кращі результати у порівнянні з загальнонаціональним середнім показником край показував лише у сфері будівництва і транспорту, це було пов'язано з менш розвинутою матеріально-технічною базою краю і отже з подальшою розбудовою його інфраструктури чи з його значною площею і ущільненням залізничної мережі, а також мережі доріг. Тому не випадково, що це були саме східно-словацькі будівельні фірми, які у підприємстві на Закарпатті від дев'яностих років мали найбільший успіх.

Частка осіб, які працюють у торгівлі і сфері послуг, була впродовж досліджуваного періоду завжди нижчою, що, очевидно, пов'язано з рівнем урбанізації і загальним рівнем розвитку окремих регіонів. Навпаки, швидший розвиток і збільшення кількості людей, які працюють у невиробничій сфері, в Східно-словацькому краї чітко відображали необхідність зміцнювати соціальний благоустрій регіону, передусім через створення і поширення освітніх, медичних і культурних установ. Цей факт мав на розвиток дружніх відносин надзвичайно позитивний вплив, який у вісімдесятих роках все більше проявлявся також у виробничій сфері, у вигляді обміну досвідом, використання передових технологій та прямої виробничої кооперації. Розвиток галузевої стратифікації економічно активного населення у досліджуваному нами періоді демонструє таблиця 3 [9, с. 52, 123; 10, с. 491; 11, с. 166-167; 13, с. 19, 163, 297; 14.].

Таблиця № 3

**Галузева структура економічно активного населення
Східнословачького краю у 1961-2001 роках, %**

Рік перепису	1961		1970		1980		1991		2001	
	ССК	Словаччина	ССК	Словаччина	ССК	Словаччина	СС	Словаччина	СС	Словаччина
<i>Сільське господарство</i>	37,3	33,8	21,5	20,4	16,8	16,2	15,2	13,9	5,8	5,4
<i>Промисловість</i>	22,9	28,4	29,7	33,8	32,4	35,9	31,1	33,1	29,6	32,4
<i>Будівництво</i>	13,0	11,2	12,6	10,9	13,1	13,5	9,7	9,3	5,4	5,0
<i>Транспорт</i>	7,2	6,5	8,5	7,3	7,3	7,2	7,2	6,3	5,5	5,2
<i>Торгівля і ремесла</i>	7,4	6,3	7,8	8,2	11,2	7,2	12,0	12,2	6,9	8,0
<i>Невиробнича сфера</i>	12,2	13,8	19,9	19,4	18,3	19,0	20,0	20,7	22,2	24,4
<i>Не вказано і не визначено</i>	—	—	—	—	0,9	1,0	4,8	4,5	24,6	22,6
РАЗОМ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

В аспекті соціальної бази транскордонне співробітництво спирається, в основному, на категорію службовців, яка у Східній Словаччині постійно, з 1961 року до останнього перепису населення, виявляла нижчу частку на стратифікації економічно активного населення, ніж у середньому по всій країні. Різниця у 1970 році складала 6 %, але в 2001 році вже лише 3,4%. Другим, на наш погляд, досить негативним чинником була значна частка шару кооперативних сільських господарів і групи індивідуально господарюючих селян, яка у 1961 році складала 6,6 % економічно активного населення [15, с. 108]. Подальший розвиток змін у

соціальному складі населення Східної Словаччини демонструє таблиця 4. [9, с. 122; 11, с. 169-170; 13, с. 19, 163, 297.]

Таблиця 4

**Соціальний склад населення східної Словаччини
у 1991-2001 роках, %**

Рік перепису	1970		1980		2001	
	ССК	Словаччина	ССК	Словаччина	СС	Словаччина
<i>Робітники</i>	60,5	56,3	60,3	59,1	45,8	45,4
<i>Службовці</i>	22,8	28,8	26,7	31,5	24,6	28,0
<i>Кооперативні сільські господарі і ремісники</i>	12,0	11,2	10,1	8,4	—	—
<i>Індивідуально господарюючі селяни</i>	4,6	2,0	1,1	0,1	—	—
<i>Самозайняті особи</i>	—	—	—	—	3,9	7,7
<i>Інші групи</i>	0,1	1,7	1,8	0,9	25,7	18,9
РАЗОМ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

У порівнянні із загальнословацькими показниками на сході Словаччини мали меншу чисельність працівники робітничих професій. Загалом, частка робітників також збільшувалася аж до 1980 року, з тих пір вона значно зменшується. У Східній Словаччині була і надалі залишається низькою частка торговців і підприємців, що, без сумніву, негативно впливає на економічну діяльність за кордоном регіону, хоча торгові і промислові палати з обох боків кордону працювали добре ще на початку дев'яностих років минулого століття і дотепер діють у цій сфері дуже активно. Щоправда багато залежить від поступової реалізації певних інтеграційних амбіцій України щодо Європейського Союзу [16, с. 23-25].

Загалом люди на сході Словаччини досі підтримують, мають зацікавленість та бачать користь у транскордонних відноси-

нах і співробітництві для життя і подальшого розвитку регіону. У деякій мірі в цьому грають роль також багаторічні традиції транскордонних контактів, і хоча вони пройшли через різні перипетії, завжди мали, в основному, позитивний відгук. На початку їх розвитку йшлося скоріше про бажання і бачення, тому що не було реальних економічних та соціальних передумов для їх реалізації. Після створення, розширення та поліпшення матеріальної бази і кадрового забезпечення виробництва, культурної сфери перешкодами стали різні законодавчі та адміністративні бар'єри, які не змогла компенсувати навіть значна політична та ідеологічна підтримка транскордонних відносин і співробітництва. З іншого боку, теорія і практика підтверджують, що транскордонні відносини завжди позитивно впливають на розвиток економічної і соціальної структури в цих прикордонних регіонах [17, с. 34-38].

На початку дев'яностих років ХХ століття, незважаючи на дуже складні проблеми, пов'язані з трансформацією у всіх пост-соціалістичних і пострадянських країнах, транскордонне співробітництво могло набути ширших та міцніших контурів. Цього не сталося, тому що на боці представництв Словаччини, а також України тоді почала негативно проявлятися надмірна чутливість по відношенню до індикаторів державного суверенітету, пов'язана також з деякими ремінісценціями на певні явища і дії далекого і недавнього минулого. Ця ситуація значно вплинула на процес утворення, конкретну форму і функціонування *Карпатського єврорегіону*, хоча спочатку йшлося про дуже цікавий, амбіційний і перспективний проект за підтримки європейських органів влади і широкої громадськості [18, с. 38-44].

У наступні роки на всьому сегменті співробітництва з Закарпатською областю України негативно відбилися інтеграційні амбіції Словаччини, які в кінцевому рахунку означали введення візового режиму і шенгенського кордону, причому подальші ускладнення мали за наслідок прийняття Словацької Республіки у Європейський Союз, НАТО та єврозону. У транскордонні відносини і ширшу співпрацю Східної Словаччини з сусідніми

округами в Угорщині з боку центрів марно проникла політична ворожість, яка посилювалась провокаціями та цілеспрямованим відкриттям історично закритих питань меншин і територіальних питань. Зазначені проблеми надзвичайно важко подолати, і хоча вже у транскордонних відносинах було досягнуто очевидного успіху, вся ця сфера залишається і надалі занадто залежною від змін політичного складу в керівництві обох держав.

На завершення ми дозволимо собі передбачити, що не тільки кооперація, але навіть певна форма інтеграції, яка була спочатку мрією, потім політичною пропагандою, ще пізніше – намаганням кількох ентузіастів і спритних підприємців та фірм, в кінці-кінців стане економічною і соціальною необхідністю. Економічний і соціальний розвиток в Європі і у світі цього дедалі очевидніше вимагає.

Список використаних джерел

1. *SOJÁK Vladimír. Svět po druhé světové válce. Praha: Orbis, 1962, 425 s.*
2. *Колесник В.П. Истоки и развитие сотрудничества трудящихся приграничных районов Советского Союза и европейских социалистических стран (1956 - 1983 гг. In: GAJDOŠ, M.- PRUNICA, S. J. (eds.). Družobné vzťahy pracujúcich Zakarpattia a východného Slovenska : História a súčasnosť. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1985, s. 95-106.*
3. *DANILÁK Michal. Styky východného Slovenska a Zakarpatska v rokoch 1945-1990. In DORUEA, Ján (ed.). Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2000. s. 119-131.*
4. *DANILÁK Michal. Predpoklady a hlavné etapy rozvoja družobných stykov Východoslovenského kraja ČSSR a Zakarpatskej oblasti USSR. In BOUCOVÁ, Zlatica (ed.). Základné otázky pohraničnej spolupráce krajín – členov*

RVHP : Materiály z československo-sovietskeho vedeckého seminára, ktorý sa konal v dňoch 13.- 15. októbra 1987. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1988, s. 93-101.

5. *DULEBA Alexander. Ukrajina a Slovensko : Geopolitické charakteristiky vývinu a medzinárodné postavenie Ukrajiny. Implikácie pre Slovensko. Bratislava: Veda, 2000, 402 s.*
6. *ТОКАР П. Нові реалії сучасних кордонів : Соціолого-політологічний аналіз. Ужгород: Ужгородський національний університет, Факультет міжнародних відносин, 2008. – 320 с.*
7. *УСТИЧ И.И. Экономическая интеграция приграничных регионов как зародыш объединенного рынка СЭВ. In Динис Г.Г., Передрий А.С., Сюсько И.Н. Развитие приграничного сотрудничества стран – членов СЭВ и прямых связей между предприятиями СССР и социалистических стран : Материалы Всесоюзного научного семинара, Ужгород, октябрь 1988 г. Москва: Закарпатский областной комитет Коммунистической партии Украины; Институт социальных и экономических проблем зарубежных стран Академии наук УССР; Всесоюзное экономическое общество, 1989, 307 s.*
8. *ŠVORC Peter. Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období (1919-1939). Prešov: Universum, 2003, 422 s.*
9. *Sčítanie ľudu, domov a bytov 1970 vo východoslovenskom kraji. Košice: Krajská správa Slovenského štatistického úradu v Košiciach, 1974, 224 s.*
10. *KONEČNÝ Stanislav. K niektorým otázkam vývoja sociálnej štruktúry rusínskeho obyvateľstva na Slovensku. In Sociológia, rč. 26, 1994, č. 5-6, s. 487-495.*
11. *Sčítanie ľudu, domov a bytov 1980 : Slovenská socialistická republika. Bratislava: Slovenský štatistický úrad, 1983, 368 s.*

12. *Sčítanie ľudu, domov a bytov 1991 : Podrobné údaje za obyvateľstvo: Slovenská republika. Praha; Bratislava: Federálny štatistický úrad; Slovenský štatistický úrad, 1992.*
13. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001 : Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti, najvyššieho skončeného stupňa školského vzdelania a stupňa ekonomickej aktivity za SR, kraje a okresy, II. diel (Banskobystrický kraj, Prešovský kraj, Košický kraj). Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2002, 401 s.*
14. *Demografické údaje zo sčítaní obyvateľov, domov a bytov na Slovensku : Výsledky sčítania ľudu, domov a bytov 1991. Východné Slovensko : Obyvateľstvo ekonomicky aktívne podľa pohlavia, dochádzky do zamestnania a odvetvia národného hospodárstva. Dostupné na internete <http://sodb.infostat.sk/scitanie/sk/1991/format.htm>.*
15. *Канішовський В. Східна Словаччина вчора і сьогодні. Bratislava; Prešov: Slovenské pedagogické nakladateľstvo; Oddelenie ukrajinskej literatúry, 1982, 256 s.*
16. *Мікловда В.П. Транскордонне економічне співробітництво – важливий механізм євроінтеграції України. In Мікловда В.П. et al. (eds.). Вплив маркетингу на підвищення ефективності транскордонного економічного співробітництва з країнами - членами ЄС : Спеціальний випуск Наукового вісника Ужгородського національного університету. Серія Економіка, випуск 23. Ужгород; Мукачево: Ужгородський національний університет; Мукачівський технологічний інститут, 2007. – С. 23-25.*
17. *Устич Сергій Іванович et alii. Транскордонне співробітництво як альтернатива новій „залізній завісі» та конфліктам. – Ужгород: Карпати, 2007. – 240 s.*
18. *Буковецький М. Карпатський єврорегіон : передумови створення і перспективи розвитку. In ПАВЛЕНКО Г. В.*

et alii (eds.). Соціально-економічні та етнополітичні зміни в країнах Центральної і Південно-Східної Європи (друга половина 80-их – перша половина 90-их років ХХ ст. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського комітету у справах преси та інформації, 1997. – С. 38-44.

The development of the social structure of eastern Slovakia as a factor in cross-border cooperation

Summary

The social structure of eastern Slovakia in comparison with other regions constantly has some specific features. Reflect geographical and natural conditions, but also traits of political, demographic, economic and cultural development in the past and present. Economic activity rate, branch structure and social composition of the population determine the standard of living and opportunities to develop the area. This is an important factor, but which permanently affect the nature, extent and dynamics of contacts, relations and cooperation between players on both sides of the border with Poland, Hungary and Ukraine. This should reflect in methodological training, in research of cross-border co-operation in eastern Slovakia, and the assessment of its prospects for the future.

Keywords: *Eastern Slovakia, cross-border cooperation, social structure, economic activity, sectoral stratification, social composition of the population.*

Развитие социальной структуры Восточной Словакии как фактор приграничного сотрудничества

Резюме

Социальная структура Восточной Словакии в сравнении с другими регионами государства обладает некоторыми специфическими особенностями. Они являются отражением не только географических и природных условий жизни населения, но и важных явлений экономического, политического и куль-

турного развития общества в прошлом и настоящем. Степень экономической деятельности, а также отраслевая структура и социальный состав населения определяют возможности для развития области и уровень жизни людей. Это важные факторы, которые постоянно влияют на характер, масштабы и динамику контактов, отношений и сотрудничества между предприятиями и учреждениями по обе стороны границы с Польшей, Венгрией и Украиной. Это должно постоянно отражаться во время методологической подготовки всех проектов, в течение научных исследований и в рамках оценки их перспектив на будущее.

Ключевые слова: *Восточная Словакия, приграничное сотрудничество, социальная структура, экономическая активность, отраслевая стратификация, социальный состав населения.*

Іван ЧУЧКА,
кандидат економічних наук, доцент

Георгій БІЛАК,
старший викладач

Марина РУБІШ,
асистент,
Мукачівський державний університет

ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАКТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРОРЕГІОНІВ В УКРАЇНІ

У статті обґрунтовані теоретичні та прикладні засади процесу інтегрування національної економіки у глобальний економічний простір. Охарактеризовано основні напрями політики розвитку єврорегіонів України. Окреслено індивідуальні способи подолання існуючих проблем у Карпатському єврорегіоні. Виявлені перспективні напрямки подальших досліджень соціально-економічного розвитку прикордонних територій у поєднанні із стратегією євроінтеграції.

Ключові слова: *інтеграційні процеси, інноваційний розвиток, транскордонне співробітництво, єврорегіон, євроінтеграція.*

У науковій і економічній літературі уже сформувалася точка зору про невідворотність переходу на нову, більш прогресивну модель розвитку, що базується на економічному використанні ресурсів, на задоволенні в основному не матеріальних потреб людей (творчому самовираженні, дозвіллі, опануванні знань і культури тощо), а головне – на наукових нововведеннях [1, с.67].

Багатосторонність факторів економічного зростання відображає надзвичайно складну природу економіки відкритого типу, багаторівневість та багатоланковість її складових. Будь-яка економічна система зі сформованою структурою внутрішнього ринку та зовнішнього сектора детермінована їх терміном, як на коротко-, так і

на довгострокову перспективу. Разом з тим, як показує вітчизняний та міжнародний досвід, процес інтегрування національної економіки у глобальний економічний простір є у достатній мірі суперечливим, здатним здійснювати вплив як на стан макроекономічної стабільності, так і на стан розвитку регіональної економіки, в тому числі на проблеми залучення регіону до сучасних прогресивних форм міжнародних економічних відносин.

У 90-ті роки ХХ ст. використовується зовнішньополітична орієнтація України в напрямку інтеграції до Європейської спільноти. Європейський вибір відкриває нові перспективи для співробітництва України з розвиненими країнами-конкурентами, для економічного розвитку, соціального й інтелектуального прогресу, зміцнення позицій держави в міжнародній системі координат [2, с.607].

Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, можливість виходу на єдиний внутрішній ринок ЄС.

Розширення ЄС за рахунок країн Центральної та Східної Європи не лише вносить принципові зміни в економічну карту Європи, яка поступово перетворюється на суспільне регіональне традиційне об'єднання.

Значну роль у цьому процесі відіграють і євро регіони, які на сьогодні діють як всередині між країнами ЄС, так і на його зовнішніх кордонах з країнами, які ще не є членами ЄС.

Метою публікації є спроба дослідити практику функціонування євро регіонів в Україні і проаналізувати вплив інновацій на покращення механізму цього функціонування.

У сучасній науковій літературі інноваційному розвитку присвячено чимало публікацій. Дане питання досліджували вітчизняні науковці В. Геєць, Ю. Кінзерський, О. Салінова, А. Федулова, М. Якубовський та ін. У їхніх працях висвітлено результати вирішення фундаментальної проблеми інтеграції України до світової економіки та посилення конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Однак поза увагою ще залишається вплив інновацій на вдосконалення механізму функціонування євро регіонів.

Україна входить у такі єврорегіони: Буг, Карпатський єврорегіон, Нижній Дунай, Верхній Прут, Дніпро, Слобожанщина, Ярославна та Донбас. Загальна протяжність українського кордону становить 6992,982 км. Карпатський єврорегіон охоплює адміністративні одиниці Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. А також чотири області України: Львівську, Закарпатську, Івано-Франківську та Чернівецьку загальною площею 56 660 м².

Саме масштабне розширення Європейського Союзу за рахунок нових 10 членів, у т. ч. сусідів України, принципово змінило функцію західного кордону України, який з того моменту став і зовнішнім кордоном ЄС. За цей період країни-сусіди України – Угорщина, Словаччина та Польща – зробили важливі перші кроки у напрямі своєї повної інтеграції в європейські структури. Результатами цих кроків став вступ названих країн до Шенгенської зони 22 грудня 2007 р., що означає скасування між ними та іншими членами Шенгенської угоди внутрішніх кордонів, розширення зони гарантованої свободи і вільне переміщення людей, товарів, послуг, капіталів. Це також означає, що зовнішній кордон ЄС (західний кордон України) став і зовнішнім кордоном Шенгенської зони. Реалізуючи проголошену раніше стратегію інтеграції, Україна, на відміну від інших країн, позитивно сприймає поширення режиму вільного пересування на території всіх країн ЄС.

Доцільно підкреслити позитивні наслідки створення міжрегіональної асоціації «Карпатський єврорегіон». За час незалежності Закарпаття встановило партнерські відносини з Саболч-Сатмар-Березькою областю Угорщини, з Кошицьким та Пряшівським самоврядними краями Словаччини, Марамурським та Сату-Марським повітами Румунії, Підкарпатським воєводством Польщі, а нещодавно – і з рядом регіонів Чеської Республіки та Німеччини. Така співпраця дає реальні результати в економічній та соціальній сферах. За обсягами прямих іноземних інвестицій, що надійшли в економіку Закарпаття, Угорщина посідає четверте місце (242 українсько-угорські підприємства), обсяг інвестицій – 30,2 млн. дол. США (9,8% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, залучених за весь період діяльності). Польща на шостому місці (24 українсько-польських

підприємства), обсяг інвестицій – 27,1 млн. дол. США (8,8% від загального обсягу). Словаччина займає восьме місце (109 українсько-словацьких підприємств), обсяг інвестицій – 13,0 млн. дол. США (4,2 % від загального обсягу). На ці країни Карпатського єврорегіону припадає майже 23,0% загального обсягу прямих іноземних інвестицій. Для порівняння, обсяг прямих іноземних інвестицій в Тернопільську область в 2007 році склав 51 млн. дол. США, в тому числі інвестиції з Польщі – 13,4%, а саме 0,7 млн. дол. США [3].

Безперечно, потрібно відзначити, що за час існування Карпатського єврорегіону в його рамках здійснено низку проектів транскордонного характеру. У рамках програм сусідства “Україна-Словаччина-Угорщина” фінансуються чотири проекти від Закарпатської області на загальну суму 2,75 млн. євро, а саме: «Розвиток Берегівської транскордонної польдерної системи в басейні річки Тиса» – 0,72 млн. євро, «Чиста вода» – 0,6 млн. євро, «Транскордонні можливості розвитку транспортної логістики» – 0,54 млн. євро, «Покращення транскордонного автомобільного руху через будівництво об’їзної дороги навколо м. Берегово» – 0,9 млн. євро. В рамках останньої згаданої програми в області спільно з угорськими партнерами реалізується 6 проектів, серед яких:

- створення інформаційно-туристичних центрів у містах Берегово та Ужгород;
- розробка та впровадження транскордонної програми медико-соціальної реабілітації на базі обласної дитячої клінічної лікарні;
- розробка комплексного українсько-угорського підходу до спільних протипаводкових заходів;
- дослідження стану використання біомаси в прикордонному регіоні [4].

Але, крім позитивних моментів участі України у Карпатському єврорегіоні, існує також низка проблемних питань, серед яких розрізняють:

1. Недосконалість та неактуальність статуту асоціації, що не враховує, хто є національною стороною, що спричиняє додаткову координацію дій в рамках єврорегіону, погодження пропозицій на національному рівні.

2. Невідповідність компетенції національних сторін, що спричинена різними формами адміністративно-територіального устрою у 5 державах [9].

3. Низький рівень фінансування програм, зокрема частки в них України. Так, у межах транскордонних програм ЄС на 2004 – 2006 рр. (програми «Польща-Україна-Білорусь», «Угорщина-Словаччина-Україна», «Румунія-Україна») обсяг виділених щорічно коштів коливався в межах 0,5-5,5 млн. євро. Проте індикативні асигнування на 2007 – 2013 рр. передбачають значно більші, ніж у 2004-2006 рр., кошти (табл. 1).

Таблиця 1

Індикативні асигнування ЄС на програми транскордонного співробітництва 2007 – 2013 рр., млн. євро

Транскордонна програма	2007-2010	2010-2013	Всього, 2007-2013
<i>Польща-Білорусь-Україна</i>	97,107	89,094	186,201
<i>Угорщина-Словаччина-Україна-Румунія</i>	35,796	32,842	68,638
<i>Румунія-Молдова-Україна</i>	66,086	60,632	126,718
<i>Чорне море</i>	9,025	8,281	17,306

4. Недостатня економічна складова в реалізованих транскордонних проектах, які переважно мають соціальну або культурну спрямованість. Зокрема, індикативний фінансовий пакет для України у рамках Національної індикативної програми на 2007 – 2010 рр. складає 494 млн. євро. Відповідно до цієї програми фінансуються 3 пріоритетні напрями: 1) підтримка демократичного розвитку та належного управління; 2) регуляторна реформа та розвиток адміністративних можливостей; 3) розвиток інфраструктури.

Також слід підкреслити, що до цього часу ЄС не розглядав регіон Карпат як цілісну екологічну, економічну та гуманітарну систему. На території Українських Карпат на 2007 – 2013 рр. реалізують-

ся три окремі програми. Це свідчить про відсутність системного підходу до трактування Карпат як спільної європейської спадщини. У зв'язку з цим виникла нагальна потреба напрацювання спільної позиції країн-членів Міжнародної асоціації “Карпатський єврорегіон” щодо необхідності реалізації у фінансовій перспективі 2014 – 2020 рр. єдиної операційної програми ЄС для регіону Карпат, а також подання Європейській Комісії пропозицій щодо конкретних інституційних та фінансових розв'язань з цього питання урядами Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини та України. А саме тому товариство “Карпатський єврорегіон – Польща” спільно з Асоціацією органів місцевого самоврядування “Єврорегіон Карпати – Україна” взяли за напрацювання окремої операційної “Карпатської програми” для її фінансування Євросоюзом [5].

При досліджуванні індивідуальних способів подолання існуючих проблем, що є в Карпатському єврорегіоні, слід вказати на ті заходи, що реалізуються сторонами або ініційовані ними як пріоритетні на найближчий період. Зокрема, відсутність прямого сполучення між Закарпатською областю та Підкарпатським воєводством, що унеможлиблює розвиток сталого та ефективного партнерства між органами влади та самоврядування, іншими зацікавленими у розвитку співпраці сторонами по обидва боки кордону, можна виправити за рахунок відкриття пункту пропуску “Лубня-Волосате” в рамках Програми ENPI Польща – Білорусь – Україна 2007 – 2013 рр. [6].

Також можна збільшити притік прямих іноземних інвестицій від країн ЄС. Виконанню цієї умови сприятиме проект EAST-INVEST, який також передбачає зміцнення співпраці в бізнесі, передачу технологій та спрощення митних процедур. Участь в реалізації проекту є для України вигідною перспективою [3]. Україні варто і надалі продовжувати з членами асоціації здійснювати розробку договорів, що б сприяли налагодженню відносин, зокрема перетинання кордонів. Однією з перших держав, що запровадила малий прикордонний рух з Україною, є Угорщина, і формат угоди вважається чи не найкращим, тож кількість учасників руху, що перетинають українсько-угорський кордон, є найбільшою [7].

При активізації розвитку прикордонного співробітництва органи Закарпатської регіональної та місцевої влади провели низку заходів, зокрема ряд міжнародних конференцій, семінарів, круглих столів. На основі рамкових угод з регіональними владами прикордонних регіонів країн-сусідів – Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії визначено основні цілі і завдання транскордонної співпраці, а також рамки реалізації програм діяльності Карпатського єврорегіону. Однак можливості прикордонного економічного співробітництва для розвитку економіки регіону далеко не вичерпані. Набутий досвід за певний період дає підстави визначити наступні причини повільного розвитку транскордонного співробітництва, а саме:

1) низький рівень залучення недержавних підприємств, установ, а також громадських організацій до здійснення заходів у рамках транскордонного співробітництва;

2) відсутність комплексного підходу до організації транскордонного співробітництва, у тому числі кваліфікованих кадрів, здатних забезпечити підготовку необхідних проектів транскордонного співробітництва та контактувати з представниками територіальних громад іноземних держав, з урахуванням відповідного фахового рівня та мовних знань;

3) недостатній рівень самостійності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у прийнятті рішень щодо здійснення спільних із суб'єктами транскордонного співробітництва іноземних держав;

4) повільні темпи розбудови прикордонної інфраструктури і спрощення процедури митного контролю, що перешкоджає здійсненню швидкого транзиту товарів та їхнього переміщення;

5) неможливість співфінансування проектів транскордонного співробітництва у сфері науки, освіти, культури, зв'язку, охорони здоров'я, туризму.

Перед Закарпатською прикордонною областю стоїть відповідальне завдання – працювати в новому форматі співробітництва із зарубіжними партнерами. Враховуючи саме інтеграційну спрямованість політики Уряду України, ефективно використовувати досвід

прикордонних країн та зацікавленість міжнародних донорських структур у розвитку Закарпаття як “зовнішнього регіону” Європейського Союзу. Це є розумінням того, що на європейських кордонах прикордонні регіони виконують важливу функцію мостів співпраці між державами і їхніми регіонами та пропонують можливості і шляхи для подальшого розвитку транскордонного співробітництва.

Для здійснення активізації розвитку прикордонного співробітництва в Закарпатті необхідно вжити низку заходів, зокрема:

1. Якщо брати до уваги, що за останнє десятиріччя напрацьовано велику кількість документів: концепції, спільні концепції програм розвитку прикордонного співробітництва на коротко- і довгострокову перспективу, конкретні проекти з широкого спектру питань транскордонного співробітництва, є потреба здійснити “ревізію” на предмет їхнього рівня, а також повноти виконання та всієї системи природоохоронного економічного співробітництва.

2. Необхідно спрямовувати державні важелі та внутрішні можливості регіону на подолання стримування розвитку прикордонних економічних зв’язків, забезпечення активного залучення в ці процеси підприємницьких структур малого і середнього бізнесу. А також особливу увагу звернути на розвиток спільної підприємницької діяльності, виробничого кооперування.

3. Потрібно розробити та удосконалити нормативно-законодавчу базу прикордонного співробітництва на базі методологічних критеріїв Євросоюзу. Необхідно ввійти з законодавчою ініціативою про прийняття закону “Про прикордонне співробітництво”, оскільки Закон України “Про транскордонне співробітництво” (2004 р.) у багатьох аспектах не відповідає особливостям та характеру зовнішньоекономічної діяльності на регіональному, а саме прикордонному рівні. Необхідно попередньо відпрацювати і удосконалити нормативно-правову базу, функціональні обов’язки, права та відповідальність створених виконавчих структур в держадміністраціях відповідних регіонів. На сьогоднішній час діючі структури у цій сфері виконавчої влади здебільшого концентрують свою увагу на розвитку прикордонної інфраструктури, залученні іноземних інвестицій, експорті та імпорті продукції і послуг, видачі

дозволів на здійснення зовнішньоекономічних операцій, що, безумовно, є дуже важливим. В той же час поза увагою залишаються окремі високоефективні форми прикордонного співробітництва.

4. В новій комплексній Програмі розвитку прикордонного співробітництва області необхідно врахувати:

- раціональне використання природних ресурсів краю та розвиток економічного співробітництва;
- розробку заходів протипаводкового захисту басейну річки Тиса, а також спільних природоохоронних програм;
- необхідність подальшого розвитку прикордонної, особливо транспортної інфраструктури;
- освітнє та культурне співробітництво.

Одним із важливих напрямів у подальшому розгортанні прикордонних економічних зв'язків є усебічне вивчення, а також заповнення і впровадження кращого зарубіжного виробничого досвіду практично в усіх сферах науково-технічної та виробничої діяльності. Досвід і практика минулих років засвідчує, що ця форма прикордонного співробітництва була однією з основних і найбільш ефективних, а також перебувала під особливо пильним контролем органів державного управління.

Зареєстрований міграційний обмін України з іншими країнами світу складає близько 100 тис. осіб на рік [8]. Україна є державою, яка володіє досить вагомим науково-технічним кадровим потенціалом, що суттєво впливає на її соціально-економічний розвиток. За цими показниками наша країна випереджає Словенію, Словаччину й Угорщину, а також Польщу. Проте чисельність наукових кадрів в Україні, на відміну від більшості європейських країн, зменшується, що призводить до погіршення передумов успішної реалізації євроінтеграційних прагнень держави [9].

Можна висловити рекомендації, що в основі прийняття будь-яких управлінських рішень із питань функціонування і розвитку багатогранного прикордонного співробітництва, в тому числі і стосовно видачі документів дозвільного характеру, повинна бути економічна обґрунтованість, доцільність. В кожному випадку повинні бути зроблені розрахунки економічної ефективності тих чи

інших форм співробітництва, окремих операцій, видів діяльності. Нині не завжди такі розрахунки проводяться з різних мотивів. Практикам та науковцям необхідно спільними зусиллями розробити відповідні методики розрахунку ефективності прикордонних економічних зв'язків стосовно конкретних умов Закарпаття, а також підготувати відповідні рекомендації щодо застосування методик розрахунку ефективності в різних напрямках зовнішньоекономічної діяльності на регіональному прикордонному рівні.

Список використаних джерел

1. *Мазурок П.П. Глобальна економіка / П.П. Мазурок, Б.М. Одягайло, В.В. Кулішов, О.М. Сарепиць. – Львів: Магнолія –2000, 2011.*
2. *Копійка В.В. Європейський Союз, історія і засади функціонування / В.В.Копійка, Т.Г.Шинкаренко. – К.: Знання, 2012.*
3. *Електронний ресурс // Режим доступу: <http://www.oda.te.gov.ua>*
4. *Електронний ресурс // Режим доступу: <http://www.min-regionbud.gov.ua>*
5. *Електронний ресурс // Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>*
6. *Електронний ресурс // Режим доступу: <http://ec.europa.eu/delegations/ukraine>*
7. *Електронний ресурс // Режим доступу: <http://zakarpattia.net.ua>.*
8. *Електронний ресурс // Режим доступу: <http://ec.europa.eu/delegations/ukraine>*
9. *Електронний ресурс // Режим доступу: <http://www.ua-reporter.com/novosti>.*
10. *Електронний ресурс // Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>*

11. *Електронний ресурс // Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>*
12. *Геєц В.М Національна економіка / В.М Геєц. – К.: НБЦ НБУВ, 2009. – 687 с.*
13. *Українсько-російське порубіжжя: стан та перспективи співробітництва. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 17 квітня 2010 року. – Харків: ХНУ ім. Каразіна, 2010. – 152 с. 85.*

In this article theoretical and applied principles of the process of integrating the national economy into the global economy. The basic policies of European regions of Ukraine. Outlined individual ways of dealing with the problems that are in the Carpathian Euroregion. Identified promising directions for further research of socio-economic development of the border areas in combination with the strategy of European integration.

Keywords: *integration processes, innovative development, cross-border cooperation, the euroregion, European integration.*

В статье обоснованы теоретические и прикладные основы процесса интеграции национальной экономики в глобальное экономическое пространство. Охарактеризованы основные направления политики развития еврорегионов Украины. Определены индивидуальные способы преодоления существующих проблем, имеющих в Карпатском еврорегионе. Выявлены перспективные направления дальнейших исследований социально-экономического развития приграничных территорий в сочетании со стратегией евроинтеграции.

Ключевые слова: *интеграционные процессы, инновационное развитие, трансграничное сотрудничество, еврорегион, евроинтеграция.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ ЗБІРНИКА

Артёмов Іван – кандидат історичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету.

Бенко Радослав – доктор права, викладач Інституту європейського права юридичного факультету Університету ім. П.Й. Шафарика в м. Кошице (Словаччина).

Білак Георгій – старший викладач, Мукачівський державний університет, м. Мукачево.

Віраг Паула – старший науковий співробітник наукового музею Сату-Маре (Румунія).

Галак Мар'яна – старший викладач, Мукачівський державний університет.

Геро Мартон – кандидат технічних наук, науковий співробітник Інституту суспільних досліджень TÁRKI.

Горват Люба – доктор, старший науковий співробітник Повітового музею Сату-Маре.

Єгорова Ольга – старший науковий співробітник Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Ужгороді.

Іртищева Інна – доктор економічних наук, професор, Національний університет кораблебудування, м. Миколаїв.

Кіш Єва – доктор історичних наук, професор кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Конєчний Станіслав – доктор філософії, старший науковий співробітник Інституту суспільних наук Словацької академії наук в м. Кошице (Словаччина).

Куцик Михайло – здобувач кафедри країнознавства факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету.

Ла-Торре Крістіна – науковий співробітник Інституту суспільних досліджень TÁRKI.

Лендъел Мирослава – доктор політичних наук, професор кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Лукач Маріан – асистент Інституту геотуризму Технічного університету в м. Кошице (Словаччина).

Лушка Олег – кандидат фізико-математичних наук, доцент, директор Міжнародного інституту людини і глобалістики «Ноосфера».

Мітряєва Світлана – кандидат історичних наук, директор Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Ужгород, заслужений діяч науки і техніки України.

Мічінай Іштван – аспірант, Університет Eötvös Lóránd, науковий співробітник Інституту суспільних досліджень TÁRKI.

Мкртумян Ані – здобувач економічного факультету Ужгородського національного університету, викладач Закарпатської філії Київського славістичного університету.

Новицький Володимир – здобувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства Ужгородського національного університету.

Носа Наталія – президент Міжнародної асоціації інституцій регіонального розвитку.

Оленський Йозеф – професор Лазарського університету в м. Варшава.

Пелін Олександр – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології і соціальної роботи ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Пилипенко Вадим – голова правління ГО «Українсько-словацький центр транскордонного співробітництва «Карпати».

Пугачевська Катерина – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та управління економічними процесами Мукачівського державного університету.

Роман Світлана – науковий співробітник Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України (Ужгородський відділ).

Рубіш Марина – асистент, Мукачівський державний університет, м. Мукачево.

Станкевич Оксана – президент Регіонального молодіжного екологічного об'єднання «Екосфера».

Стегней Маріанна – кандидат економічних наук, доцент, Мукачівський державний університет.

Торпої Йосип – аспірант, Центр українсько-угорського регіонального розвитку.

Устич Сергій – кандидат філософських наук, доцент, директор Інституту транскордонного співробітництва, Надзвичайний і Повноважний Посол.

Фалтян Любомир – доктор філософії, віце-президент Словацької академії наук (Словаччина).

Чучка Іван – кандидат економічних наук, доцент, Мукачівський державний університет, м. Мукачево.

Шалаї Богларка – науковий співробітник інституту суспільних досліджень TÁRKI.

Щурокова Роксолана – докторант Інституту геотуризму Технічного університету м. Кошице (Словаччина).

Наукове видання

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Збірник наукових праць

Вип. 10

**МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ
СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ТРАНСКОРДОННОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА**

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції
(м. Ужгород, 24-25 січня 2013 року)

Відповідальний редактор: С.І. Устич

Заступник відповідального редактора: І.В. Артёмов

Упорядкування: Д.Д. Мірошніков

Віддруковано на ПП Демідов А.А.

Тираж 300 прим.

Г 36

Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 10 / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Методологія та інструментарій соціологічного аналізу транскордонного співробітництва», м. Ужгород, 24-25 січня 2013 р. – Ужгород: ЗакДУ, 2013. – 256 с.

У збірнику вміщено наукові статті та повідомлення, підготовлені за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Методологія та інструментарій соціологічного аналізу транскордонного співробітництва», проведеної в рамках реалізації проекту «Кордони очима людей» Програми прикордонного співробітництва ЄСП Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007 – 2013 у м. Ужгород, Україна, 24-25 січня 2013 року.

Видання здійснено за фінансової підтримки Європейського Союзу.

УДК 327 (477)
ББК 66.011.3 (10 Укр)